

Kršćanska vjerska tematika prema srednjoškolskim udžbenicima iz povijesti u Hrvatskoj od 80-ih godina 20. stoljeća do danas

Horvat, Fran

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:184348>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

**KRŠĆANSKA VJERSKA TEMATIKA PREMA SREDNJOŠKOLSKIM
UDŽBENICIMA IZ POVIJESTI U HRVATSKOJ OD 80-IH GODINA 20.
STOLJEĆA DO DANAS**

Diplomski rad

Student: Fran Horvat

Mentor: prof. dr.sc. Hrvoje Gračanin

Zagreb, rujan 2020.

KAZALO

1. Uvod	3
2. Teorijska podloga	7
3. Crkva i država	10
3.1. Socijalističko razdoblje.....	10
3.2. Republika Hrvatska.....	11
4. Školstvo	16
4.1. Socijalizam 1980-ih.....	16
4.2. Republika Hrvatska.....	18
5. Nastavni planovi i program	21
5.1. Nastavni plan i program 1980-ih.....	21
5.2. Nastavni plan i program Republike Hrvatske.....	24
6. Udžbenici od 1980-ih do 2000-ih i njihova temeljna obilježja	27
7. Teme iz povijesti kršćanstva u udžbenicima i njihova analiza	33
7.1. Pokršćavanje, kristijanizacija i zapadna kršćanska kultura.....	33
7.2. Odnos Pape i države u srednjem vijeku.....	44
7.2.1. <i>Borba za investituru</i>	44
7.2.2. <i>Papa i hrvatski vladari</i>	51
7.3. Odnos među kršćanima i “drugima” - muslimanima.....	62
8. Zaključak	72
Sažetak.....	77
Summary.....	78
9. Bibliografija	79
Izvori.....	79
Literatura.....	80

1. Uvod

Diplomski rad promatra prikaz obrade kršćanske vjerske tematike u udžbenicima iz nastave povijesti. Obrada tema o kršćanstvu u udžbenicima povijesti promatra se u razdoblju od 1980-ih do udžbenika korištenih u školskoj godini 2018./2019. Analiziraju se gimnazijski udžbenici za drugi razred, odnosno udžbenici škola usmjerenog obrazovanja. Prikaze odabranih tema i pitanja povezanih s kršćanskim temama promatra se kroz nacionalnu i opću povijest srednjeg vijeka. Vremenski okvir istraživanja proteže se od 1970-ih sve do 2010-ih. Cilj rada je identificiranje razlika u prikazu kršćanske vjerske tematike kroz nastavni sadržaj udžbenika u različitim razdobljima hrvatske državnosti i povezivanje te razlike s razlozima njihova nastajanja. Centralni fokus u radu stavljen je na 1990. godine koje je obilježila borba za hrvatsku neovisnost i jačanje nacionalnih obilježja. Kršćanska tradicija usko je povezana s hrvatskim nacionalnim identitetom i pretpostavka je da interpretaciju kršćanske vjerske tematike udžbenika zahvaćaju promjene u odnosu na udžbenike socijalističkog razdoblja. Pitanje Wolfganga Hopkena vodilja je rada:

*Jesu li zemlje postkomunističke Europe svoj obrazovni sustav i svoje udžbenike uglavnom uskladile s "europskim" standardima? Ili je stara ideologija i stara monoperspektivistička udžbenička naracija izmijenjena novom, ništa manje monoperspektivističkom, a često i nacionalističkom naracijom?*¹

Nadovezujući se na Hopkenovo pitanje, ovaj rad bavi se sljedećim pitanjima: Koja su obilježja socijalističkih udžbenika i što je stvarno donijela promjena vlasti po pitanju obrade kršćanskih vjerskih sadržaja? Kada i kako se mijenja interpretacija kršćanskog vjerskog sadržaja u udžbenicima kroz promatrano razdoblje?

Rad obrađuje odabrana pitanja kršćanske vjerske povijesti koja se smatraju primjerenim za ovakvu analizu. Odabrana pitanja kršćanske vjerske povijesti promatrana u udžbenicima su redom:

1. Pokršćavanje, kristijanizacija i zapadna kršćanska kultura
2. Odnos Pape i države u srednjem vijeku
3. Odnos među kršćanima i "drugima"- muslimanima

¹ Hopken, "Između građanskog identiteta i nacionalizma", 144.

Svaka od tema kršćanske vjerske tematike promatra probleme i pitanja koja se odnose na njezin prikaz u udžbenicima nastave povijesti.

Tema *Pokrštavanje, kristijanizacija i zapadna kršćanska kultura* odnosi se na sadržaj nacionalne povijesti kojima se opisuje pokršćavanje i kristijanizacija Hrvata. Istraživačka pitanja su: Koje teorije o pokršćavanju su zastupljene u udžbenicima i je li njihova interpretacija usmjerena na stvaranje određenih predodžbi o Hrvatima? Koje su sličnosti i razlike prisutne u obradi procesa pokršćavanja i čemu ih možemo pripisati? Zapadna kršćanska kultura dio je teme o pokršćavanju Hrvata, a promatra kvalifikaciju pripadnosti Katoličkoj Crkvi i zapadnom civilizacijskom krugu.

Obrada teme *Odnos Pape i države u srednjem vijeku* promatra prikaz crkvenog poglavara i svjetovne vlasti. Odnos Pape i države promatra se kroz kontekst borbe oko investiture te odnosa Pape i hrvatskih vladara. Promatra se prikaz poglavara Katoličke Crkve u skladu s trenutnim interesima vremena u kojem su pisani udžbenici bilo da se radi o odnosu prema svjetovnim vladarima ili njegovoj ulozi u općim zbivanjima srednjovjekovlja. Položaj i odnos vladara s Papom, posebice hrvatskih vladara, važan je dio ove teme. Pitanja na koja rad traži odgovor: Unutar sukoba svjetovnih vladara i Pape, koja se slika stvara opisujući njihovu ulogu u povijesnom događaju? Kako su prikazani odnosi hrvatskih vladara i Pape? Što se kroz njihov odnos želi istaknuti?

Tema *Odnos među kršćanima i "drugima"- muslimanima* promatra prikaz muslimana i kršćana u križarskim ratovima. Kroz sukob dvaju religija analizira se predodžba o islamu i kršćanstvu stvorena kroz udžbenike. Stvaraju li promatrani udžbenici sliku o "dobrim" i "lošim" akterima sukoba? Kakav je prikaz motiva i razloga izbijanja vjerskog sukoba? Odvija li se obrada križarskih ratova isticanjem uloge kršćana uz umanjivanje i izostavljanje muslimana?

Rad je podijeljen na poglavlja koja proučavaju različite elemente istraživanja s ciljem odgovora na istraživačka pitanja. Poglavlje "Teorijska podloga" bavi se definiranjem istraživanja imagološke dimenzije i kulture pamćenja koja se stvara putem tema kršćanskog vjerskog predznaka. Poglavlje "Crkva i država" bavi se analizom odnosa države i Crkve unutar socijalističkog, odnosno demokratskog društva. Stav državnih vlasti prema Crkvi u pojedinim razdobljima se mijenjao. Ovaj aspekt treba sagledati i staviti ga u kontekst prilikom obrade nastavnih programa i udžbenika povijesti. Poglavlje "Školstvo" promatra dva različita školska sustava unutar kojih je vidljiv stav državnih vlasti i prosvjete prema kršćanstvu i katoličkoj tradiciji u školi. Analizi udžbenika prethodit će poglavlje o planovima i programima na temelju kojih su napisani udžbenici, s ciljem detaljnijeg razumijevanja udžbenika. Poglavlje "Udžbenici od 1980-

ih do 2000-ih i njihova temeljna obilježja” odnosi se na pregled udžbenika korištenih u radu. U poglavlju se piše o autorima udžbenika s ciljem razumijevanja njihova pristupa pisanju udžbenika. Poglavlje “Teme iz povijesti kršćanstva u udžbenicima i njihova analiza” bavi se analizom tema kršćanske vjerske tematike, uspoređujući sličnosti i razlike udžbenika istog i različitog razdoblja.

Svako državno uređenje ima svoje vlastite zahtjeve sukladno njegovom političkom i društvenom uređenju. Stefano Petrunaro udžbenike povijesti od početka 20. stoljeća do 2004. godine opisao je kao film koji se ponavlja, ali svakom novom projekcijom nešto se mijenja. Isti glumci, ista mjesta, slična radnja, ali drugačija poruka.² Socijalistički udžbenici nastojali su jačati ideju jugoslavizma i marksizma zasnovanu na bratstvu i jedinstvu. Od 1970-ih pa sve do kraja Jugoslavije školstvo, nastavni programi i udžbenici nisu se mijenjali.³ Političke i ekonomske prilike 1980-ih zahvatile su promjene, međutim viđenje je da udžbenike karakterizira nepromjenjivost i stagnacija. Prvi zadatak s krajem komunizma bilo je uklanjanje marksističko-komunističke ideologije i promjena ciljeva u nastavi i udžbenicima povijesti. Međutim, pojedini stručnjaci iznjeli su zabrinutost udžbenicima izdanim početkom 1990-ih. Zbog stroge kontrole Tuđmanove vlasti, prve udžbenike u Republici Hrvatskoj pratio je loš glas. Ivo Goldstein tvrdi da su svi režimi u Hrvatskoj historijsku znanost smatrali političkom sluškinjom.⁴ S vremenom, udžbenički razvoj odmaknuo se od općeg političkog razvoja, izlaženjem modernijih i liberalnih udžbenika povijesti koji su se pojavili već potkraj devedesetih, predstavljajući oporbu tada još uvijek autoritarnom političkom ozračju kasne Tuđmanove vlasti.

Ovo Hopkenovo zapažanje prati se u radu identificiranjem i opisima sadržaja udžbenika. Magdalena Najbar-Agičić navodi kako su udžbenici izdani u drugoj polovici 1990-ih, nastajali u “specifičnoj političkoj situaciji”.⁵ Pod jakim pritiskom stručnih historičarskih krugova, usprkos politici Tuđmana, 1996. godine započinje pisanje i tiskanje alternativnih udžbenika.

Snježana Koren opisuje udžbenike “najvidljivijim iskazom politike povijesti”.⁶ Stoga je opća pretpostavka da udžbenici u većoj ili manjoj mjeri prenose subjektivne i selektivne opise poželjne slike povijesti o kršćanskim vjerskim temama. Rad polazi od pretpostavke da su se

² Petrunaro, *Pisati povijest iznova*, 39.

³ Isto, 93.

⁴ Goldstein, “O udžbenicima povijesti u Hrvatskoj, 16.

⁵ Najbar-Agičić, Agičić, “Nastava povijesti u Republici Hrvatskoj i njezina zlouporaba“, 180.

⁶ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945. - 1960)*, 118.

kršćanski vjerski sadržaji udžbenika mijenjali s društvenim i političkim prilikama u Hrvatskoj kroz promatrano razdoblje. Odnos državnih vlasti prema religiji mogao se odraziti na pisanje udžbenika povijesti. U vezi sa stavom države prema Katoličkoj Crkvi i kršćanskoj religiji, referirat će se na hipotezu: Međuodnos Crkve i države u različitim trenucima državne vlasti reflektira se na obradu i prikaz kršćanske vjerske tematike u udžbenicima povijesti.

Interpretacijom povijesnih događaja formiraju se određeni stavovi o poimanju sebe, kao i grupe kojoj pripadamo, te slike o drugima. Izostavljanje, umanjivanje, isticanje i idealiziranje opisa događaja ili osoba, viđenja su koja treba uzeti u obzir kod analize svakog pojedinog udžbenika. Svaka od ovih analiza zapravo je imagološko istraživanje, istraživanje predodžbi, odnosno prikaza, koji se stvaraju putem kršćanske vjerske tematike. Predodžbe koje se stvaraju kroz udžbenike utječu na kulturno pamćenje društva. Kultura pamćenja produkt je društvenih prilika koje kreiraju viđenje povijesnih događaja. Konfesionalni identitet produkt je kulture pamćenja, a on se proučava kao sredstvo jačanja i izgradnje nacionalnog identiteta.

2. Teorijska podloga

Analizom kršćanskih vjerskih tema udžbenika istražuju se prikazi, tj. predodžbe koje se putem njih stvaraju u društvu. Predodžbama se bave imagološka istraživanja, odnosno prikazima vlastitog naroda i zemlje, kao i prikazima “drugih”. Opisima različitih povijesnih događaja, kultura i vjeroispovijesti, mogu se pripisati specifične karakteristike ili čak karakteri.⁷ Specifične karakteristike ili karakteri stvar su vremena u kojem oni nastaju, te je stoga za analizu predodžbi bitno razumjeti povijesnu kontekstualizaciju - vrijeme pisanja. Razumijevanjem vremena pisanja, identificiraju se razlozi stvaranja određene slike povijesti, kojima se nastoji utjecati na kulturno pamćenje društva. Različitost prikaza pojedinog vremena može ovisiti o mnogo razloga, npr. političkom. Politički razlozi jačanja, ili slabljenja, kršćanskog vjerskog imaginarija povezani su s jačanjem nacionalnih obilježja, kao integralnih sastavnica nacionalnog identiteta na temelju kojeg jača zajedništvo i privrženost naciji.

Imagološko istraživanje bavi se autopredodžbama i heteropredodžbama.⁸ Autopredodžba označava “sebe”, a heteropredodžba “druge”. Ova dva konteksta bitna su u razumijevanju stvaranja, mijenjanja i razlikovanja predodžbi u širem vremenskom okviru. Unutar analize kršćanske vjerske tematike bitno je razumijevanje vremena pisanja radi razumijevanja ova dva konteksta. U udžbenicima, imagološki se promatraju interpretacije stvarnosti, a ne stvarne činjenice. Imaginarnim opisima narod se prikazuje isticanjem njegovih posebnosti u odnosu na druge ili se iznosi nešto njemu specifično. Pripadnost katoličkoj tradiciji i prikaz kršćanstva u udžbenicima ovdje nalazi svoje mjesto.

Imagologija sliku konstrukcije predodžbi i diskursa analizira na tri uzastopne razine: tekstualnoj, intertekstualnoj i kontekstualnoj.⁹ U radu se promatra tekstualna i kontekstualna razina. Tekstualna analiza istražuje riječi, odnosno leksičku razinu, koja omogućava vlastito definiranje u odnosu na “drugo” i obratno. Također, analiziraju se njihove sličnosti i razlike. Kontekstualna analiza tekst promatra unutar društveno-povijesnog okvira u kojemu nastaje, odnosno njegovu funkciju unutar promatrane kulture i društva te njegovu ideološku ulogu.¹⁰ Izbor riječi opisa udžbenika govori o stajalištu prema pojedinim temama. Jačina izabrane riječi daje pozitivnu ili

⁷ Leerssen, “Imagologija: povijest i metoda“, 179.

⁸ Dukić, “Predgovor: O imagologiji“, 18.

⁹ Isto, 19.

¹⁰ Pageau, “Od kulturnog do imaginarnog“, 134-135.

negativnu konotaciju događaju, dočaravajući stav autora o pojedinoj temi. Korištenje epiteta ili pogrdnih naziva u opisima povijesnih osoba i događaja stvara različiti tip narativa. Izbor specifičnih riječi pripisuje se društvenim skupinama koje svojim jezikom stvaraju željenu sliku povijesti.¹¹

Unutar prikaza kršćanske vjerske tematike promatra se pristup opisima odabranih događaja, upotreba riječi i konstrukcija teksta. Analiziranjem teksta istražuje se kontekstualna razina na temelju koje se provodi usporedba tekstova istog i različitog društveno-povijesnog okvira.

Društveno-povijesni kontekst unutar kojeg nastaju predodžbe od posebnog je interesa. Razumijevanje razdoblja kasnog socijalizma i stvaranja demokratske Hrvatske omogućava spoznaju kako društvena situacija diktira pisanje i obradu kršćanskog vjerskog sadržaja u udžbenicima. Različiti društveno-povijesni konteksti mogu proizvesti povijesne mitove koji odgovaraju “duhu vremena”. Njihova aktualizacija pomaže u shvaćanju društvenih promjena, jačanju povjerenja i zajedništva u novonastalim okolnostima. Vrijeme nastajanja neovisne Republike Hrvatske period je aktualizacije srednjovjekovnog razdoblja radi zadobivanja vanjske podrške i jačanja nacionalne svijesti. Stvaranjem mitova dobiva se podloga za jačanje ideologije u vrijeme nacionalnih previranja. Povijesni mit je događaj koji se prikazuje neobjektivno, ponekad i nestvarno, a ima veliku društvenu vrijednost i pruža određeno shvaćanje sadašnjosti. Povijesni mit nastaje kada se ne zna što je u interpretaciji povijesna činjenica, a koja se interpretacija pripisuje društvenoj zajednici u okviru vlastite reprezentacije.¹²

U radu se promatra stvaranje mita o Hrvatima i katoličkoj tradiciji u udžbenicima 1990-ih. Mit o isključivo pozitivnom djelovanju Crkve, crkvenih poglavara i posebnom položaju hrvatskih vladara prema Svetoj Stolici. Pitanje u radu: Kako se proizvode povijesni mitovi o srednjovjekovnim temama hrvatske povijesti kroz kršćansku vjersku tematiku i koja je njihova društvena vrijednost? Stvaranje povijesnih mitova utječe na kulturu pamćenja nekog društva, a u ovom slučaju to je hrvatsko društvo zahvaćeno procesom demokratizacije i jačanjem nacionalnog identiteta. Rad istražuje kulturu pamćenja koja se stvara putem kršćanske vjerske tematike u udžbenicima povijesti. Pitanje u radu: Kako povijesni mitovi o srednjovjekovnim temama hrvatske oblikuju kulturu pamćenja Hrvata 1990-ih?

¹¹ Czerwinski, *Naracije i znakovi*, 10-11.

¹² Girardet, *Politički mitovi i mitologije*, 11.

Kultura pamćenja odnosi se na niz različitih praksi kojima se prenosi sjećanje na prošli događaj te se istodobno nastoji oblikovati slika društva o samome sebi.¹³ Postoji razlika u nijansi između pojmova “sjećanja” i “pamćenja”.¹⁴ No, pod kolektivnim sjećanjem mogu se podrazumijeti uspomene određene zajednice dok kolektivno pamćenje označava i usmjeravajući rad na njima. Udžbenici, njihova različita interpretacija sadržaja može se tumačiti kao rad na jačanju kolektivnog pamćenja u pojedinom razdoblju. Kulturno pamćenje obilježava prijenos kolektivnog pamćenja s generacije na generaciju u svrhu rekonstrukcije identiteta neke zajednice.¹⁵ U istraživačkom smislu najbitniji dio kolektivnom pamćenja je politika sjećanja i važno je vidjeti tko stvara sjećanje, zbog čega i u koju svrhu.¹⁶

Stvaranje identiteta neke zajednice ovisi o prošlosti. Kako bi se mogao stvoriti identitet neke zajednice, on se mora temeljiti na kulturi pamćenja.¹⁷ Pisanje o kršćanskoj vjerskoj tematici stvaranje je kulturnog pamćenja o srednjovjekovnim događajima hrvatske i svjetske povijesti. Svaka nova interpretacija udžbenika predstavlja priliku za stvaranjem novog i drugačijeg kulturnog pamćenja. Kulturno pamćenje ovisi o interesu političkih struktura za njegovim stvaranjem. Kulturno pamćenje stvara se idealiziranjem, umanjivanjem ili zanemarivanjem povijesnih događaja, društvenih struktura i osoba. U radu se stvaranje kulture pamćenja promatra prikazom: procesa pokršćavanja, zapadne kršćanske kulture, odnosa Pape i vladara te sukobom kršćana i muslimana. Pripadnost kršćanskoj/katoličkoj tradiciji dio je hrvatskog nacionalnog identiteta, a s krajem socijalizma kultura pamćenja jača u tom smjeru.

¹³ Žanić, “Katolička crkva u Hrvatskoj i kultura sjećanja na Vukovarsku bitku”, 128.

¹⁴ Janković, “Teorijsko istraživački pristupi/historija sjećanja i pamćenja”, 270.

¹⁵ Isto, 272.

¹⁶ Benčić, “Teorijska konceptualizacija kolektivnih sjećanja”, 2.

¹⁷ Krušelj, “Prikaz Zrinsko-Frankopanske urote“, 66.

3. Crkva i država

3.1. Socijalističko razdoblje

Odnos državnih vlasti prema Katoličkoj Crkvi u Jugoslaviji nije bio jedinstven već je prolazio kroz nekoliko različitih razdoblja. Jugoslavija je bila definirana kao ateistička zemlja, a položaj Crkve u državi uređen je ustavima iz 1946., 1963., i 1974. te zakonima o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 1953., 1965. i 1987.¹⁸ Razdoblja crkvenih i državnih odnosa, razlikuju se ovisno o vremenskom okviru. Povjesničar Jure Krišto položaj Crkve prema državi podijelio je na tri razdoblja¹⁹:

1. 1945.- 1960. - vrijeme nesporazuma i otvorenih sukoba
2. 1960. - 1970. - vrijeme traženja suživota
3. 1970.- 1990. - period trzavica, sumnjičenja i optuživanja

Ustavom iz 1946. Crkva je u Jugoslaviji odvojena od države. Država je priznala sve vjeroispovijesti, ne miješa se u vjerska pitanja i zauzima stav da religiji nije mjesto u državnim pitanjima. Odvajanje Crkve od države nije značilo potpuno isključivanje Crkve, već je težnja usmjerena na isključivanje Crkve kao političkog čimbenika u državi.²⁰ Period donošenja *Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica* iz 1953. pa sve do 1960. opisano je kao vrijeme teškog položaja Katoličke Crkve²¹. U Zakonu iz 1953. donešene su demokratske odredbe, dok se u društvu nastavlja smanjivati crkveno djelovanje opisano kao proces ateizacije društva.

Početak pregovora između Svete Stolice i Beograda o uređivanju međusobnih odnosa započeli su 1964., a oni su označili novo razdoblje crkveno-državnih odnosa. Dogovor između dvije strane nazvan je *Protokol*. Zaključen je 1966. u Beogradu, a njime se priznaje “realnost života Crkve u socijalističkom sustavu”, tj. nadležnost Svete Stolice nad vjerskim pitanjima. Nakon *Protokola* odnosi dviju strana odvijaju se u pozitivnom smjeru. Uspostavljeni su konkretniji diplomatski odnosi donošenjem novog zakona o religiji 1968.²² Josip Broz Tito, 1971. odlazi u

¹⁸ Jakulj, “Pravni položaj Katoličke Crkve u Republici Hrvatskoj“, 478.

¹⁹ Pisek, *Crkva i država*, 70.

²⁰ Jakulj, 484.

²¹ Isto, 484.

²² Krišto, *Katolička Crkva u totalitarizmu*, 49.

službeni posjet papi Pavlu VI. što daje dodatno značenje novonastalim promjenama. Politologinja Sabrina P. Ramet period od 1971. pa sve do 1989. objašnjava periodom pogoršanja odnosa izazvanih radi MASPOK-a 1971. godine. Posljedica ovih događaja bila je ponovna centralizacija moći partije. Crkveno vodstvo je optuživano da je zagovaralo i aktivno promicalo “malograđanski nacionalizam” i “prozapadni liberalizam.”²³ Katolička Crkva u Hrvatskoj nakon toga našla se pod napadima koji su se nastavili tijekom cijelog desetljeća. U Komunističkoj partiji 1980-ih postajala su dva pogleda na religiju:

1. radikalni - religiju treba uništiti
2. liberalni - religija kao važan čimbenik u životu vjernika, može biti pozitivan element socijalističkog društva

Drugi pogled na odnos prema religiji ima viđenje da je zanemarivanje vjere zakonskim i drugim mjerama zastario i društveno štetan pristup. Jure Krišto iznosi viđenje: “Vjerujem da se sa sigurnošću može reći kako je tada konzervativna, borbena centralistička struja preuzela vlast te diktirala konkretnu politiku”.²⁴ Ovo može ići u korak s time da 1980-ih dolazi do slabljenja vrha partije ekonomskom i političkom krizom. Crkva koja je imala utjecaj na društveno-kulturnom polju predstavljala je prijetnju utjecajem na politiku jačanjem nacionalizma. Krišto tvrdi da je konzervativni pristup prevladao u društvu. Stajalište da religiju treba uništiti naziva konzervativnim, kada je ono zapravo radikalni pristup. Daljnim istraživanjem referirat ćemo se na ovu konstataciju i nalazi li ona potvrdu u udžbenicima nastave povijesti.

3.2. Republika Hrvatska

U procesu stvaranja samostalne Republike Hrvatske bitno je bilo isticanje hrvatskog nacionalnog identiteta u svim sferama društva. Jedna od najvažnijih obilježja identiteta pripadnost je kršćanskoj kulturi, tj. Katoličkoj Crkvi. Katolici u Hrvatskoj gotovo su isključivo etnički Hrvati.²⁵ U početku nastajanja države formalno nije bilo veza s Katoličkom Crkvom. Međutim, HDZ kao vladajuća stranka stalnim isticanjem svega hrvatskog uspjela je dobiti traženu potporu. Slomom komunizma, Crkva dobiva slobodu javnog uključivanja u opću raspravu o promjenama

²³ Isto, 54.

²⁴ Isto, 81.

²⁵ Ramet, “Građanske vrijednosti u demokratskoj tranziciji“, 43.

koje su zahvatile društvo. Prije parlamentarnih izbora 1990. katolički su biskupi objavili izjavu u kojoj su podržali demokraciju i ogradili se od aktivnog uključivanja u stranačku politiku.²⁶ Sabrina P. Ramet istaknula je: “Crkva je bila zadovoljna time što će komuniste na vlasti zamijeniti desna stranka, za koju su vjerovali da će više podržavati Crkvu i njezine stavove”. Iako su se službeno ogradili, dolazi do toga da su se pojedini župnici u svojim crkvama uključili u izbornu kampanju sugerirajući narodu da glasa za HDZ.²⁷ Potpora Crkve bila je bitna stavka u stvaranju slike HDZ-a i njegovog nacionalnog pokreta. Uključivanje Crkve u aktivnu politiku, iako ne direktno, zasigurno je bilo prisutno. Katoličkoj Crkvi u situaciji stvaranja nove države, stajanjem uz HDZ, otvorila se prilika za jačanjem utjecaja u društvu i politici. Nova vlada HDZ-a u Crkvi je našla potporu svojoj politici, stavljajući velik naglasak na katoličku tradiciju kao bitnog djela nacionalnog identiteta. Činjenica koja je pomogla jačanju identifikacije s katolicizmom, povezana je s ratnim okolnostima u kojoj su crkve predstavljale zaraćene nacije.²⁸

Tablica 1.: Katoličko stanovništvo Republike Hrvatske

	1991.	2001.
Popis stanovništva		
Katolici u RH (%)	76,5	87,83

Izvor: Demokratska tranzicija: religija i vrijednosti²⁹

U tablici br.1 prikazan je postotak broja stanovnika koji se izjasnio pripadnicima Katoličke Crkve. U periodu od početka rata do 2001. brojka je narasla za više od 10%. Na ove promjene utjecali su događaji u Domovinskom ratu: iseljavanje pravoslavnog stanovništva i identifikacija s katoličkom tradicijom. Prema Ustavu Republike Hrvatske izglasanom 1990.: „Jamči slobodu savjesti i vjeroispovijesti te slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja. Sve vjerske zajednice jednake su pred zakonom odvojene od države te su slobodne, u skladu sa zakonom mogu javno obavljati vjerske obrede, osnivati škole, učilišta druge zavode, socijalne i dobrotvorne ustanove te

²⁶ Isto, 43.

²⁷ Isto, 44.

²⁸ Zrinščak, “Religija i vrijednosti”, 127.

²⁹ Isto, 127.

upravljati njima, a u svojoj djelatnosti uživati zaštitu i pomoć države.“³⁰ Katolička Crkva ulazi u škole 1991. kada je uvedena izborna nastava vjeronauka. Odnosi Republike Hrvatske i Svete Stolice razvijali su se potpisivanjem četiri ugovora (1996. - 1998.) koji su odredili društvenu poziciju Katoličke Crkve. Ovi postupci istaknuli su poseban položaj Katoličke Crkve u odnosu na druge religije, iako su prema ustavu sve religije jednake pred zakonom. Sliku Crkve i države u ovom periodu bitno dočarava odnos s Papom. Franjo Tuđman je u Zagrebu 1990. primio predstavnika Svete Stolice, izrazivši želju za poboljšanjem odnosa poziva papu Ivana Pavla II. u službeni posjet Hrvatskoj.

U vrijeme rata posebno se isticala blagonaklonost pape Ivana Pavla II. koji se “četrdesetak puta založio za Hrvatsku i hrabrio Hrvate”.³¹ Vatikan je 13. siječnja 1992. priznao Republiku Hrvatsku kao suverenu i samostalnu državu. U politici Franje Tuđmana vidljive su značajne težnje isticanja hrvatske katoličke tradicije. Isticanjem pripadnosti Hrvata zapadno-kršćanskom kulturnom krugu od najranijih početaka, nastojalo se povezati i ojačati nacionalnu svijest. Mnogi ovakvi potezi javljaju se iz potrebe jačanja nacionalne svijesti bez uzimanja u obzir složenost pojedinih povijesnih procesa, kontekst vremena u kojem nastaju ili interpretativnih mogućnosti samih događaja.³² Povijesni događaji se interpretiraju i prezentiraju kako odgovaraju potrebama vremena, ističući i ponavljajući ih gotovo uvijek kada se za to pruži prilika. Neven Budak ističe da su 1990-e obilježile tri ideološke sastavnice: tisućljetni san hrvatske neovisnosti, tradicija o tisućljetnoj kulturi i trinaest stoljeća kršćanstva među Hrvatima.³³ Hrvatsko rano srednjovjekovlje s kršćanstvom kao jednim od njegovih temeljnih obilježja, osnova je na temelju koje su državne vlasti stvarale sliku o hrvatskom narodu, jačale nacionalnu svijest i zajedništvo. Ove tvrdnje svoju potvrdu nalaze u govorima Franje Tuđmana:

Govor prilikom posjete pape Ivana Pavla II. Hrvatskoj, 10. rujna 1994.

„Hrvati su jedan od najstarijih naroda današnje Europe. Oni su, u doba velike seobe naroda, u ova područja jugoistočne Europe, između Dunava i Jadrana, došli iz svoje pradomovine, “Bijele Hrvatske”, koja je bila na području Vašega zavičaja u Poljskoj. Došavši ovamo, oni su ubrzo, još u VII. stoljeću prihvatili Kristovu vjeru i rimskoga biskupa kao njegova namjesnika, postavši i

³⁰ Isto, 128.

³¹ Pisec, 207.

³² Gračanin, “Hrvatsko rano srednjovjekovlje u službi politike”, 90.

³³ Isto, 90.

ostavši za trajna vremena sastavnim dijelom izgradnje i obrane zapadne kršćanske uljudbe. (...) Od osobite važnosti bile su veze i odnosi hrvatskih vladara sa Svetom Stolicom u doba nastajanja, izgradnje i obrane samosvojne hrvatske države. Povijesno je veoma znakovito svjedočenje cara Konstantina Porfirogeneta da su Hrvati sklopili sporazum s papom Agatonom g. 679. da neće napadati druge narode. Svoje prvo međunarodno priznanje – po tada uobičajenom shvaćanju – Hrvatska je zadobila od Vašega prethodnika pape Ivana VIII. koji 7. lipnja 879. piše knezu Branimiru: “...Kad smo (...) na dan Uzašašća Gospodnjega služili misu na žrtveniku Svetoga Petra, digosmo ruke uvis i blagoslovismo Tebe i cio narod Tvoj, i cijelu zemlju Tvoju, da mogneš ovdje uvijek tijelom i dušom sretno i sigurno vladati svojom zemaljskom kneževinom, a poslije smrti da se na nebesima s Bogom veseli i vječno vladaš...” Godine 925. papa Ivan X. priznaje naslov prvomu hrvatskomu kralju Tomislavu. Papa Grgur VII. šalje hrvatskomu vladaru Zvonimiru krunu, i njegov ga izaslanik Gebizon kruni godine 1075. za kralja Hrvatske i Dalmacije, čime je, u okviru tadašnjega europskoga poretka, priznata suverenost hrvatskih vladara nad Dalmacijom koja je prije bila pod bizantskim vrhovništvom.”³⁴

Govor prilikom službenog posjeta Vatikanu

„Za nas Hrvate, pak, ovo je i vrijeme dovršetka duge prošlosti pune napora, žrtava i odanosti okrunjenih 13. siječnja 1992. godine kada je Vatikan bio među prvima koji su priznali samostalnu hrvatsku državu, demokratsku Republiku Hrvatsku. Tom su povijesnom činu prethodili mnogi drugi, a neki su od njih bili sudbonosni za duhovnu i političku vlastitost hrvatskoga naroda. Kada 879. godine papa Ivan VIII., kao vrhovni crkveni i politički autoritet kršćanske Europe, hrvatskome knezu Branimiru priznaje zemaljsku vlast nad cijelom Hrvatskom, on time daje poticaj europskim državama i vladarima da Hrvatsku prepoznaju kao nezavisnu i suverenu državu. A kada 925. i 928. godine na, za Hrvate prevažnima splitskim sinodama, papa Ivan X. bude uspostavio jedinstvenu crkvenu pokrajinu, i time sljubio Dalmaciju s Hrvatskom u jedinstveni hrvatski duhovni i kulturni prostor, tada će biti postavljeni temelji za izrastanje hrvatskoga naroda onakvoga kakav je danas – nikad u sebe zatvoren, na razmeđu dviju europskih ekumena, dviju kultura i civilizacija, ujedno most i razdjelnica, ali uvijek unutar Zapada i nikada izvan njega.”³⁵

³⁴ Isto, 93.

³⁵ Isto, 94.

U svojim govorima Tuđman ukazuje na dugotrajnu pripadnost i privrženost Hrvata Europi te zapadno-kršćanskoj civilizaciji. Stavlja u kontekst ranosrednjovjekovne događaje koji odgovaraju suvremenim situacijama i problemima. Ističe dugotrajne povijesne odnose hrvatskih vladara i papa te njihovu važnost u vremenima nepovoljnim za Hrvatsku. Navodeći primjere, stavlja naglasak na međunarodno priznanje i potvrdu krune hrvatskih kraljeva od Pape, što se može dovesti u vezu s traženjem potvrde u tadašnjim prilikama. Hrvoje Gračanin iznosi viđenje: "Osnaživanje nacionalnoga imaginarija u trenucima borbe za opstojnost države i s tim povezane nacionalne integracije percipira se, ne bez osnove, kao legitimna politička taktika kojom su se tijekom povijesti služili i još se služe mnogi narodi i države."³⁶ Politika vladajuće stranke na čelu s Tuđmanom iskoristila je priliku upotrijebiti ranosrednjovjekovni kontekst koji odgovara aktualnim situacijama, kao primjer, ali i utemeljenje za potvrdu i potporu u jačanju nacionalne slike u novoj političkoj situaciji. Ova taktika HDZ-a temelji se političkoj ideologiji koja se koristi zapadno-kršćanskom tradicijom da bi izgradila svoj položaj među europskim zemljama, a istovremeno se udaljila od tekovina socijalizma.

Tijekom devedesetih godina utjecaj Katoličke Crkve u društvu bitno je narastao. Od svih vjerskih zajednica unutar države samo je njoj posvećen prostor, dok su ostale stavljene na marginu. Ugovori sklopljeni sa Svetom Stolicom 1996., odnosno 1998., još uvijek su na snazi. Prema popisu stanovništva iz 2011. 92% građana RH izjasnilo se katolicima.³⁷ Položaj drugih vjerskih zajednica ostao je nereguliran sve do 2002. U vrijeme nove vlade, koalicije lijevog centra, rješava se potreba reguliranja statusa drugih vjerskih zajednica. *Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica* (2002.) omogućio je sklapanje ugovora s drugim vjerskim zajednicama sličan onima s Katoličkom Crkvom³⁸. Usmjeravanjem prema drugim konfesijama učinjen je korak prema demokratizaciji religije u društvu. Proces započeti 2000-ih usmjereni su europeizaciji i demokratskom društvu koje počiva na različitostima. Pojavljuje se i sve veća kritika Crkve i njezina zadiranja u politiku.³⁹ Zastupanje i propagiranje desnih političkih stranaka, stvar je realnosti i svakidašnjice. Društvena modernizacija, razvoj ideja, multikulturalnost i razvoj znanosti, smanjili su utjecaj Katoličke Crkve u društvu, međutim on je u Hrvatskoj i dalje posebno istaknut.

³⁶ Isto, 94.

³⁷ *Stanovništvo prema narodnosti i vjeri*.

https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_12/H01_01_12.html, 20.07.2019.

³⁸ Zrnišćak, 129.

³⁹ Pisek, 218.

4. Školstvo

4.1. Socijalizam 1980-ih

Od školske godine 1975./1976. u Hrvatskoj se provodi reforma odgoja i obrazovanja kojom se uvodi “usmjerenno obrazovanje” u srednjim školama. Ukinute su gimnazije, tehničke škole i tehničke škole za KV radnike (četverogodišnja strukovna škola). Stipe Šuvar, tadašnji ministar prosvjete i kulture, jedan od glavnih tvoraca reforme iznio je mišljenje: “Sistem obrazovanja morao bi da ljude osposobljava da što bolje rade... kako bi se upravo na taj način dokidala podjela na radnika i onog tko to nije; ovaj drugi se, naime, najčešće i obrazuje da ne bi bio radnik, a morali bismo se svi obrazovati da bismo bili radnici.”⁴⁰ U obrazovanju “spajanje škole i tvornice” bila je glavna zadaća socijalizma. Na početku školovanja, tj. prve dvije godine, odvijala se nastava zajedničke osnove usmjerenog obrazovanja nakon čega bi učenici pohađali jedan ili dva razreda obrazovanja za odabrano zanimanje (tzv. završni stupanj). Zajednička osnova usmjerenog obrazovanja obuhvaćala je općekulturne, društveno-ekonomske, prirodno-matematičke i proizvodno-tehničke sadržaje, a nastavne planove i programe bilo je potrebno povezati s potrebama udruženog rada.⁴¹ U sklopu zajedničkih osnova usmjerenog obrazovanja, općeobrazovnih predmeta, uči se i predmet povijest. Novi predmeti, istaknuti od posebnog odgojno-obrazovnog značaja ulaze u školstvo: osnove marksizma, teorija i praksu socijalističkog samoupravljanja i osnove narodne obrane i društvene samozaštite. Uz uvođenje ovakvog programa pojavile su se mnogobrojne kritike struke i javnosti zbog ukidanja gimnazija. Gimnazije su smatrane da odgajaju djecu za bijeg od radničke klase, čak i kad su školovala djecu radničke klase, služile su “reproduciranju malograđanskih i sporednih neproizvođačkih segmenata društva”.⁴² Zajedničke osnove trebale su omogućiti priliku da većina učenika stekne veće opće obrazovanje i opću kulturu, a ne samo gimnazijalci.⁴³ Učenici strukovnih škola, koji su do tada smatrani diskriminiranim, ovim programom trebali su imati bolje uvjete za upis na fakultet.⁴⁴ Reformom se nastojalo osposobiti učenike da nakon škole budu spremni za rad i nastavljanje obrazovanja. Programi obrazovnih

⁴⁰ Šuvar, *Vizija i stvarnost u socijalističkom preobražaju obrazovanja*, 15.

⁴¹ Isto, 53.

⁴² Šuvar, *Škola i tvornica*, 119.

⁴³ Gimnazije je pohađalo samo 1/3 učenika iz cijele Hrvatske.

⁴⁴ Šuvar 1982, 59.

predmeta zajedničke osnove, bili su većoj ili manjoj mjeri preuzeti gimnazijski programi, gdje su četiri godine sažete u dvije. Doduše, u trećem i četvrtom razredu mogla se vratiti nastava opće obrazovnih predmeta. Tako se povijest mogla učiti u nekim školama kulturološkog tipa. Stipe Šušvar napomenuo je kako se prva dva razreda usmjerenog obrazovanja zapravo mogu smatrati kao reducirana gimnazija, iako sažimanje programa gimnazija uglavnom nije bilo uspješno provedeno.⁴⁵ U još manje vremena obrađivao se gotovo isti sadržaj, a dodatno opterećenje za učenike predstavljalo je i uvođenje novih predmeta.

Šušvar je o vjeri imao mišljenje da su vjerske vrijednosti istovjetne socijalističkim i vjernike se ne može proglašavati antisocijalistima. Zastupljenost vjerskih tema u školstvu ne bi trebalo predstavljati problem samo po sebi, ali tumačenje religije mora se tumačiti kroz znanstveni pristup. Međutim, Šušvar se pita: Kako se postaviti prema vjerskim organizacijama i njihovom utjecaju na mlade? Je li stoga poučavanje o kršćanstvu i temama povezanim uz Katoličku Crkvu predstavljalo problem? Svoje viđenje Katoličke Crkve opisuje: "...osjeća se pokret kršćanske obnove, ponajviše među katolicima, koji se, pred ostalo zalažu za tzv. integralnu kršćansku Evropu. Stoga će u svojoj političkoj strategiji na primjer, njemački episkopat, kao najutjecajniji i najbogatiji u Katoličkoj Crkvi isforsirati da prvi put u historiji u Katoličkoj Crkvi Poljak bude izabran za Papu, kako bi djelovao u tom pravcu. Onda to i na naš teren dolazi. Jer, njemački episkopat je veoma bogat, pa izdašno pomaže Katoličku Crkvu i kod nas, te ima i ovdje pobornike svoje politike, koju nastoji voditi u evropskim razmjerima. Ti pobornici, pored ostalog, tvrde otprilike i ovo: tristo godina smo se borili s muhamedstvom, pa smo ga potisnuli, možemo izdržati i tristo godina borbe s marksizmom i socijalizmom, no pobjeda će biti naša".⁴⁶

Vidljivo je da postoji strah od negativnog utjecaja Katoličke Crkve na socijalističko društvo. Štoviše, istaknut je strah katoličkog utjecaja na politiku, čime bi se moglo utjecati i na školstvo. Iz ovog bi se moglo naslutiti da je u opisivanju kršćanskih vjerskih tema bio prisutan oprez i usmjerenost na interpretaciju poželjnu socijalističkom društvu. Iako je prisutan oprez političkog djelovanja Crkve, ovo stajalište udaljava se od onoga što navodi Krišto.⁴⁷ Šušvarovo

⁴⁵ Isto, 159.

⁴⁶ Isto, 288.

⁴⁷ O Krištovu viđenju vidi str. 11.

shvaćanje bilo je da bi funkcija kršćanske religije u društvu trebala biti obogaćivanje socijalističkih vrijednosti društva, a ne njezino potpuno isključivanje.

4.2. Republika Hrvatska

Od proglašenja neovisnosti, Ministarstvo kulture i prosvjete počinje raditi na promjenama obrazovanja. Jedna od prvih promjena bila je ukidanje usmjerenog obrazovanja u srednjim školama i vraćanje gimnazija. Domovinski rat odgodio je veće sustavne promjene i izmjene zakona u školstvu, tako da se promjene rješavaju podzakonskim aktima⁴⁸ Glavni fokus promjena je deideologiziranje obrazovnog sustava od socijalizma u sadržajima nastave, a ne u promjeni strukture, oblika i metoda nastave.⁴⁹ Hrvatska se okreće procesu europeizacije kojeg prati jačanje nacionalnih obilježja. Odmicanje od socijalističkih pogleda otvara prostor za ideologiziranje hrvatske nacije u školstvu. Modernizacija obrazovanja odgođena je zbog političke integracije i rata. Početkom 2000-ih posvećuje se nešto više pažnje školstvu institucionalnom izgradnjom i donošenjem odluka o izgradnji novog sustava općeg i strukovnog, visokog obrazovanja i obrazovanja odraslih.

Za razumijevanje promjena u razdoblju od 1992. do 2002. potrebno je osvrnuti se na rad Agneze Szabo. Povjesničarka, od 1992. do 2002. stručna savjetnica za udžbenike povijesti osnovnih i srednjih škola te autorica nastavnih programa za osnovnu i srednju školu. Novi nastavni program napisan je 1994., a njegovu pisanju prethodili su novi udžbenici. Tako su početkom 1990-ih prvo uređeni dotadašnji udžbenici, a za školsku godinu 1992. - 1993. napisani novi udžbenici kojima se nastojalo dokinuti interpretaciju sadržaja zasnovanu na jugoslavizmu. Novi udžbenici poslužili su kao temelj pisanja novog nastavnog plana i programa. Agneza Szabo bila je dio povjesničarskog kruga koji je bio izričito kritičan prema historiografiji pojedinih hrvatskih povjesničara u Jugoslaviji. Prema njezinu viđenju jugoslavenstvo je diktiralo njihovo pisanje povijesti. Ova činjenica relevantna je za razumijevanje njezina viđenja o stanju udžbenika i promjenama koje su bile potrebne unutar poučavanja. Smatrala je da se u udžbenicima povijesti zapostavlja "povijest hrvatskog naroda i države"⁵⁰. Oštro je napadala udžbenike prijelaznog

⁴⁸ Žiljak, "Dvije faze obrazovne politike u Hrvatskoj nakon 1990. godine.", 10.

⁴⁹ Isto, 13.

⁵⁰ Janković, *Mijenjanje sebe same*, 24.

razdoblja (početka 1990-ih) dok je Hrvatska još bila dio Jugoslavije - udžbenike autora 1980-ih. Iako su udžbenici donekle doradjeni, u njima je trebalo “odbaciti marksističke frazetine”.⁵¹ U svojem radu iz 2002. govori o tome da su povjesničari pod utjecajem “međunarodnih udruga koje im daju recepte”⁵² kako pisati povijest, a osobito školskih udžbenika.

Prema mišljenju Agneze Szabo hrvatska historiografija bila je pod utjecajem globalizacije kojoj je u cilju zapostaviti povijest malobrojnih naroda i država, a u udžbenicima povijest hrvatskog naroda i države. Novi udžbenik trebao bi biti napisan prema zanemarivanim povijesnim izvorima, uključujući do tada prešućena područja, znanstvene metodologije i didaktike, te bez pristranosti opisati Hrvatsku s Europom. Isto tako Agneza Szabo smatra “...da ne treba posebno dokazivati, da je Hrvatska otkad postoji bila i u trajnom hodu s Europom na ovaj ili onaj način, i štoviše, ona je tu Europu stoljećima branila, ali jednako tako i gradila visokim dometima svoje kulture i civilizacije, a također i znanosti.”⁵³ Katolička Crkva uključivanjem teologa u komisije za pisanje nastavnih planova i programa stavlja utjecaj na obrazovanje. Crkva je 1990. imala zahtjev za uvođenjem religijske kulture u škole. Gradivo koje bi utjecalo na ateizaciju učenika, vrijeđalo vjerske osjećaje i prikazivalo religiju u pogrešnom svjetlu izbačeno je iz nastavnih planova i programa.⁵⁴ Pojava teizacije i katolizacije obrazovanja ide u korak s političkim promjenama u kojima je vlast promicala Katoličku Crkvu kao dio nacionalnog identiteta.

Ako su 1990-e vrijeme identificiranja s Europom zbog odmaka od Jugoslavije i socijalističkih tekovina, 2000-e godine su razdoblje početka konkretnih promjena u procesu integracije Hrvatske u europsku zajednicu. Politički gledano, ali i kroz školstvo. Od 2000-ih godina donešeni su mnogi programski dokumenti i zakonska rješenja⁵⁵: *Plan razvoja odgoja i obrazovanja (2005 - 2010)*, *Strategija razvoja sustava strukovnog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2008. - 2013.*, *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008.)*, *Pravilnik o polaganju državne mature (2006.)*, *Zakon o strukovnom obrazovanju (2006.)*, *Hrvatski nacionalni obrazovni standard (2006.)*, *Nacionalni okvirni kurikulum (2011.)* i *Pravilnik o udžbeničkom standardu (2003.)*.

⁵¹ Isto, 26.

⁵² Szabo, “Problemi hrvatske historiografije u XX. stoljeću“, 19.

⁵³ Isto, 26.

⁵⁴ Baranović, “Promjene obrazovnog diskursa“, 208.

⁵⁵ Ovdje su zapisani samo programi i zakoni koji se odnose na osnovno i srednje obrazovanje.

Ovisno o izazovima vremena i političkoj ideologiji razvija se stajalište o tome kako bi školstvo i sadržaj poučavanja trebao biti oblikovan. Šušvar je istaknuo da se pojavljuje utjecaj katoličke obnove, a da socijalizam mora biti spreman na odgovor unutar odgoja i obrazovanja ocrtavajući u tome državnu politiku prema Katoličkoj Crkvi. U Šušvarovim stajalištima vidljiva je negacija navoda koje iznosi Jure Krišto. Sadržaj kršćanske kulture trebao bi obogatiti socijalističke vrijednosti društva, ali oprez je potreban zbog uplitanja Crkve u politiku. Agneza Szabo zagovarala je temeljne promjene kroz koje sadržaj u školama mora proći da bi odgovarao duhu novih promjena. Sadržaj je to koji će se temeljiti na hrvatskom identitetu zasnovanom na europskoj kulturi i znanosti. Ono što čini europsku kulturu pripadnost je zapadno-kršćanskoj tradiciji. Katolička Crkva radom teologa postepeno se uključuje u obrazovanje. Stefano Petrunaro iznosi viđenje da se u školstvu 1990-ih i promjenama nastalim u demokratskoj tranziciji, obilježenim nacionalnim identitetom “veže i približavanje religijskom odnosu, izričitom katoličkom utjecaju, što dovodi do nazatka u stupnju laicizacije javnog školstva, koje je sad usmjereno promicanju vrijednosti katoličke religije kao vjere većine stanovnika.”⁵⁶ Petrunaro nije jedini autor koji je izrazio zabrinutost.⁵⁷ U ovom smjeru ide i viđenje Ive Goldsteina koji ističe: “HDZ je od starije hrvatske povijesti nastojao stvoriti mitologiju...” i da se “...pristupa stvaranju stvaranju svojevrsne hrvatske povijesne laži, zasnovane na stereotipu o Hrvatima kao jednome od najstarijih naroda u Europi, a koji je uvijek branio zapadnu civilizaciju.”⁵⁸ Stoga je prema Goldsteinu u nastavi povijesti bilo potrebno provesti “dehadeizaciju” i “detuđmanizaciju” povijesti. Magdalena Najbar-Agičić govori o mogućnosti upotrebe nastave povijesti u propagandne svrhe. Upotreba povijesti u propagandne svrhe jača što je sustav manje demokratski, međutim to ne znači da se povijest ne zloupotrebljava i u demokraciji.⁵⁹ Prikaz kršćanskih vjerskih tema udžbenika povijesti bitno je sagledati kroz kontekst ovih promjena i detektirati razlike unutar dva sustava: socijalizma i demokracije.

⁵⁶ Petrunaro, 94.

⁵⁷ Pogledati pitanje Wolfanga Hopkena na str. 3.

⁵⁸ Goldstein, 16

⁵⁹ Agičić, Najbar-Agičić, “Nastava povijesti u Republici Hrvatskoj i njezina zloupotreba“, 169.

5. Nastavni planovi i program

Nastavni planovi i programi definiraju sadržaj svakog pojedinog nastavnog predmeta. Izdani od ministarstva, nastavni planovi i programi propisuju sadržaj nastavnog poučavanja u udžbenicima. Nastavni planovi i programi promatranog razdoblja pisani su u dva različita državna uređenja: socijalizmu i demokraciji. Svako uređenje je kroz svoju specifičnu političku situaciju ostavilo trag na sadržaju nastavnog plana i programa. Svrha analize nastavnih planova i programa je razumijevanje pristupa obradi sadržaja kršćanske vjerske tematike, njezinom zastupljenosti, organizacijom, definiranjem i usmjeravanjem unutar programa. S obzirom na ciljeve istraživanja ovo je korak u analizi udžbenika, analizi interperacije prikaza kršćanske vjerske tematike i identificiranju njezinih sličnosti i razlika.

5.1. Nastavni plan i program 1980-ih

Sve odgojno-obrazovne ustanove srednjoškolskog obrazovanja u SR Hrvatskoj bile su dužne započeti s uvođenjem *Osnova nastavnog plana i programa* u školsku godinu 1974./1975. Plan i program uveden 1974./1975. koristio sve do 1990.

Prema nekim od općih ciljeva, nastava treba težiti da:

- omladinu i odrasle odgaja u duhu pripadnosti svome narodu odnosno narodnosti, u duhu ravnopravnosti, bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije, vjernosti socijalističkoj domovini i spremnosti za obranu njene nezavisnosti, poštivanja drugih naroda, međunarodne solidarnosti radnih ljudi i mira u svijetu
- obogaćuje ličnosti kulturnim vrijednostima vlastitog naroda, naroda i narodnosti Jugoslavije, kao i kulturnim vrijednostima čovječanstva
- odgojno-obrazovni ciljevi i zadaci koje treba ugraditi u programsku strukturu i cjelokupan sistem odgoja i obrazovanja moraju se temeljiti na: znanstvenosti, moralno-vrijednosnom i kulturno-historijskom aspektu i permanentnom obrazovanju.⁶⁰

⁶⁰ *Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj*. 1974, 11.

Nastava povijesti opisana je kao predmet koji doprinosi ljubavi prema domovini, vlastitom narodu i njegovim tekovinama. Kroz učenje o narodnostima i narodima SFRJ, u nastavi je potrebno doprinjeti međusobnom razumijevanju te jačanju bratstva i jedinstva Jugoslavenkih naroda. Naglasak je na zajedništvu, tj. povijest uči o: "...zajedničkoj borbi za oslobođenje zemlje i izgradnju boljeg i pravednijeg društva".⁶¹ Nastavni plan i program definira da nastava ne bi trebala biti samo fokusirana na činjenice, nego na uzročno-posljedične procese koji utječu na različite povijesne konstrukcije. Također, sve što je "napredno i ljudski" prilika je za razvijanje ljubavi prema tim procesima. Sadržaji koji su odabrani za obradu imaju za cilj razviti znanja koja odgovaraju potrebama socijalističkog društva. U nastavnom planu i programu istaknuta je povezanost da "suvremena metodologija povijesti pretpostavlja historijski-marksističku interpretaciju", stoga predmet ima izuzetnu važnost u razvijanju marksističkog pogleda na svijet i društvo. Podizanjem opće kulture, nastava znatno utječe i na učeničko "idejno-političko usmjeravanje". Iako se inzistira na znanstvenosti sadržaja i širini razumijevanja složenih povijesnih procesa, programom se isto tako definira da sve mora voditi razumijevanju koje je u skladu s ideologijom socijalizma. Sadržaj koji je propisan nastavnim planom i programom nije definiran u cijelom svojem obujmu, on ovisi od škole do škole. Razrađeni plan i program doduše ne može biti manji od propisanog, ali se može proširiti. Težište odbrade sadržaja srednjih škola fokusirano je na novijim razdobljima, tj. na 19. i 20. stoljeće. Kako piše u nastavnom planu i programu: "Starija razdoblja su više u pregledu - uz fiksiranje ključnih i prijelomnih zbivanja nužno potrebnih za razumijevanje osnovnih zakonitosti povijesnog razvoja i uočavanja onih procesa koji su imali dugotrajniji utjecaj na cjelokupan razvoj". U nastavnom planu i programu definirano je kako svi zahtjevi poučavanja ne proizlaze iz programa, već i iz udžbenika.⁶² Stoga se razumijevanje nastavnog plana i programa krije u udžbenicima, kao i razumijevanje "idejno-političkog" cilja socijalističke politike. Relevantne teme srednjovjekovne povijesti obrađene unutar poglavlja u udžbenicima:

⁶¹ Isto, 15.

⁶² Isto, 72.

Tablica br. 2. Nazivi nastavnih cjelina srednjovjekovne povijesti u programu iz 1974./1975.

Jugoslavenski narodi od doseljenja do 18.st.

CJELINA
Hrvatska u doba narodnih vladara
Primanje kršćanstva, karakteristike društvenih odnosa, izgradnja državne organizacije i postizanje nezavisnosti. Kulturno-povijesni spomenici
Hrvatska u zajednici s Ugarskom
Društvene promjene i proces feudalizacije. Provala Turaka u hrvatske zemlje. Kulturni razvoj.
Feudalne države u ostalih jugoslavenskih naroda.
Crkvene prilike. Obilježja kulture.

Izvor: *Osnove nastavnog plana i programa u SR Hrvatskoj*.⁶³

Tablica br. 3. Nastavne cjeline srednjovjekovne povijesti u programu iz 1974./1975.

Pregled opće povijesnog razvoja do kapitalizma

CJELINA
Feudalizam:
Unutar kojeg se obrađuju formiranje i opće karakteristike feudalnih odnosa, Društveni slojevi, pojava gradske privrede i promjene u društvenoj strukturi, srednjovjekovna crkva, borba gradskih komuna s feudalcima, seljački ustanci.
Počeci kapitalističke proizvodnje, buržoaskog društva i kulture:
Raspadanje feudalnih odnosa, idejni preobražaj: humanizam, renesansa, reformacija.

Izvor: *Osnove nastavnog plana i programa u SR Hrvatskoj*.⁶⁴

⁶³ Isto, 72.

⁶⁴ Isto, 73.

Teme srednjovjekovlja jako su malo zastupljene, a obrađuju se kroz uređenje srednjovjekovnog društva. Srednjovjekovne kršćanske teme obrađene su kroz kontekst svih jugoslavenskih naroda, a i zasebno. Program se usmjerava na društveno i ekonomsko uređenje povijesnog razdoblja što je bilo karakteristično u socijalističkom sustavu. Poglavlja koja su definirana odnose se na “događaje potrebne za razumijevanje osnovnih zakonitosti povijesnog razvoja i uočavanja onih procesa koji su imali dugotrajniji utjecaj na cjelokupan razvoj.” Plan i program sadržaj definira dosta široko i općenito, međutim vidljive su njegove specifičnosti. Program se dijeli na faze različitih društvenih sustava, pa se povijest srednjeg vijeka poučava kroz cjelinu koja se naziva feudalizam. Kroz proces feudalizma, tj. razumijevanje feudalnog društva, nastoji se objasniti i razumjeti povijesna problematika. Ovako definiran plan i program prati marksističku historiografiju, gdje je fokus na proučavanju društvene, ekonomske i socijalne povijesti.⁶⁵ U planu i programu jasno su istaknute teme o vremenu hrvatskih narodnih vladara i primanju kršćanstva. Unutar teme feudalizma obrađuju se društvene strukture i njihovi odnosi, dok je istaknuta odrada položaja srednjovjekovne Crkve i opće crkvenih prilika. Obrada teme o Crkvi svjedoči o važnosti sagledavanja utjecaja Crkve na društvene i ekonomske prilike unutar feudalnog sustava.

5.2. Nastavni plan i program Republike Hrvatske

Od 1991. izrađivan je nastavni plan i program, koji je bio na snazi od 1994. pa sve do školske godine 2018./2019. Prvi nastavni planovi i programi napravljeni su na temelju udžbenika u vrijeme kad se za jedan razred koristio jedan udžbenik. Ministar kulture i prosvjete (zadužen za obrazovanje) na temelju članka 10. stavka 6. *Zakona o srednjem školstvu* iz 1992. i 1993. donio je odluku o zajedničkom i izbornom dijelu programa za stjecanje srednje školske spreme u programima opće, jezične, klasične i prirodoslovno-matematičke gimnazije.⁶⁶ Razvoj učenika kao kulturne osobe koja voli svoju baštinu određeno je kao jedna od glavnih svrha i ciljeva nastavnog plana i programa. Ciljevi nastave povijesti okrenuti su demokratizaciji društva. Trebalo se prisjetiti ciljeva i zadataka povijesti koji se nalaze u demokratskim društvima, a sada i u Hrvatskoj. Kroz nastavu povijesti: “aktivnim radom treba se odgojiti građane korisne zajednici, opredijeljene za

⁶⁵ Janković, 57.

⁶⁶ *Glasnik ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske*, 1994, 9.

demokraciju i pravnu državu...”⁶⁷ Istaknuto je da si predmet povijesti iz ovih razloga mora postaviti visok cilj u njihovom ostvarivanju. Nastavni plan i program ne zaboravlja staviti u svoju dužnost razvoj nacionalne svijesti u korak s demokratskim promjenama: “...u demokratskom i pluralističkom okružju da se pomoću povijesnih sadržaja, aktivnim radom na njima odgoje građani korisni zajednici, opredijeljeni za demokraciju i pravnu državu...”⁶⁸ Dio nastavnog programa usmjeren je na etičku vrijednost učenika kao osoba, na razvoj osoba koje se zauzimaju za istinu i pravdu. Ovo su ideali koje bi se trebalo kroz prikaz povijesnih događaja i osoba potaknuti u učenicima. Nastoji se istaknuti objektivni pristup nastave povijesti, kao dijela historijske znanosti i proučavanja povijesti vođen kroz sustavno tumačenje povezanosti i cjelovitosti. U uvodu nastavnog plana i programa navodi se: “...cilj nastave povijesti je da učenici uz pomoć istinskog tumačenja povijesnih događaja...” koje prezentiraju udžbenici i vlastitom suradnjom izgrade duh otvoren za razumijevanje različitih kultura...”⁶⁹ Nastavni plan i program ističe da će učenik, ako se nastava rastereti od gomilanja činjenica, a težište stavi na kulturu i svrhu učenja povijesti, lakše moći postići, u programu definirane, etičko-odgojne vrijednosti u nastavi. Nastavni plan i program za II. razred gimnazije obrađuje europsku, svjetsku te nacionalnu povijest srednjeg i ranog novog vijeka.

Unutar nastavne cjeline *Europa, Sredozemlje i Bliski istok u ranome srednjem vijeku*, tematske cjeline: *Sveto Rimsko Carstvo njemačkog naroda; Papa Grgur VII.*, obrađena je tema borbe oko investiture. Unutar tematske cjeline: *Doseljenje Hrvata i organizacija države*, obrađuje se tema pokršćavanja i susret sa zapadno-kršćanskom kulturom. Odnos prema papi obrađen je kao zasebna tematska cjelina: *Hrvatska - neovisna i priznata europska država*. Unutar nje definirane su teme: *Pape i međunarodno priznanje Hrvatske, Knez Branimir i papa Ivan VIII.*, te *Kralj Zvonimir i papa Grgur VII.* Odnos vladara i Pape u programu odvojen je od ostalih društvenih, kulturnih i političkih obilježja vladavine hrvatskih narodnih vladara. Nastavna cjelina *Križarski ratovi u svijetu i njezini odjeci u Hrvatskoj* detaljno definira sadržaj i način na koji treba biti obrađena. Odvojena kao zasebna tematska cjelina, podijeljena je na više manjih poglavlja: cilj, ulogu Pape, križarske vojne, posljedice, djelovanje duhovno-viteških redova i dodiri s hrvatskim prostorom.⁷⁰ Teme iz povijesti kršćanstva u srednjem vijeku: *Razdoblje vjerskih sukoba (VIII. - IX.*

⁶⁷ Isto, 117.

⁶⁸ Isto, 117.

⁶⁹ Isto, 162.

⁷⁰ Isto, 166.

st.), *Istočni crkveni raskol (1054.g.) i njegove posljedice, Ustroj papinske države, Susret Hrvata sa zapadno-kršćanskom kulturom, Pokrštenje Hrvata, Crkveni sabori u Splitu, Razvoj kulture u doba narodnih vladara, Husitski ratovi, Religiozno-socijalni pokreti na kršćanskom zapadu, Kulturna baština od XI. do XV. stoljeća; uloga redovništva, Srednjovjekovno bosansko-humsko kršćanstvo, Kultura Hrvata (XII. - XVI. stoljeća).*⁷¹

Istaknute su teme koje se odnose na kršćansku vjersku tematiku. Količina navedenih tema pokazuje u kojoj mjeri je kršćanstvo utjecalo na društvena zbivanja u srednjem vijeku. Kao jedan od ključnih ciljeva u nastavi navodi se kultura i baština za postizanje etičko-odgojnih ciljeva. Uvođenjem velikog broja tematike kršćanskog vjerskog predznaka u nastavni plan i program, stavljen je naglasak na realizaciju tih ciljeva. Plan i program iz 1990-ih količinom katoličko-kršćanskog sadržaja radi zaokret u odnosu na razdoblje socijalizma. Kršćanska vjerska tematika dobiva prostor u razumijevanju povijesnih procesa srednjega vijeka, ali i važnu kulturnu i odgojnu ulogu. U programu se velika važnost pridaje temama o Papi i odnosu s hrvatskim vladarima. Ovo ukazuje i na promjenu u odnosu na plan i program socijalizma stavljanjem fokusa na obradu tema istaknutih povijesnih ličnosti. Isticanje važnosti obrade odnosa hrvatskih vladara i papa, te Hrvatske u kontekstu kršćanskih europskih zemalja snažno prati aktualnu politiku 1990-ih.

Socijalistički program definira nastavu kršćanskih predznaka kao dio ukupnih društvenih promjena koje su utjecale na razvoj feudalnog društva. Međutim, nejasno definira kolika se važnost i obrada posvećuje kršćanskim vjerskim sadržajima te njezinom utjecaju na povijesne procese. Plan i program iz 1990-ih stavlja veliki naglasak na razumijevanje kršćanske vjerske tematike kao bitne sastavnice srednjovjekovnog društva. S druge strane, obrada društvenih, kulturnih i političkih tema kršćanskog predznaka javlja se kao posljedica političkih promjena povezanih identifikacijom kršćanstva s hrvatskim identitetom. Ova promjena zbog političke situacije 1990-ih vidljiva je posebice kroz tematsku cjelinu *Hrvatska - neovisna i priznata europska država*, stavljanjem velikog naglaska na razumijevanje odnosa Pape i vladara.

⁷¹ Isto, 167.

6. Udžbenici od 1980-ih do 2000-ih i njihova temeljna obilježja

Udžbenik je nastavno sredstvo putem kojeg se učenici prvi puta susreću s nekom povijesnom temom. Svakodnevnim primjenom učenici putem njega započinju obradu novog gradiva i problema koji opisuje. Mnogim učenicima udžbenik predstavlja jedini izvor znanja o nekoj temi i pojedinim epizodama ljudske povijesti. Udžbenike propisuje ministarstvo, koje uvjetuje njihovu obvezu praćenja nastavnog plana i programa. Neovisno o tome, pojedini udžbenici mogu se razlikovati u manjoj ili većoj mjeri. Kada govorimo o analizi udžbenika, odnosno njegovoj interpretaciji povijesnog događaja, treba uzeti u obzir da se udžbenici povijesti ne mogu analizirati neovisno od nastavnog plana i programa predmeta povijesti. Kao i znanstveni radovi, njihova interpretacija događaja zapravo je prikaz opće društvene situacije vremena u kojem su oni pisani.⁷² Predmet povijesti nalazi se u grupi nacionalnih predmeta, čime analiza udžbenika zauzima poseban interes. Udžbenici povijesti česta su tema rasprava i kritika. Kako stručnih krugova, tako i šire javnosti zbog sadržaja koji se prenosi učenicima. Razlozi su u tome što njihov sadržaj prezentira određena znanja, stavove i vrijednosti o vlastitom društvu koja se prenose kroz život.⁷³

Udžbenik korišten kroz 1980-e počinje izlaziti 1977., a korišten je u nastavi povijesti u prvom razredu usmjerenog obrazovanja. Godine 1983. izlazi VIII. neizmijenjeno izdanje. Izmijenjeno i dopunjeno izdanje po prvi puta se pojavljuje 1985., a posljednje izdanje udžbenika izlazi 1990. godine. Autor udžbenika je Hrvoje Matković. U radu su korišteni udžbenici iz: 1983., 1985. i 1990. Krajem 1980-ih u školama se pojavljuje udžbenik Hrvoja Matkovića i Blagote Draškovića. Ovaj udžbenik izlazi s primjenom u školama kulturno-umjetničkog, odgojno-obrazovnog, jezičnog, upravno-pravnog i muzičkog usmjerenja. Od ponovnog uvođenja gimnazija (šk. god. 1990./1991.) njihov udžbenik se koristio u nastavi sve do pojave udžbenika Franje Šanjeka i Franka Miroševića. Udžbenik Blagote Draškovića i Hrvoja Matkovića sadržajno je identičan ranijem udžbeniku Hrvoja Matkovića, tako da ga se sadržajno može smjestiti u razdoblje 1980-ih. Hrvoje Matković bio je hrvatski povjesničar i nastavnik povijesti te savjetnik za nastavu povijesti u Zavodu za prosvjetno-pedagošku službu Socijalističke Republike Hrvatske. Svoj rad usmjerio je na razvoj metodičko-didaktičkog pristupa nastave povijesti još od 1950-ih, a pripisuje mu se veliki znanstveno-stručni doprinos. Pisanjem udžbenika nastave povijesti bavio se od kraja

⁷² Goldstein, 15.

⁷³ Bušljeta, "Didaktičko-metodička koncepcija hrvatskih gimnazijskih povijesnih udžbenika", 318.

1960-ih. Od 1971. bio je glavni urednik časopisa “Nastava povijesti”. Uz metodiku povijesti, profesionalno ga je obilježio i znanstveno-istraživački rad. U svojem istraživačkom radu Matković se bavio političkom poviješću Hrvatske u 20. stoljeću.⁷⁴

Tablica br. 4. Popis udžbenika izdanih 1980-ih

Imena autora	Naziv udžbenika	Izdavač	Godina izdanja i izmijenjenog izdanja
Hrvoje Matković	<i>Povijest 1. Udžbenik za usmjereno obrazovanje</i>	Školska knjiga: Zagreb	VIII. neizmijenjeno izdanje, 1983. X. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, 1985.
Hrvoje Matković- Blagota Drašković	<i>Povijest 1. Udžbenik za učenike kulturno-umjetničkog, odgojno obrazovnog, jezičnog, upravno pravnog i muzičkog usmjerenja</i>	Školska knjiga: Zagreb	I. izdanje, 1989.

Mnogi autori pristup udžbenika 1990-ih opisali su kao nacionalistički.⁷⁵ Za razvoj udžbenika ključim se čini stabilnost demokracije i ekonomskih kretanja, dok politička nestabilnost može uzrokovati stagnaciju udžbenika. Dok je u Hrvatskoj na vlasti bio Franjo Tuđman kontrola nad udžbenicima bila je velika. Bilo je slučajeva otvorenog birokratskog uplitanja u sustav odobravanja udžbenika, gotovo cenzure, usmjerene uglavnom protiv udžbenika koji su bili kritični

⁷⁴ Miškulin, “Prof. dr. Hrvoje Matković (1923. - 2010.)”, 2.

⁷⁵ Viđenja autora vidi na str. 5.

spram protuđmanovskog gledanja na hrvatsku povijest.⁷⁶ Udžbenici koji su izašli nakon proglašenja hrvatske neovisnosti našli su se na meti snažnog političkog utjecaja. Potreba za jačanjem nacionalne svijesti stavila je teret na udžbenike preferiranjem opisa i stavljanja fokusa na nacionalne sadržaje. Ovi udžbenici stavljeni su u kontekst provođenja Tuđmanove politike i njegova viđenja povijesti.⁷⁷ Osim nacionalnog identiteta u udžbenicima postkomunističkih zemalja naglasak se stavlja na Europu kojoj se želi iskazati pripadnost. Katolička Crkva uključivanjem teologa u komisije za pisanje nastavnih planova i programa stavlja utjecaj na obrazovanje. Katolička Crkva ulazi u škole pisanjem udžbenika iz nastave povijesti. Jedna od ključnih “figura” promjena 1990-ih, bio je autor udžbenika i konzultant na izradi nastavnog plana i programa - Franjo Šanjek. Franjo Šanjek bio je redovnik dominikanac, a veći dio svog života posvetio je znanstvenom radu. Znanstveno-istraživački rad usmjerio je na istraživanje utjecaja i uloge Hrvata na svjetska duhovna, kulturna i politička gibanja u srednjovjekovnom i humanističkom razdoblju. Bavio se brojnim temama srednjovjekovne crkvene povijesti, a između ostalog i odnosom Hrvata i Svete Stolice. Objavio je brojne radove: *Crkva i kršćanstvo u Hrvata - srednji vijek*, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, *Pregled religiozne povijesti Hrvata (7. - 20.st.)* i mnoge druge. Sudjelovao je u važnom Akademijinom projektu “Hrvatska i Europa”. Bio je član područnog ureda Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa za humanističke znanosti, dekan KBF-a, prvi predsjednik Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti i nacionalnog odbora za komparativnu crkvenu povijest.⁷⁸

Udžbenike nastave povijesti izdanih 1990-ih možemo podijeliti u tri faze. Prvu fazu čine udžbenici Hrvoja Matkovića i Blagote Draškovića, autora udžbenika upotrebljavanih 1980-ih. Udžbenik Matkovića i Draškovića sadržajem je identičan onome iz 1980-ih. Od 1994. zamijenio ih je u upotrebi udžbenik Franje Šanjeka i Franka Miroševića. Pojavom njihovog udžbenika započinju promjene od posebne važnosti za ovu analizu. U drugoj polovici 1990-ih, Ministarstvo prosvjete i športa donosi odluku o izdavanju više alternativnih udžbenika za isti razred. Od tada se u upotrebi nalaze dva udžbenika: Šanjek-Mirošević i udžbenik Tatjane Medić-Vladimira Posaveca.⁷⁹ Udžbenik Medić-Posavec donio je promjene u prikazu određenih sadržaja, međutim

⁷⁶ Isto, 149.

⁷⁷ Hopken, 167.

⁷⁸ Oršolić, Grbavac. “In memoriam akademik Franjo Šanjek (1939. - 2019.).”, 3.

⁷⁹ Jelaska Marijan. “Interpretacije događaja vezanih uz 1102. godinu u udžbenicima povijesti”, 184.

još se nalazi pod snažnom kontrolom Ministarstva prosvjete, a time i tadašnjih vladajućih struktura. Udžbenici koji nisu odgovarali zahtjevima nisu mogli dobiti odobrenje za upotrebu.

Tablica br. 5: Popis udžbenika izdanih 1990-ih godina

Imena autora	Naziv udžbenika	Izdavač	Godina izdanja i izmijenjenog izdanja
Hrvoje Matković- Blagota Drašković	<i>Povijest 1. Udžbenik za učenike kulturološko- umjetničkog, odgojno- obrazovnog, jezičnog, upravno-pravnog i muzičkog usmjerenja</i>	Školska knjiga: Zagreb	II. izdanje 1990.
Hrvoje Matković- Blagota Drašković - Stančić Nikša	<i>Povijest 2. Udžbenik za učenike gimnazija i centra kulturološko- umjetničkog, odgojno- obrazovnog, jezičnog, upravno- pravnog i muzičkog usmjerenja</i>	Školska knjiga: Zagreb	1990. 1. izmijenjeno izdanje: 1991.
Franjo Šanjek - Franko Mirošević	<i>Hrvatska i svijet od V. do XVIII. st.</i>	Školska knjiga: Zagreb	1994. 3. izdanje 1996.
Vladimir Posavec- Tatjana Medić	<i>Stvaranje europske civilizacije i kulture (V. - XVIII. st.)</i>	Profil International: Zagreb	1996. 3. izdanje 1998.
Franko Mirošević- Franjo Šanjek- Anđelko Mijatović	<i>Povijest za drugi razred gimnazije</i>	Školska knjiga: Zagreb	1997.

Udžbenici od 2000. nadalje napravili su “nesumnjiv napredak”.⁸⁰ Promjene se pripisuju Ministarstvu prosvjete i športa nove koalicijske vlade. Udžbenici prve generacije gube na obrazovnoj vrijednosti. Iako su noviji udžbenici u svojoj interpretaciji obilježeni snažnim nacionalnim obilježjima, usmjereniji su na problematiku sadržaja. Udžbenici su od 2003. standardizirani prvim izdanjem “udžbeničkog standarda”, čija je izmijenjena verzija stupila na snagu 2007. Udžbeničkim standardom utvrđeni su: znanstveni, psihološki, etički, jezični, likovno-grafički, tehnički te didaktičko-metodički standardi i zahtjevi koje moraju zadovoljavati svi udžbenici.⁸¹ Početak 2000-ih obilježilo je novo izdanje udžbenika Franka Miroševića, Franje Šanjeka i Anđelka Mijatovića: *Povijest za drugi razred gimnazije*. Godinu dana kasnije izlazi i novo izdanje udžbenika Vladimira Posaveca i Tatjane Medić: *Stvaranje Europske civilizacije i kulture (V. – XVIII. st.)*. Udžbenici ovih autora s početka stoljeća gotovo su nepromijenjena izdanja udžbenika izdanih 1990-ih. Od 2003. počinju se pojavljivati udžbenici novih autora. Pojedini autori nastavili su s objavljivanjem izmijenjenih izdanja udžbenika, dok su neki od tih autora u suradnji s drugim autorima objavljivali nove udžbenike.⁸² Raniji udžbenici pojedinih autora u velikoj većini su isti i njihovim novijim radovima. U radu se bavimo obradom udžbenika u upotrebi do školske godine 2018./2019. Stupanjem na snagu novog kurikulumu od školske godine 2019./2020. u nastavu se uvode novi udžbenici. U tablici u nastavku rada prikazani su udžbenici koji su korišteni u radu. Udžbenike pišu: sveučilišni profesori, nastavnici povijesti i povjesničari koji se bave znanstvenim istraživanjem srednjeg vijeka.

Tablica br. 6. Popis udžbenika izdanih 2000-ih

Imena autora	Naziv udžbenika	Izdavač	Godina izdanja i izmijenjenog izdanja
Franko Mirošević- Franjo Šanjek- Anđelko Mijatović	<i>Povijest za drugi razred gimnazije.</i>	Školska knjiga: Zagreb	V. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, 2001.

⁸⁰ Isto, 180.

⁸¹ Bušljeta, 319.

⁸² Pregled udžbenika nalazi se u tablici br. 6.

Vladimir Posavec- Tatjana Medić	<i>Stvaranje europske civilizacije i kulture (V.-XVIII.st.).</i>	Profil International: Zagreb	V. izdanje, 2002.
Hrvoje Petrić-Gordan Ravančić	<i>Povijest 2</i>	Meridijani: Zagreb	I. izdanje, 2003.
Ante Birin-Tomislav Šarlija	<i>Hrvatska i svijet od V. do početka XVIII. stoljeća</i>	Alfa: Zagreb	I. izdanje, 2003.
Zdenko Samaržija	<i>Povijest 2</i>	Školska knjiga: Zagreb	I. izdanje, 2005.
Damir Bulat-Šime Labor-Miroslav Šašić	<i>Povijest 2</i>	Profil: Zagreb	I. izdanje, 2009.
Ante Birin-Tomislav Šarlija	<i>Povijest 2</i>	Alfa: Zagreb	II. izdanje., 2012.
Hrvoje Petrić-Gordan Ravančić-Hrvoje Gračanin	<i>Povijest 2</i>	Meridijani: Zagreb	I. izdanje, 2014.
Zdenko Samaržija- Denis Detling	<i>Koraci kroz vrijeme 2</i>	Školska knjiga: Zagreb	III. izdanje, 2016.

7. Teme iz povijesti kršćanstva u udžbenicima i njihova analiza

Na početku analize svake kršćanske vjerske teme nalazi se tablica s popisom tema i poglavlja udžbenika. Svrha tablice je pregled oblikovanja obrade tema u udžbenicima pojedinog razdoblja. Tablica sadrži ime autora, temu i poglavlje za svaki pojedini udžbenik.⁸³

7.1. Pokršćavanje, kristijanizacija i zapadna kršćanska kultura

Tema se odnosi se na sadržaj nacionalne povijesti koji opisuje pokršćavanje i kristijanizaciju Hrvata. Istraživačka pitanja su: Koje teorije o pokršćavanju su zastupljene u udžbenicima i je li njihova interpretacija usmjerena na stvaranje određenih predodžbi o Hrvatima? Koje su sličnosti i razlike prisutne u obradi procesa pokršćavanja i čemu ih možemo pripisati? Zapadno-kršćanska kultura dio je teme o pokršćavanju Hrvata, a promatra kvalifikaciju pripadnosti Katoličkoj Crkvi i zapadnom civilizacijskom krugu.

Tablica br.7. Teme i poglavlja o pokršćavanju

Autor	Tema	Poglavlje
Matković, 1983.	<i>Jugoslavenski narodi od doseljenja do 18. st.</i>	<i>Hrvatska u doba narodnih vladara - od pokršćavanja do Gvozda</i>
Matković, 1985.	<i>Jugoslavenski narodi u srednjem vijeku</i>	<i>Doseljavanje i pokršćavanje</i>

⁸³ Za detaljnje informacije o samim udžbenicima pogledati tablice br. 4, 5 i 6.

<p>Matković-Drašković, (Povijest 2.), 1990.</p>	<p><i>Naseljavanje južnih Slavena na balkanski poluotok i prilike u novoj domovini nakon dospeljenja</i></p> <p><i>Hrvatska u vrijeme ranog feudalizma</i></p>	<p><i>Pokrštavanje Južnih Slavena</i></p> <p><i>Djelovanje braće Ćirila i Metoda</i></p> <p><i>Primanje kršćanstva</i></p>
<p>Šanjek-Mirošević, 1994. Šanjek-Mirošević-Mijatović, 1997.</p>	<p><i>Hrvati organiziraju državnu zajednicu na prostoru rimske Dalmacije, Ilirika i Panonije</i></p>	<p><i>Susret Hrvata sa zapadno- kršćanskom kulturom</i></p> <p><i>Pokrštenje Hrvata</i></p> <p><i>Hrvatsko kulturno područje</i></p>
<p>Posavec-Medić, 1996</p>	<p><i>Prvi dodiri Hrvata s kršćanstvom</i></p>	<p><i>Primanje kršćanstva</i></p>
<p>Petrić-Ravančić, 2003. Petrić-Ravančić-Gračanin, 2014.</p>	<p><i>Dospeljenje Hrvata i organizacija države</i></p>	<p><i>Susret Hrvata sa zapadno- kršćanskom kulturom</i></p> <p><i>Pokrštenje Hrvata</i></p>

Birin-Šarlija, 2003., 2012.	<i>Doseljenje Hrvata i organizacija države</i>	<i>Susret Hrvata sa zapadno-kršćanskom kulturom</i> <i>Hrvati u novoj domovini (2012.)</i> <i>Pokrštenje Hrvata</i>
Bulat-Labor-Šašić, 2009.	<i>Etnogeneza, seobe, dodiri sa starosjediocima i pokršćavanje Hrvata</i>	<i>Pokršćavanje Hrvata</i>
Samaržija, 2005. Samaržija-Detling, 2016.	<i>Doseljenje Hrvata</i>	<i>Pokršćavanje Hrvata</i>

Obrada teme u udžbeniku iz 1983. nalazi se unutar teme: *Jugoslavenski narodi od doseljenja do 18. st.* Unutar teme nalaze se zasebna poglavlje: *Hrvatska u doba narodnih vladara - od pokršćavanja do Gvozda.* Udžbenici iz 1985. i 1990. obrađuju temu pokršćavanja Hrvata u kontekstu svih Južnih Slavena. Udžbenik iz 1983. kvalificira pokršćavanje kao proces koji je u početku bio odbijen od strane Slavena: “Ne želeći napustiti svoja stara vjerovanja slavensko stanovništvo protjerivalo je strane svećenike. S vremenom se kršćanstvo ipak učvršćuje”.⁸⁴ Stavljen je naglasak na smjer pokršćavanja iz istočnog kruga i narodni jezik kojime se širi utjecaj: “Učvršćivanju kršćanstva naročito su doprinijeli učenici Ćirila i Metoda, oni su propovijedali na narodnom jeziku”.⁸⁵ Drugi utjecaji i smjerovi pokršćavanja se ne spominju, niti se proces pokršćavanja stavlja u vremenski okvir. Pripadanje zapadno-kršćanskom krugu u ovoj temi

⁸⁴ Matković, *Povijest 1.*, 43.

⁸⁵ Isto, 43.

istaknuto je u trenutku crkvenog raskola: "Hrvati su ostali u zapadnoj crkvi."⁸⁶ Utjecaj i pripadnost zapadno-kršćanskoj kulturi nigdje drugdje se ne spominje. Unutar procesa pokršćavanja obraća se pozornost na glagoljicu. Glagoljica je narodno pismo, koje je bilo "snažno oružje odnarodnađivanja."⁸⁷ Naglasak se stavlja na narodnu kulturu pred latinskim i grčkim utjecajem. Udžbenici iz 1985. i 1990. sadržajno su identični. Međutim, razlikuju se od interpretacije događaja udžbenika iz 1983. U izmijenjenim izdanjima od 1985. tema pokršćavanja obrađuje se kao dio cjeline koja govori o svim jugoslavenskim narodima. Međutim, u ovim udžbenicima istaknuto je pokršćavanje iz zapadno-kršćanskog kruga: "...dok su franački svećenici pokrstili Slovence i Hrvate." Ovaj utjecaj opisan je kao faktor razjedinjenja slavenskih naroda. Proces pokršćavanja smješta se u razdoblje doseljavanja Slavena i dovodi se u uzročno-posljedičnu vezu s jačanjem vlasti vladara.⁸⁸ Spominje se i položaj Crkve koja je za svoju podršku dobivala zemlju od vladara. Također, isto kao i u ranijem izdanju stavlja se poseban naglasak na "naročit" doprinos Ćirila i Metoda u procesu pokršćavanja. Primanje kršćanstva kvalificira se kao proces koji je djelovao na razvoj "više kulture" Slavena.⁸⁹ U udžbeniku se iznosi stajalište kako je sva "naša" (jugoslavenska) srednjovjekovna kulturna baština, a koja je dosegla visok domet, imala pretežno vjerski karakter.⁹⁰ Ovaj navod bitan je u razumijevanju i vrednovanju kršćanske kulture kao djela socijalističkog društva.

Udžbenici 1990-ih donose potpuni zaokret u odnosu na 1980-e. Udžbenik *Hrvatska i svijet od V. do XVIII. st.* (Šanjek-Mirošević) i *Povijest za drugi razred gimnazije* (Šanjek-Mirošević-Mijatović) sadržajno su identični. Pokršćavanje Hrvata opisano je kao proces koji je tekao u tri faze. Prva faza utjecajem iz Rima, druga iz Franačke i treća pod utjecajem Metodovih učenika. Svaku fazu smješta se u vremenski kontekst. Proces pokršćavanja kvalificiran je kao dugotrajan proces, koji se odvija kroz više stoljeća, polazeći od pokršćavanja vladara pa zatim postepenim širenjem na ostatak naroda. Uz opise pravaca pokršćavanja navode se izvori na kojima se temelje teorije. Proces pokršćavanja "...nije stvar trenutka nego mukotrпно stoljetno oblikovanje kršćanskog mentaliteta."⁹¹ Ovaj opis govoreći o procesu kristijanizacije ističe dugotrajnu pripadnost hrvatskog naroda kršćanskoj kulturi, čije su se kršćanske navike, mišljenja i predodžbe

⁸⁶ Isto, 41.

⁸⁷ Isto, 43.

⁸⁸ Matković, *Povijest 1*, 10.

⁸⁹ Matković 1985., 11.

⁹⁰ Matković 1983., 41.

⁹¹ Mirošević, Šanjek, Mijatović. *Povijest za drugi razred gimnazije*, 51.

“mukotržno” stvarale. Autori udžbenika također iznose zapis Tome Arhidakona “...Hrvati su na današnji prostor stigli kao kršćani krivovjernici nisu potvrdili arheološki nalazi.”⁹² Navodeći primjere i viđenje procesa pokrštavanja, bitno je bilo istaknuti vjernost istinskom kršćanstvu hrvatskog naroda od samih početaka. Udžbenik Posavec-Medić opisujući pokrštavanje povezuje romansko stanovništvo s doseljenim Hrvatima. Pozornost je usmjerena na problematiku pokrštavanja, fazama širenja kršćanstva i procesu njegova prihvaćanja, od problema uspostave središnje državne vlasti te pokrštavanja većih društvenih skupina. Navode se primjeri na temelju koji se potkrepljuje proces kristijanizacije: “O snazi Hrvatske u Trpimirovo doba svjedoči i osnivanje hrvatske biskupije sa sjedištem u Ninu, što potvrđuje da je sredinom 9. stoljeća velik dio Hrvata već prihvatio kršćanstvo.”⁹³

Proces pokrštavanja stavlja se u kontekst dotadašnje kulture Slavena i središnje vlasti: “On nije bio masovan jer se slavensko stanovništvo nerado odricalo ustaljenih stoljetnih vjerovanja i tradicionalnih obreda. Aktivniji proces pokrštavanja Hrvata započeo je istovremeno stvaranjem hrvatske kneževine.”⁹⁴

Kompleksnost širenja kršćanstva pripisuje se poganskoj tradiciji Hrvata. Udžbenik Posavec-Medić opisuje ovaj kontekst, dok se udžbenik Šanjek-Mirošević usredotočuje na isticanje kvalifikacija vezanih uz pripadanje kršćanskoj tradiciji. Navodeći izvore, autori udžbenika ističu njihovu kompleksnost i problematiku njihove relevantnosti. Udžbenici ovog razdoblja pripisuju važnu ulogu pokrštavanju radi opstanka Hrvata u okruženju kršćana. Nakon osnivanja hrvatske kneževine, kršćanstvo se širi i dolazi pod zapadni kulturni utjecaj. Udžbenik Šanjek-Mirošević i udžbenik Posavec-Medić, donose viđenje historiografije koja zastupa stajalište o pokrštavanju kao dugotrajnom procesu pokrenutom iz tri središta. Novija historiografija proces pokrštavanja kvalificira kao višestoljetni niz utjecaja koji dopiru, ispreplitanjem i različitim intenzitetom iz raznih vjerskih središta. U ovom procesu treba razlikovati formalno prihvaćanje kršćanstva od strane elite i istinsko prihvaćanje vjere.⁹⁵ Iako se u novije vrijeme javlja i pretpostavka da do potpunog prekida kršćanskog života u Dalmaciji nije niti došlo, a na proces pokrštavanja trebalo

⁹² Mirošević, Šanjek. *Hrvatska i svijet od V. do XVIII. st.*, 48-49.

⁹³ Posavec, Medić. *Stvaranje europske civilizacije i kulture (V. - XVIII. st.)*, 39.

⁹⁴ Isto, 39.

⁹⁵ Budak, Raukar. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, 59.

bi više gledati kroz obnovu crkvene organizacije.⁹⁶ Udžbenik Posavec-Medić opisuje osnivanje crkvenog središta kao dokaz prihvaćanja kršćanstva u društvu. Udžbenik Šanjek-Mirošević spominje pojam kristijanizacije i govori o “postupnoj kristijanizaciji Hrvata”.⁹⁷ Kvalifikacije Šanjeka jednake su njegovim historiografskim radovima.⁹⁸ Pojam kristijanizacije označuje dugotrajno postupno prihvaćanje kršćanskog nauka i prodiranje kršćanstva u društvo, dok se pojam pokršćavanja koristi za formalno prihvaćanje vjere.⁹⁹ Udžbenici ovog razdoblja nisu kontradiktorni, međutim udžbenik Posavec-Medić puno detaljnije opisuje kompleksnost procesa pokršćavanja. Udžbenik Šanjek-Mirošević ukazuje na historiografsku problematiku, a naglasak u obradi stavlja na isticanje pripadnosti kršćanskoj tradiciji.

Kvalifikacija zapadno-kršćanske kulture, njezinog djelovanja na Europu i Hrvatsku bitno se razlikuje u udžbenicima 1990-ih. Udžbenici Šanjek-Mirošević izrazito su detaljni u opisima i u mnogim nastavnim jedinicama koriste priliku za isticanje snage kršćanstva i Katoličke Crkve u ranome srednjem vijeku. Zapadno-kršćanska kultura temelj je pripadnosti Hrvatske Europi, zasnovana na tisućljetnoj tradiciji. Kršćanska kultura opisuje se kao jedina postojanost Europe, koja će postati poveznica, temelj jedinstva svih europskih naroda i bitno utjecati na red. Kršćanstvo i Crkva, očuvali su antičku umjetnost i književna djela. Udžbenik Šanjek-Mirošević navodi: “Prenoseći barbarima kršćanstvo, ona ih je privolila civilizaciji”.¹⁰⁰ Udžbenici ističu hrvatsku pripadnost europskim narodima na temelju zapadno-kršćanske kulture: “U carstvu Karla Velikog nema više ni Rima ni Rimljana. Aachen je novi Rim, a Rimljani su Franci, Lombardi, Sasi i Hrvati i ostali narodi povezani latinskim jezikom i rimsko-kršćanskom kulturom.” Budući da Rimski crkva određuje kršćansku vjeru, svaki je Europljanin u religioznom smislu Rimljanin, a s Karlom Velikom rađa se svijest pripadnosti Zapadu i Europi.”¹⁰¹ Hrvatska se u Europi ističe po tome što su: “Hrvati jedini narod Zapadne Europe i zapadne kršćanske ekumene s tisućljetnom liturgijskom tradicijom na narodnom jeziku.”¹⁰² Autori udžbenika opisuju kako se “povijesni susret” Hrvata s rimsko-kršćanskom kulturom dogodio na razmeđu 6. i 7. stoljeća.¹⁰³ Također, udžbenik Šanjek-Mirošević-Mijatović ističe djelovanje papa na povezivanju s hrvatskim narodom od samih

⁹⁶ Vedriš. “Pokršćavanje i rana kristijanizacija Hrvata”, 174.

⁹⁷ Šanjek, Mirošević, 49.

⁹⁸ Šanjek. *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, 50.

⁹⁹ Isto, 176.

¹⁰⁰ Mirošević, Šanjek, Mijatović, 31.

¹⁰¹ Isto, 34.

¹⁰² Isto, 72.

¹⁰³ Isto, 43.

početaka. U poglavlju *Susret hrvata sa zapadno-kršćanskom kulturom*, papa Grgur I. o naseljavanju Hrvata: “Organiziranjem hrvatske narodne države u dalmatinskom zaleđu i tolerantnim odnosom prema romanskom starosjedilačkom pučanstvu izgradit će se mostovi suradnje i raspršiti papine bojazni.”¹⁰⁴ Ovim opisom stavlja se naglasak na međusobno povjerenje i prihvaćanje hrvatskog naroda od strane Pape još u vrijeme kada nije niti bio kršćanski. Udžbenik Mirošević-Šanjek-Mijatović donosi i podjelu slavenskog kršćanstva na kulturne krugove koji su pod utjecajem zapadnog i istočnog obreda: “...dvije specifične orijentacije ranosrednjovjekovne europske civilizacije: Hrvata, Slovenaca, Čeha, Moravljana, Slovaka i Poljaka jurisdikciji Rima, a Bugari, Crnogorci, Makedonci, Srbi i većina Ukrajinaca dio su istočne jurisdikcije.”¹⁰⁵ Iako se radi podjela, spominje se kako obje zone zadržavaju dosta sličnosti jer ih povezuje zajednička slavenska podloga kroz sustav narodnog vjerovanja. Ovo se ne spominje u ranijem udžbeniku Šanjek-Mirošević. Ovo je pisanje udžbenika s kraja 1990-ih u kojem se uz pisanja pripadnosti Hrvatske Europi, pokazuje sličnost i poveznica s istočnim kulturnim krugom. Udžbenik Posavec-Medić velika je suprotnost prethodnim opisima udžbenika. U udžbeniku se ne nalazi puno isticanja pripadnosti i opisa zapadno-kršćanske kulture. Kroz proces pokrštavanja opisan je prvi susret Hrvata s kršćanstvom i u njemu nalazimo najopsežniju kvalifikaciju povezanosti Hrvata sa zapadno-kršćanskom kulturom. Udžbenik se razlikuje pisanjima o arheološkim istraživanjima prema kojima su Hrvati nakon doseljavanja nastavili živjeti u svojoj poganskoj kulturi, čemu su potvrda narodni običaji i nazivi planina, dok je udžbenik Šanjek-Mirošević striktno orijentiran na kršćansku kulturu.¹⁰⁶ Udžbenici Šanjek-Mirošević i Šanjek-Mirošević-Mijatović stavljaju veliku pažnju na poveznicu hrvatskog nacionalnog identiteta sa zapadno-kršćanskom kulturom. Katolička Crkva stavlja se u kontekst središta okupljanja novih naroda Europe, te kao nosilac kulture i civiliziranosti. Kroz opise zapadnog kršćanstva, sinonima za Europu, ističu hrvatsku pripadnost Zapadnoj Europi od samih početaka. Posebnost hrvatske kulture obilježila su stoljeća odanosti i povjerenja prema Katoličkoj Crkvi. Franjo Šanjek bio je katolički svećenik koji je u školske udžbenike unio promjene temeljene na katoličkoj tradiciji. Uzimajući u obzir vrijeme pisanja udžbenika i aktualnu politiku, kroz katoličku tradiciju nastojalo se okrenuti Europi i ojačati

¹⁰⁴ Mirošević, Šanjek, 47.

¹⁰⁵ Isto, 47.

¹⁰⁶ Posavec, Medić, 38.

nacionalni identitet. Udžbenik Šanjek-Mirošević koristi se terminima koji odgovaraju suvremenim situacija, a koriste ih za opisivanje srednjovjekovnih događaja.

Udžbenici od 2003. opisuju proces pokrštavanja kao dugotrajan proces, proces kristijanizacije, koji se odvija kroz nekoliko stoljeća. Hrvati dolaze u kontakt s kršćanstvom već od njihova doseljenja u 7. stoljeću. U procesu se opisuje smjer utjecaja iz središta pod bizantskom i franačkom vlašću. Prilikom dolaska, Hrvati se u doticaju s romaniziranim i ilirskim stanovništvom susreću s kršćanstvom i prije nego su se pokrtili.¹⁰⁷ Ovu tezu nalazimo u gotovo svim udžbenicima ovog razdoblja, dok se u ranijm udžbenicima ona ne spominje. Pokršćavanje započinje u dalmatinskim gradovima bizantskim pozivom Rima da pošalje misionare u Dalmaciju i Ilirik.¹⁰⁸ Djelovanjem iz Rima započinje pokrštavanje gradova na obali, a u 9. stoljeću širi se utjecaj iz Franačke i Bizanta. Kao izvor za teorije pokrštavanja spominje se djelo Konstantina Porfirogeneta VII. Proces pokrštavanja stavlja se u kontekst jačanja središnje vlasti čija je uspostava pridonijela kristijanizaciji većeg broja stanovništva. Zapadni kulturni utjecaj dopire iz Franačke djelovanjem misionara i benediktinaca. Konstantinovim i Metodovim djelovanjem Hrvati su se upoznali s kršćanstvom na slavenskom jeziku. Udžbenici opisuju kako su Franci i Bizant imali važnu ulogu u procesu pokrštavanja. Udžbenici ovog razdoblja navode glavne izvore za povijest pokrštavanja Hrvata: "Historia Salonitana" i "O upravljanju carstvom". Proces pokrštavanja objašnjava se kroz izvore. Iako ih se ne smije shvatiti doslovno, mogu ukazati na početke i dugotrajnost procesa pokrštavanja. Problem pokrštavanja i njegova dugotrajnost pripisuju se i duboko ukorijenjenim poganskim tradicijama Slavena.¹⁰⁹ Udžbenik Bulat-Labor-Šašić navodi kako "prvi materijalni izvori za kršćansku religiju datiraju iz 9. st.". Navodeći izvore opisuje uzročno-posljedičnu vezu bitnu za razumijevanje procesa kristijanizacije. Udžbenici ne koriste pojam kristijanizacije u obradi gradiva, iako se o govori o "postupnom pokrštavanju". Izuzetak je Samaržijin udžbenik (2005.), koji ga koristi, ali pogrešno: "...unatoč neupitnoj kristijanizaciji vladarskog sloja, malo je vjerojatno da su Hrvati u znatnijem broju pristali uz novu vjeru." Vremenu franačke vlasti pripisuje se intenzivnije pokrštavanje. Franačka politika sjedinjavanja vojno-političkog djelovanja svoj utjecaj nad Hrvatima nastoji pojačati kristijanizacijom. Udžbenik Birin-Šarlija opisuje kako se franački utjecaj vidi iz štovanja franačkih svetaca u Hrvatskoj, imenima svećenika, karolinškim

¹⁰⁷ Birin, Šarlija. *Povijest 2*, 44.

¹⁰⁸ Petrić, Ravančić. *Povijest 2*, 49.

¹⁰⁹ Birin, Šarlija, 46.

elementima graditeljstva i materijalnom kulturom.”¹¹⁰ Udžbenik Birin-Šarlija iz 2003. stavlja velik naglasak na kršćanstvo kao bitan element hrvatske tradicije. Navodi: “Prihvaćanjem kršćanstva Hrvati su ušli u veliku europsku kršćansku obitelj, što je u to doba značilo ne samo uključivanje u tokove europske kulture, nego i prihvaćanje i priznanje Hrvatske kao međunarodnog subjekta.”¹¹¹ Ističe da je kršćanska tradicija temelj hrvatske pripadnosti Europi, utemeljena na zajedništvu i međusobnoj ljubavi. Hrvatska je dio “europske kršćanske obitelji”. Važnost prihvaćanja kršćanstva radi uključivanja u europske krugove istaknut je u Samardžijinom udžbeniku: “Prednost kršćanstva i njegova važnost za uključivanje u krug zemalja novonastale europske civilizacije.”¹¹² Udžbenik Samaržija-Detling ističe posebnost hrvatske katoličke kulture: “Nakon crkvenog raskola Hrvati su pristali uz zapadnu Crkvu, ali zadržali narodno bogoslužje. To je Hrvatskoj dalo posebnost u odnosu na druge katoličke zemlje.”¹¹³ Udžbenik Birin-Šarlija svojim opisima katoličke tradicije ističe se u odnosu na druge udžbenike ovog razdoblja. Udžbenici 2000-ih nastoje prikazati složene povijesne procese temeljene na izvorima i zaključcima dobivenim njihovom analizom. Udžbenici opisuju fazu formalnog prihvaćanja kršćanstva i proces širenja kršćanstva na čitavu zajednicu.

Udžbenik iz 1983. doživio je promjene izmijenjenim izdanjem iz 1985. Udžbenikom iz 1983. kroz obradu teme pokrštavanja istaknut je samo utjecaj istočnog kruga, kvalifikacijom jačanja narodnih obilježja pred stranim utjecajem. Naglašava se da su Slaveni odbijali kršćanski utjecaj, ali on se “ipak” učvrstio. Utjecaj zapadnog kršćanstva ne dovodi se u kontekst pokrštavanja, a pripadnost zapadno-kršćanskom krugu samo se “usputno” spominje u kontekstu crkvenog raskola. Udžbenik iz 1983. zanemaruje i udaljava se od zapadne kršćanske tradicije. Naglasak pri opisivanju procesa pokrštavanja stavljen je na isticanje i očuvanje narodnih obilježja, jedinstva i zajedništva Slavena pred stranim utjecajem. U izmijenjenim izdanjima od 1985. primjetne su manje razlike u obradi teme. Opisan je utjecaj zapadno-kršćanske tradicije, no on je stavljen u kontekst razjedinjavanja jugoslavenskih naroda. Naglasak je stavljen na jačanje Crkve i njezin privilegiran položaj. U udžbeniku iz 1983. govori se o kršćanskoj kulturi kao pozitivnom

¹¹⁰ Birin, Šarlija, 46.

¹¹¹ Birin, Šarlija. *Hrvatska i svijet od V. do početka XVIII. stoljeća*, 31.

¹¹² Samaržija. *Povijest 2*, 56

¹¹³ Isto, 56.

djelu kulturne baštine Slavena. U udžbeniku iz 1983. iznosi se stajalište kako je sva “naša” (jugoslavenska) srednjovjekovna kulturna baština, a koja je dosegla visok domet, imala pretežno vjerski karakter.¹¹⁴ Ovaj navod govori o tome da se kršćansku kulturu ne zanemaruje, već da ona obogaćuje kulturu socijalističkog društva.

Izdavanjem udžbenika Šanjek-Mirošević napravljen je velik zaokret u odnosu na interpretaciju udžbenika 1980-ih. Franjo Šanjek, svećenik i povjesničar crkvene povijesti, bio je idealna osoba za pisanje srednjovjekovne povijesti i isticanje katoličke tradicije Hrvata. Opisivanjem procesa pokrštavanja i kristijanizacije u udžbenicima 1990-ih prisutne su tri teorije koje započinju u vremenskom okviru međusobnog ispreplitanja. Govori se o stvaranju kršćanskog mentaliteta i odanosti katoličkoj tradiciji duboko ukorijenjenoj u identitet Hrvata. Prisutna je velika količina sadržaja, preuzeta iz Šanjekovih historiografskih radova, bez simplifikacije procesa pokrštavanja. Udžbenik Posavec-Medić iz 1996. donosi interpretaciju manje fokusiranu na isticanje katoličke tradicije, a više na povijesnu problematiku okolnosti i proces kristijanizacije. Važnost pripadnosti kršćanstvu istaknuta je u oba udžbenika ovog razdoblja. Putem kršćanstva Hrvatska se uvodi u europske tokove. Oba udžbenika opisuju problematiku višestoljetnog procesa pokrštavanja koje dopire utjecajem iz tri različita središta: Rima, Franačke i Bizanta. Udžbenici nisu kontradiktorni, ali razlikuju se stavljanjem fokusa na kršćansku tradiciju s jedne strane i problematiku procesa pokrštavanja s druge strane. Udžbenik Posavec-Medić kompleksnost procesa pokrštavanja objašnjava na temelju izvora, donoseći zaključke temeljene na primjerima objašnjenima u tekstu. Pristup kvalificiranja zapadno-kršćanske kulture, njezinog djelovanja na Europu i Hrvatsku bitno se razlikuje u udžbenicima 1990-ih. Udžbenici Šanjek-Mirošević izrazito su detaljni u opisima i u nastavnim jedinicama koriste priliku za isticanje snage kršćanstva i Katoličke Crkve u ranome srednjem vijeku. Pripadnost zapadnoj tradiciji vidljiva je iz brojnih opisa unutar udžbenika, na temelju kojih se Hrvatsku smješta “uz rame” ostalim europskim narodima. Kvalifikaciju prate epiteti koji ukazuju na značajnost utjecaja kršćanske tradicije na Hrvate. Stav Pape prema Hrvatima udžbenik Šanjek-Mirošević temelji na međusobnom povjerenju, te prihvaćanju i prepoznavanju pravednosti Hrvata. Kvalifikacija udžbenika o povezanosti Hrvatske sa zapadnom tradicijom gotovo se čine pjesničkom. Kasniji udžbenik Šanjek-Mirošević-Mijatović donosi usporedbe zapadne i istočne kršćanske tradicije koju povezuje slavenska tradicija. U

¹¹⁴ Matković 1983, 41.

ranijem udžbeniku Šanjek-Mirošević sve je okrenuto zapadnoj tradiciji, zanemarujući pogansku tradiciju Slavena. Udžbenik Posavec-Medić velika je suprotnost prethodno opisanim udžbenicima. U udžbeniku se ne nalazi puno isticanja pripadnosti zapadno-kršćanske kulture. Kroz proces pokršćavanja naveden je prvi susret Hrvata s kršćanstvom i u njemu se nalazi najopsežnija kvalifikacija povezanosti Hrvata sa zapadno-kršćanskom kulturom. Uzimajući u obzir vrijeme pisanja udžbenika i aktualnu politiku, kroz kršćansku tradiciju nastojalo se okrenuti Europi i ojačati nacionalni identitet. Srednjovjekovne okolnosti i konstrukte opisuje se kao da se radi o suvremenim događajima.

Udžbenici novih autora iz 2000-ih fokus u obradi kršćanskog sadržaja stavljaju na problematiku i više dimenzionalnost povijesnih događaja. Proces pokršćavanja objašnjava se kristijanizacijom ranosrednjovjekovnog društva Hrvatske. Prilikom naseljavanja Hrvati stupaju u kontakt s kršćanstvom preko romanskog i ilirskog stanovništva. Ova interpretacija prvi put se pojavljuje u udžbenicima ovog razdoblja. Kao i u udžbenicima 1990-ih opisuju se tri pravca pokršćavanja: Rim, Bizant i Franačka. Opisuje se vremenski okvir prodiranja pojedinih utjecaja na primjerima izvora o pokršćavanju. Jednaka pozornost posvećena je franačkom i bizantskom utjecaju. Utjecaj zapadne tradicije dopire iz Franačke, a bogoslužje na narodnom jeziku iz Bizanta. Ovo je zaokret u odnosu na udžbenike ranijih razdoblja, gdje se dominantno ističe zapadni ili istočni utjecaj. Opisuje se važna uloga jednog i drugog kulturnog kruga u procesu kristijanizacije, čime se stavlja naglasak na bogatstvo kršćanske kulture hrvatskog prostora. Pojam kristijanizacija se ne koristi u većini udžbenika, no riječ je o simplifikaciji nastavnog sadržaja. Širenje kršćanstva u udžbenicima pripisuje se uspostavi središnje vlasti i poganskoj tradiciji Slavena. Razdoblje koje je posebice utjecalo na širenje kršćanstva bilo je vrijeme franačke vlasti, čija se vojna politika temeljila na kristijanizaciji novoosvojenog područja. Udžbenici prezentaciju sadržaja potkrepljuju navodeći izvore za njih koji su temelj znanstvenih istraživanja o procesu pokršćavanja i kristijanizaciji Hrvata. Udžbenik Birin-Šarlija iz 2003. ističe se opisima o važnosti kršćanske tradicije.¹¹⁵ Ističe da je kršćanska tradicija temelj na kojem Hrvatska pripada “europskoj kršćanskoj obitelji” i zbog kojeg biva priznata kao međunarodni subjekt. U kasnijem udžbeniku istih autora ovaj opis se izostavlja. Samardžijini udžbenici drugi su primjer u kojem se nalaze opisi isticanja pripadnosti Hrvatske katoličkoj tradiciji i njezinih posebnosti unutar kršćanskih zemalja. U ostalim

¹¹⁵ Isto, 46.

udžbenicima ovog razdoblja opisi koji ističu pripadnost Hrvatske zapadno-kršćanskom kulturnom krugu nisu toliko izraženi.

7.2. Odnos Pape i države u srednjem vijeku

Obrada teme *Odnos Pape i države u srednjem vijeku* promatra prikaz crkvenog poglavara i svjetovne vlasti. Odnos Pape i države promatra se kroz kontekst borbe oko investiture. Promatra se prikaz poglavara Katoličke Crkve u skladu s trenutnim interesima vremena u kojem su pisani udžbenici. Bilo da se radi o odnosu prema svjetovnim vladarima ili njegovoj ulozi u općim zbivanjima srednjovjekovlja. Položaj i odnos vladara s Papom, posebice hrvatskih vladara, važan je dio ove teme. Pitanja na koja rad traži odgovor: Unutar sukoba svjetovnih vladara i Pape, koja se slika stvara opisujući njihovu ulogu u povijesnom događaju? Kako su prikazani odnosi hrvatskih vladara i Pape? Što se kroz njihov odnos želi istaknuti?

7.2.1. Borba za investituru

Tablica br. 8. Teme i poglavlja o borbi za investituru

Autor	Tema	Poglavlje
Matković, 1985. Matkovi-Drašković (Povijest 1.), 1989.	<i>Religija i njezin utjecaj na srednjovjekovni svijet</i>	<i>Porast crkvene moći, Borba carstva i papinstva</i>
Šanjek-Mirošević, 1994. Šanjek-Mirošević- Mijatović, 1997.	<i>Sveto Rimsko Carstvo njemačkog naroda</i>	<i>Uspostava Svetog Rimskog Carstva Spor papinstva i Carstva oko laičke investiture</i>

		<i>Sukob Grgura VII. s carem Henrikom</i>
Posavec-Medić, 1996.	<i>Sveto Rimsko Carstvo njemačkog naroda - papa Grgur VII.</i>	<i>Sukob oko investiture</i>
Petrić-Ravančić, 2003. Petrić-Ravančić-Gračanin, 2014.	<i>Sveto Rimsko Carstvo njemačkog naroda - papa Grgur VII. st.</i>	<i>Uspostava Svetog Rimskog Carstva njemačkog naroda Spor papinstva i Carstva Grgur VII. i Henrik IV.</i>
Birin-Šarlija, 2003., 2012.	<i>Sveto Rimsko Carstvo njemačke narodnosti</i>	<i>Spor papinstva i Carstva oko investiture</i>
Bulat-Labor-Šašić, 2009.	<i>Vjera, crkva i država od 4. do 11. stoljeća. Crkva i vjera u razvijenome i kasnome srednjem vijeku</i>	<i>Papinstvo i Carstvo Borba za investituru</i>

Samaržija, 2005.	<i>Karlova ostavština – Francuska i Sveto Rimsko Carstvo njemačke narodnosti</i>	<i>Sukob pape i cara</i>
Samaržija-Detling, 2016.	<i>Katolička Crkva</i>	<i>Laička investitura - sukob carstva i papinstva oko laičke investiture</i>

Udžbenik iz 1983. ne sadrži europsku i svjetsku povijest srednjeg vijeka. Izmijenjeno izdanje iz 1985. dovelo je do obrade europske i svjetske povijesti srednjeg vijeka, a pitanje borbe za investituru obrađuje se unutar teme: *Religija i njezin utjecaj na srednjovjekovni svijet*. Borba za investituru opisuje se širenjem kršćanstva i pokrštaivanjem naroda, čime jača utjecaj i moć Crkve. Ovdje je stavljen naglasak na proces pokrštaivanja kao proces koji je ojačao moć i utjecaj Crkve u društvu. Crkva se opisuje postepenim rastom i velikom ekonomskom snagom. Njezinom jačanju na zapadu pogodovale su opće gospodarske, političke i kulturne prilike. Dobivajući velike posjede od vladara, Crkva je postala najveći posrednik u Zapadnoj Europi. Zavisnost Pape od vladara probudio je spor i na političko polje.¹¹⁶ Papa je još od Karla Velikog nastojao biti iznad carske vlasti i postati najvišom političkom silom. Nakon što je pomogao Papi, Oton I. postavlja i crkvene dužnosnike. Oton je pokazao da su: “car i država iznad Crkve”.¹¹⁷ Sadržaj udžbenika ukratko daje pregled zbivanja oko pitanja investiture. Sukob careva i papa obilježio je Papa Grgur VII. i reformni pokret, a do 11. stoljeća ovisnost Pape i Crkve je pod državom. Opisuje se kako vlast careva sve više slabi. Carska vlast je slabila, a crkva je postepeno utirala put univerzalnoj vlasti.¹¹⁸

Udžbenici Šanjek-Mirošević i Šanjek-Mirošević-Mijatović opisuju borbu za investituru kao burno i za Crkvu opasno razdoblje koje je moglo dovesti do njezina rasula. Nikolatizam i simonija istaknute su kao negativnosti koje su bile produkt zloupotrebe laičke investiture. Oton I. počeo je uvoditi biskupe u svjetovnu i duhovnu službu, a nakon što je priskočio u pomoć Papi, stavio je izbor Pape pod svoj nadzor. Takav obrat u udžbeniku je okarakteriziran: “U tisućljetnoj povijesti kršćanstva nikad dotad nije bila toliko naglašena sprega službenika oltara sa svjetovnim

¹¹⁶ Isto, 84.

¹¹⁷ Isto, 85.

¹¹⁸ Isto, 85.

vlastima i kao, posljedica takovih odnosa, za Crkvu pogibeljno posvjetovnjačenje klera.”¹¹⁹ Papinstvo “energično” djeluje protiv laicizacije. Uloga pape Grgura VII. poprima priličnu pažnju. Opisuje se kao odlučan zagovornik reformnog pokreta koji se “otvoreno sučeljava s nepopustljivim zagovornicima laičke investiture“.¹²⁰ Njegovu ulogu i djelovanje krasi epiteti i opisi: “...neustrašivi borac papa Grgur Veliki..., neumorno se zanima za uspostavu mira koje će zbližiti kršćanska vjera i rimska uljudba”.¹²¹ U pisanju, Šanjek se služi terminologijom svećenika - *službenik oltara*. Ovaj termin izražava blagonaklonost prema duhovnom autoritetu unutar sukoba. Fokus pisanja i terminologija udžbenika stavljaju naglasak na analizu događaja iz perspektive Katoličke Crkve. Prema autoru, to je razdoblje koje predstavlja veliku opasnost za istinske vrijednosti Crkve. Svjetovni vladari ugrožavaju autoritet papa, što je “pogibeljno” za Crkvu. Šanjek se divi papama, opisujući u zanosu njihovo nastojanje i požrtvornost za uspostavu mira.

Udžbenik Šanjek-Mirošević reformno papinstvo predstavlja: “Jedinstvena pokretačka snaga koja je sposobna utjecati na razjedinjene europske vladare i kadra uspostaviti čvrst društveni i moralni red u dekadentnom zapadnom kršćanstvu.”¹²² Reformno papinstvo uz razvoj duhovnog života moglo je povezati i ojačati vlast svjetovnih vladara. U udžbeniku je veća uloga reforme usmjerena na kvalifikaciju jačanja političkog djelovanja, nego na unutarnje uređenje Crkve. Udžbenik Šanjek-Mirošević brani papinstvo i borbu oko prvenstva investiture primjerima kralja Zvonimira: “Mnogi europski vladari vide u reformnoj politici pape Grgura VII. otvoren napad na autoritete svjetovnih vlasti. Punu podršku Grgur VII. nalazi u Hrvatskoj čiji se kralj Dmitar Zvonimir javno odriče prava na laičku investituru i podržava Papinu reformnu politiku.”¹²³ Ovim navodom autori udžbenika ukazuju na vjernost i podršku Hrvata Svetoj Stolici, ne dovodeći u pitanje motive i razloge ovih poteza. Udžbenik Šanjek-Mirošević ističe da u vrijeme Inocenta III. pobjeđuje ideja papinske teokracije. Nadmoć Pape nad svjetovnim vladarima biva poražena u vrijeme Bonifacija II. opisujući Papina nastojanja uprave nad svjetovnim stvarima “nerealnim”, iako se radi o kršćanskim zemljama.¹²⁴ Udžbenik Šanjek-Mirošević i Šanjek-Mirošević-Mijatović sam problem investiture i razvoj događaja zapravo opisuju u najkraćim crtama. U tekstu se problemi koji dovode do potrebe za crkvenim reformama pripisuju samo problemu laičke

¹¹⁹ Mirošević, Šanjek, Mijatović, 41.

¹²⁰ Isto, 43.

¹²¹ Isto, 43.

¹²² Mirošević, Šanjek, 43.

¹²³ Isto, 43.

¹²⁴ Isto, 44.

investiture i njezinom djelovanju na Crkvu. S druge strane, ulogu papa i njihove inicijative prikazuju s velikim odobrenjem i pohvalama. Udžbenik Posavec-Medić dovodi u kontekst težak položaj papinstva prije sukoba oko investiture. Propašću karolinške države papinstvo je izgubilo zaštitnika i bilo je primorano plaćati danak Saracenicima. Pape u to vrijeme imaju pretenzije za svjetovnom vlašću, no izazvale su negodovanje zbog svog ruspunog života, dok je s druge strane ugled Otona I. porastao.¹²⁵ To sve dovodi do toga da Papa poziva Otona I. u pomoć, gdje ga kruni za cara. Udžbenik objašnjava uzročno-posljedičnu vezu za razliku od Šanjekova udžbenika koji selektivno opisuje događaj. Udžbenik ne stavlja fokus na djelovanje Pape, već opisuje i unutarnje promjene. Reforma u vrijeme pape Grgura VII. provedena je s ciljem uređivanja unutarnjeg stanja u Crkvi. Papina ekskomunikacija Henrika IV. bila je pokazatelj da je carska vlast u odnosu na Crkvu ipak slabila. Spor oko investiture riješen je kompromisnim sporazumom u Wormsu 1122. g. na dvostruku investituru.¹²⁶

Šanjekov udžbenik sadržaj investiture interpretira iz perspektive Crkve. Nastoji se prikazati teški položaj Crkve ugrožene vladavinom svjetovnog vladara. Razdoblje investiture opisuje kao period velike opasnosti za Crkvu. Sadržaj udžbenika orijentiran je na političke razloge sukoba koje se promatra iz Papinog kuta gledanja. Šanjek u svojim opisima stvara sliku Pape kao pozitivca u borbi za svjetovni i duhovni red, dok s druge strane svjetovni vladari igraju ulogu negativca. Udžbenik Posavec-Medić razlikuje se opisujući događaj kao uzročno-posljedični proces u kojemu su obje strane tražile način za ispunjenje svojih interesa. Sukladno tome, opisuje razvoj situacije iznoseći najvažnije događaje koji su obilježili sukob zajedno s njegovim posljedicama.

Udžbenici iz 2000-ih događaj opisuju od proglašenja Otona I. za cara: “smatrao da je stekao položaj iznad duhovne vlasti”. Oton I. stavlja izbor Pape pod carski nadzor, što znači da ni jedan papa nije mogao biti posvećen dok caru ne položi zakletvu vjernosti. Ovi potezi navedeni su kao uzrok dugotrajnog sukoba oko prvenstva uvođenja crkvenih dužnosnika u njihovu službu i čast.¹²⁷ Udžbenik Samaržija-Detling opisuje kako su osnivanjem Papinske Države Pape imali pretenzije na jačanje svog političkog utjecaja i izdizanje iznad carske vlasti.¹²⁸ Ovisnost Pape o carevima odvija se do 11. stoljeća od kad počinje rasti moć Crkve reformnim pokretom. Prema udžbeniku Birin-Šarlija (2012.): “...reforma struja unutar Crkve bila je toliko jaka da je mogla početi provoditi

¹²⁵ Posavec, Medić, 29.

¹²⁶ Isto, 31.

¹²⁷ Petrić, Ravančić, 41.

¹²⁸ Detling, Samaržija. *Koraci kroz vrijeme 2*, 81.

konkretne mjere koje su išle za oslobođenjem Crkve od utjecaja i prevlasti svjetovne vlasti.”¹²⁹ Oko spora papinstva i carstva pridaje se dosta pozornosti obradi reformnog pokreta. Reformni pokret pripisuje se moralnom padu crkvenih dužnosnika koji su bili bez ikakve duhovne naobrazbe postavljeni od svjetovnog vladara.¹³⁰ U Samaržijinom udžbeniku navodi se: “reformni pokret zalagao se za instinske vrijednosti Crkve”.¹³¹ Protivljenje reformama, posebice laičke investiture izazvalo je dugotrajne sukobe papa i vladara. Sukob je opisan kroz provođenje crkvenih reformi koje se tiču unutrašnjih problema Crkve: prodavanje oprosta grijeha, celibat i prodavanje duhovnih službi. Problem carske investiture identificiraju kao srž sukoba. U sukobu se ističe djelovanje pape Grgura VII. i cara Henrika IV., koji postižu sporazum uvođenjem dvostruke investiture. Udžbenici opisuju sukob kao problem koji je pokrenut interesima objiju strana. Carska vlast nastoji ostvariti dominaciju nad Crkvom koja je svjetovnim utjecajem zahvaćena s mnogim poteškoćama po pitanju moralnog djelovanja. Udžbenici Birin-Šarlija i Šanjek-Mirošević-Mijatović posebice ističu rast moći Pape nad svjetovnim utjecajem. Udžbenik Šanjek-Mirošević-Mijatović iz 2001. ističe pobjedu pape Grgura VII.: “Papa Grgur prividno poražen, ali zapravo pobjednik”.¹³²

Ovaj udžbenik zapravo je prikaz 1990-ih, stoga ne predstavlja iznenađenje svojom interpretacijom. Ostali udžbenici također opisuju vrijeme pape Grgura VII. periodom slabljenja carske moći, a jačanjem papinstva. Kvalifikacije udžbenika Birin-Šarlija ističu se premoći Pape nad svjetovnim vladarima. Spominje se spis *Dictatus Pape* u kojem je papa iznio pravo na postavljanje svjetovnih vladara.¹³³ U većoj mjeri opisana je epizoda ekskomuniciranja Henrika IV. koja je pokazatelj snage papinstva nad svjetovnim vladarima u 11. stoljeću. Car Henrik IV. nakon što ga je Papa ekskomunicirao ostaje ugrožen od strane svojih vazala, koji zbog tog poteza gube povjerenje u njegovu vlast.¹³⁴ Ovaj navod prisutan je u svim udžbenicima ovog razdoblja. Pitanje problema oko investiture definira sukob privremeno smirenim, a ukazuje se na njegovu aktualnost kroz cijeli srednji vijek.

¹²⁹ Birin, Šarlija 2012, 39.

¹³⁰ Petrić, Ravančić, 40.

¹³¹ Samaržija, 36.

¹³² Mirošević, Šanjek, Mijatović, 44.

¹³³ Birin, Šarlija 2012, 39.

¹³⁴ Isto, 39.

Udžbenik iz 1985. borbu za investituru fokusira na jačanje i širenje moći Crkve. Povod sukobu stavlja se u dugotrajni interes Pape, ne samo o zavisnosti, nego i želji za izdizanjem iznad carske vlasti i postojanjem najviše političke sile. Kvalifikacija Otona I. koji je “pokazao” da je državna vlast iznad crkvene, može se protumačiti kao iskazivanje stajališta da Crkvi nije mjesto u državnim pitanjima. Istaknuto je da Crkva početkom borbe za investituru ostvaruje put prema općoj vlasti u društvu.

Udžbenik Šanjek-Mirošević borbu za investituru kvalificira iz perspektive Crkve. Stajalište o događaju je da je to za Crkvu burno i opasno razdoblje. Nastoji se istaknuti dugovječnost kršćanske tradicije koja se sada prvi puta nalazi pod ugrozom svjetovnih vladara. Vidljiv je svećenički poziv Franje Šanjeka odabirom termina prilikom opisa crkvenih dužnosnika kao *službenika oltara*. Opise papa prati upotreba epiteta kojima se pokazuje divljenje njihovoj ulozi: energično papinstvo, neustrašivi borac... Iako je veći dio problematike usmjeren na jačanje političkog djelovanja, Šanjek ističe da se reformom duhovnih vrijednosti unutar Crkve može pozitivno djelovati i na vlast svjetovnih vladara. Primjerom kralja Zvonimira ističe se potpora Hrvatske prema politici Svete Stolice u njezinom sukobu s europskim vladarima. U kvalifikacijama se ne navode razlozi i motivacija za poduzimanje ovog političkog poteza, već je cilj u tekstu pokazati privrženost Hrvatske Svetoj Stolicu. Također, ostali europski vladari vide prijatnu u Papi, dok hrvatski vladar pokazuje povjerenje kao ravnopravan Papi. Udžbenik Posavec-Medić opisuje kontekst teškog položaja papinstva, koji je prije ovog sukoba zahvatio Svetu Stolicu. Iz ovog razloga opisuju se Papine pretenzije na svjetovnu vlast, koje su naišle na otpor svjetovnih vladara. Obje strane imale su namjeru ispuniti vlastite interese. Udžbenik objašnjava uzročno-posljedičnu vezu opisivanjem unutarnjih promjena, bez favoriziranja sukobljenih strana.

Udžbenici 2000-ih borbu za investituru objašnjavanju navodima kako jedna i druga strana ima pretenzije za primatom oko političke vlasti. Odnos između Crkve i vladara objašnjavaju interesom vladara u traženju jakog zaštitnika. Opisuju se razlozi političkih poteza i koliko je njihova realizacija bila moguća u datom trenutku. Oko spora papinstva i carstva pridaje se dosta pozornosti obradi reformnog pokreta koji se zalaže za “istinske vrijednosti” Crkve. Obradom reformnog pokreta udaljava se od političkog sukoba svjetovnog i duhovnog vladara. Ne preferira

se niti papinska niti carska vlast, nego su istaknuta razdolja u kojima dominira vlast svjetovne, odnosno duhovne vlasti.

Sukob se ne definira konačno, nego se ističe njegovo nastavljanje kroz cijeli srednji vijek. Izuzetak ovim navodima udžbenici su Birin-Šarlija i Šanjek-Mirošević-Mijatović, koji stavljaju poseban naglasak na interpretaciju događaja iz pozicije Pape.

7.2.2. Papa i hrvatski vladari

Tablica br. 9. Teme i poglavlja o hrvatskim vladarima

Autor	Tema	Poglavlje
Matković, 1983.	<i>Hrvatska u doba narodnih vladara - od pokrštavanja do Gvozda</i>	<i>Karakteristike društvenih odnosa i izgradnja državne organizacije</i> <i>Gubitak nezavisnosti</i>
Matković, 1985. Matković-Drašković (Povijest 2.), 1990.	<i>Feudalne države jugoslavenskih naroda u ranom feudalizmu</i>	<i>Hrvatska u doba ranog feudalizma</i>
Šanjek-Mirošević, 1994. Šanjek-Mirošević- Mijatović, 1997.	<i>Hrvatska neovisna i priznata Europska država</i> <i>Procvat Hrvatske za Petra Krešimira IV. i Dmitra Zvonimira</i>	<i>Jačanje hrvatske za prvih Trpimirovića</i> <i>Hrvatska međunarodno priznata država</i> <i>Papa i međunarodno priznanje Hrvatske (1994.)</i>

		<p><i>Dolazak Dmitra Zvonimira na hrvatsko prijestolje</i></p> <p><i>Zvonimir i papa Grgur VII.</i></p> <p><i>Obilježja Zvonimirove vladavine</i></p>
<p>Posavec-Medić, 1996.</p>	<p><i>Hrvatska u ranome srednjem vijeku (cjelina)</i></p> <p><i>Procvat Hrvatske u vrijeme Petra Krešimira IV. i Demetrija Zvonimira</i></p>	<p><i>Knez Branimir i papino priznanje</i></p> <p><i>Zvonimirov dolazak na vlast</i></p>
<p>Petrić-Ravančić, 2003.</p> <p>Petrić-Ravančić-Gračanin, 2014.</p>	<p><i>Hrvatska- neovisna i priznata Europska država</i></p> <p><i>Procvat Hrvatske u doba Petra Krešimira IV. i Dmitra Zvonimira</i></p>	<p><i>Knez Branimir i papa Ivan VIII.</i></p> <p><i>Kralj Zvonimir i papa Grgur VII. (izostavljeno 2014.)</i></p> <p><i>Obilježja Zvonimirove vladavine</i></p>
<p>Birin-Šarlija, 2003.</p>	<p><i>Hrvatska-neovisna i priznata europska država</i></p>	<p><i>Knez Branimir (879.-892) i papa Ivan VIII.</i></p>

	<i>Procvat Hrvatske u doba Petra Krešimira IV. I Dmitra Zvonimira.</i>	<i>Dolazak na prijestolje Dmitra Zvonimira- Zvonimir i papa Grgur VII.</i>
Birin-Šarlija, 2012.	<i>Osamostaljenje Hrvatske u IX. stoljeću</i> <i>Kraljevstvo Hrvatske i Dalmacije u XI. stoljeću</i>	<i>Knez Branimir osamostaljuje Hrvatsku</i> <i>Dmitar Zvonimir i papa Grgur VII.</i>
Bulat-Labor-Šašić, 2009.	<i>Hrvatske kneževine u 9. st.</i> <i>Hrvatsko-Dalmatinsko kraljevstvo u 10. i 11. stoljeću</i>	<i>Branimir (879. - 892.) - principatum Terrenum</i> <i>Zlatno doba Hrvatsko-Dalmatinskog Kraljevstva u drugoj polovici 11. stoljeća</i>
Samaržija, 2005. Samaržija-Detling, 2016.	<i>Prve hrvatske kneževine</i> <i>Procvat Hrvatske u doba Petra Krešimira IV. i Dmitra Zvonimira</i>	<i>Hrvatska u vrijeme Branimira</i> <i>Međunarodno priznanje Hrvatske - knez Branimir (2005.)</i> <i>Dmitar Zvonimir</i>

Odnos Pape i hrvatskih vladara najjasnije je vidljiv iz vladavine kneza Branimira i kralja Zvonimira. Udžbenik iz 1983. spominje da se Branimir u svojoj vladavini oslonio na Papu koji ga priznaje knezom. Udžbenik ističe kako je uz podršku Pape Tomislav zabranio upotrebu narodnog jezika i ukinuo ninsku biskupiju.¹³⁵ Kroz ovaj sadržaj opisuje se rast moći i utjecaja Crkve. Pape su: "...proširile svoj utjecaj i svojoj vlasti podvrgle svjetovne vladare".¹³⁶ Povezano uz Tomislavovu vladavinu stoji kvalifikacija kako svjetovni vladari da bi zadržali vlast prihvaćaju stajališta Crkve. Razdoblje vladavine kralja Zvonimira jednako je prikazano i u kasnijem, izmijenjenom izdanju udžbenika iz 1985. i 1990. Za razliku od prethodnog udžbenika, ne sadrži niti spomen odnosa ranijih vladara s Papom, ali zadržava opis rasta moći papa. Kralj Zvonimir položio je papi vazalsku prisegu u vrijeme reformnog pokreta kada Crkva jača. Kao Papin vazal htio se odazvati križarskim ratovima, međutim narod se usprotivio toj odluci.¹³⁷

U udžbenicima Šanjek-Mirošević i Šanjek-Mirošević-Mijatović odnos hrvatskih vladara i Papa zauzima posebno mjesto. Udžbenik Šanjek-Mirošević i vladavinu kneza Domagoja opisuje naklonjenu Svetoj Stolici, poštivanju njezina autoriteta i odluka. Domagojevo gusarenje papa Ivan VIII. nije pozdravio i moli ga da "obuzda gusare koji bjesne protiv kršćana".¹³⁸ Udžbenik navodi da je Papin zahjev bio razlog zbog kojeg Domagoj uspostavlja mir s Venecijom. Udžbenik Šanjek-Mirošević obrađuje temu *Pape i međunarodno priznanje Hrvatske* na tri zasebne stranice. U kasnijem udžbeniku Šanjek-Mirošević-Mijatović tema se obrađuje u sklopu drugih obilježja vladavine hrvatskih narodnih vladara. Rezultat je vjerojatno toga, što je sadržajno tema bila prilično opsežna i didaktički neprikladna za učenike drugog razreda gimnazije. Priznavanje vlasti hrvatskih vladara i priznavanje Hrvatske od Pape obilježeno je od Branimirove vladavine. Međutim, spominje se kako je veza s Papom uspostavljena još od Pape Ivana IV. Dalmatinca u vrijeme naseljavanja hrvatskog prostora nastojeći ukazati na dugotrajnu povezanost Hrvata i Rima. Priznanje Pape Ivana VIII. Obilježilo je Branimirovu vlast. Branimirova vladavina faza je povratka Hrvatske u okrilje Zapadne Crkve. Udžbenik navodi kako je "vrhovni duhovni i politički autoritet kršćanstva priznao Hrvatsku i potvrdio njezin ugled među europskim državama".¹³⁹ Tomislava Papa u pismu oslovljava kraljem i dodaje se kako je "papa Ivan X. tražio od njega da se brine nad

¹³⁵ Matković 1983, 46.

¹³⁶ Isto, 47.

¹³⁷ Matković 1985, 137.

¹³⁸ Šanjek, Mirošević, 55.

¹³⁹ Isto, 56.

Crkvom i duhovnim napretkom Hrvata.”¹⁴⁰ Ovakva kvalifikacija pokazuje povjerenje Pape u hrvatske vladare i njihovu brigu za održavanjem Crkve.

Izrazito velika pozornost posvećuje se odnosu kralja Zvonimira i pape Grgura VII. Zvonimirova vladavina vrijeme je provođenja crkvenih reformi i sukoba Pape sa svjetovnim vladarima oko investiture. Kroz odnos sa Zvonimirom pokazuje se privrženost autoritetu Svete Stolice, ali ne u podaničkom odnosu već kao ravnopravnom, temeljen na uzajamnom poštovanju. Dolazak Zvonimira na vlast učvršćena je zbog dobrih veza s Grgurom VII., a Zvonimirovo savezništvo potvrđeno je izborom i krunjenjem Zvonimira za kralja. Udžbenici Šanjek-Mirošević i Šanjek-Mirošević-Mijatović opisuju kako je u razdoblju političke i religiozne nestabilnosti kršćanstva hrvatski kralj podupirao reformnu politiku Pape koji je bio “moćni saveznik u afirmaciji hrvatske države, koju državnopravno priznaje”.¹⁴¹ Ovo je opisano kao kontinuitet u međunarodnom priznanju Hrvatske, započet još od Branimirove vladavine. Ovdje se piše o hrvatskoj državi kao da se radi o suvremenom događaju, ne uvažavajući povijesnu dimenziju. Međutim, ovo je slučaj s većinom Šanjekovog pisanja o srednjovjekovlju. Zvonimirova prisega vjernosti prilikom krunidbe i obaveza plaćanja danka od 200 zlatnika godišnje opisana je kao potez koji “nije umanjio Zvonimirov ugled samostalnog vladara i državnog suverena”.¹⁴² Prisega nije opisana kao stupanje Zvonimira u vazalski odnos s Papom, tj. “podlaganju hrvatskog vladara i njegove zemlje Papinu svjetovnom vrhovništvu i izvršavanju uobičajenih vazalnih dužnosti”,¹⁴³ već kao znak poštovanja prema “duhovnom autoritetu”. Također, u ranijem udžbeniku Šanjek-Mirošević, posebno se izražava prisnost odnosa s Papom. Opisuje se i kako je prisega vjernosti “odraz društvenih i crkvenih prilika u Hrvatskoj u razdoblju njezine samostalnosti”. Vladar se obvezao provoditi politiku u duhu reformne Crkve, kao “iskreni vjernik i uvjereni kršćanin”.¹⁴⁴ Zbog ovih razloga hrvatski vladar stekao je saveznika u Papi koji bi ustao protiv svakog tko se usprotivi Zvonimirovom pravu na krunu. Udžbenik Šanjek-Mirošević stavlja u kvalifikaciju vladavine hrvatskog kralja kontekst ostalih “velikih” europskih vladara, koji su također temeljili svoj odnos na pravima kao i Zvonimir. Zvonimir u svojoj zavjernici Papi kao i drugi veliki svjetovni vladar - Vilim Osvajač ili danski kralj Swein Estridson, ne obvezuje se na pomoć i zaštitu

¹⁴⁰ Isto, 56.

¹⁴¹ Isto, 56

¹⁴² Isto, 56

¹⁴³ Isto, 56

¹⁴⁴ Isto, 56

Papi, niti svoje kraljevstvo stavlja pod vlast i u posjed Sv. Petra. Franjo Šanjek u svojim historiografskim radovima navodi da Zvonimir “ni u kojem slučaju”¹⁴⁵ nije Papin vazal, već da se tu radi o iskazivanju priznanja duhovnom autoritetu Rimske Crkve. Neupitno je da je Zvonimir svojim dolaskom na vlast tražio legitimaciju, a to je išlo na korist Papi. Papa je dobio priliku pokazati prevlast u postavljanju svjetovnog vladara.

Pretežno viđenje historiografije je da Zvonimir polaže prisegu papi koja priliči feudalnom ugovoru o vazalstvu. Zvonimir se kao vazal obvezao na plaćanje danka i na služenje Papi, a kao dar predaje samostan Sv. Grgura u Vrani.¹⁴⁶ U nastavku rada istaknut ćemo udžbenike koji smatraju da Zvonimir nije bio papin vazal.

Udžbenik Posavec-Medić povezanost hrvatskih vladara s Papom spominje tek od kneza Branimira. Objašnjenje okretanja Svetoj Stolici opisuje se kroz prijatnju Bizanta, zbog koje se Branimir obratio Papi za zaštitu. Papa je blagoslovio narod, a takav čin imao je značenje međunarodnog priznanja hrvatske države i time je Papa pokazao da Branimira smatra neovisnim vladarom.¹⁴⁷ Za razliku od udžbenika ranijih autora, Branimirov potez se opisuje potrebitim zbog nalaženja jakog zaštitnika. Međutim, ne umanjuje se značaj tog savezništva kojim su sklopljeni “diplomatski i prijateljski” odnosi s Papom, a uključivali su i Branimirovu obvezu da štiti Crkvu i širi kršćanstvo.¹⁴⁸ Odnos vladara i papa objašnjava se kroz političke potrebe za osiguravanjem vlasti, nasuprot udžbenika Šanjek-Mirošević koji ga temelji na iskonskim i prirodnim težnjama prema Zapadnoj Crkvi. Unutar teme *Procvat Hrvatske u doba Petra Krešimira IV. i Demetrija Zvonimira* dosta pažnje se posvećuje sukobu oko reforme. Opisuje se kako su od međusobnog odnosa Dmitra Zvonimira i Pape oboje imali koristi. Zvonimir se radi učvršćenja vlasti obratio Papi, a Papa je zbog sukoba s Henrikom IV. rado prihvatio njegovo savezništvo. Po prvi puta spominje se dodjeljivanje kraljevskih časti Zvonimiru od Papina izaslanika. Zvonimirova prisega opisana je darivanjem Pape davanjem zemlje samostana Sv. Grgura. Uz prisegu Zvonimira da će u svemu čuvati čast Apostolske stolice, Papa se obvezuje brigom o Zvonimirovoj kruni.¹⁴⁹ Udžbenik Posavec-Medić ovim navodom opisuje stupanje kralja Zvonimira u vazalski odnos s Papom. Smrt pape Grgura VII. okarakterizirana je kao gubljenje važnog vanjskopolitičkog oslonca.

¹⁴⁵ Isto, 64.

¹⁴⁶ Budak, Raukar, 38.

¹⁴⁷ Posavec, Medić, 41.

¹⁴⁸ Isto, 41.

¹⁴⁹ Isto, 48.

Udžbenici Šanjek-Mirošević, Šanjek-Mirošević-Mijatović i Posavec-Medić količinom tekstualnog sadržaja su slični. Udžbenik Šanjek-Mirošević sadržajem je prilično opsežan bez previše simplifikacija u opisima. Štoviše, veliki dio sadržaja preuzet je iz Šanjekovih historiografskih radova bez preoblikovanja teksta. Razdoblje vladavine hrvatskih ranosrednjovjekovnih vladara obilježio je utjecaj Crkve i kršćanske kulture. Međutim, udžbenik Šanjek-Mirošević opise idealizira, stavljajući naglasak na katoličku tradiciju Hrvata i vjernost prema Crkvi. Udžbenik Šanjek-Mirošević vladavinu hrvatskih vladara opisuje da bi odgovorala suvremenoj politici Franje Tuđmana. Hrvatski vladari službenici su Pape, ali ništa manje ravnopravni. Udžbenik Posavec-Medić odnos Pape i vladara temelji na međusobnoj koristi i kao prouzrokovanog društvenim okolnostima.

Udžbenici od 2000-ih., s izuzetkom udžbenika Šanjek-Mirošević-Mijatović, ne spominju odnos Pape i Domagoja. Udžbenik Šanjek-Mirošević-Mijatović neizmijenjeno je izdanje iz 1990-ih. Udžbenici od 2003. opisuju razloge Branimirova priklanjaja Papi, što u ranijim udžbenicima nije bio slučaj. Udžbenik Samaržija (2005.) opisuje Branimirovu vlast: “Branimir dolazi na vlast nakon pobune protiv Domagoja koji je bio priklonjen Bizantu, dok je vjernost Francima zaboravljena.”¹⁵⁰ Udžbenik Petrić-Ravančić razloge Branimirova obraćanja Papi stavlja u kontekst “slabljenja Franačke i Bizanta”, čime Branimir dobiva priliku za osamostaljenjem vlasti.¹⁵¹ Udžbenik Birin-Šarlija (2003.) posebno opisuje stavljanje Branimira pod Papinu zaštitu. Priznanje Pape označilo je da će: “...privrženost Hrvatske papinskoj stolici ostati sve do danas jedno od glavnih obilježja hrvatskog narodnog bića.”¹⁵² Ova kvalifikacija stavlja veliku težinu na značaj katoličke tradicije Hrvata. Pojam “privrženosti” ima emotivni naboj, a možemo ga interpretirati kao neraskidivu vezu Hrvatske prema Svetoj Stolici temeljenu na emotivnoj ovisnosti. Pojam Hrvat ovim opisom istovjetan je pojmu katolika. Isti opis nalazi se i u udžbeniku istih autora iz 2012., ali izostavlja posljednji navod. Papa Branimira naziva “milim sinom” i blagoslavlja njega i njegovu zemlju. Ova gesta Pape tumači se kao priznanje hrvatske samostalnosti. Svi udžbenici ovog razdoblja navode da je priznanje Branimirove svjetovne vlasti značilo prvo međunarodno priznanje hrvatske neovisnosti. Udžbenici 2000-ih opisuju papine interese za jačanjem položaja Crkve na istočnoj obali. Zvonimirova vladavina obilježena je razdobljem sukoba Pape sa svjetovnim

¹⁵⁰ Samaržija, 60.

¹⁵¹ Petrić, Ravančić, 54.

¹⁵² Birin, Šarlija 2003, 35.

vladarima i reformama pape Grgura VII. Odnos Pape sa Zvonimirom opisuje se u udžbeniku Birin-Šarlija (2012.) kroz potrebu za “učvršćivanjem reformnog pokreta na istočnoj jadranskoj obali, kroz pouzdanu i vjernu osobu koja će reforme provesti u djelo”.¹⁵³ Osobu od povjerenja Papa nalazi u Zvonimiru. Zvonimirovi razlozi zašto je trebao Papino priznanje se ne spominju, a Zvonimir se prikazuje kao osoba privržena Svetoj Stolici. Naprotiv, udžbenik Petrić-Ravančić spominje kako je Zvonimir bio prisiljen potražiti potvrdu Pape jer nije bio nasljedni nego izborni vladar.¹⁵⁴ Udžbenik Petrić-Ravančić navodi “...da bi učvrstio kraljevski položaj, Zvonimir je morao dobiti potvrdu svoje vlasti od nekog međunarodnog priznatog autoriteta jer je zatočio nećaka Petra Krešimira IV. Papa Grgur VII. sa svojim međunarodnim autoritetom i težnjama prvenstva crkvene vlasti bio je savršen izbor”¹⁵⁵. Interpretacija se tako mijenja, prikazujući savezništvo motivirano interesima obiju strana. Savez se opisuje kao nastavak samostalnosti i uklopljenosti u europske tokove koji su započeti vladavinom kneza Branimira. Primjer udžbenika Petrić-Ravančić vidljiv je i u udžbeniku Bulat-Labor-Šašić. Udžbenik Samaržija-Detling ne navodi ove razloge već opisuje kako Zvonimir pristaje na reformu Pape i kako je davanje godišnjeg danka Papi bio “vrsna zaštita na diplomatskome polju”.¹⁵⁶ Potvrda je ovo interesa kralja Zvonimira za učvršćenjem svoje vladavine. Udžbenici donose opis dobivanja kraljevskih časti od poslanika pape Grgura VII. Udžbenici Samaržija i Samaržija-Detling ovako to opisuju: ”Dmitar Zvonimir od pape Grgura VII. dobio je znakove kraljevske časti, ali i zastavu znak priznanja papinske vlasti. Zvonimir je za uzvrat slao papi godišnji tribut. To su radili i ostali vladari, ali taj dar ili danak, zapravo je bio odraz poštovanja i duhovnog autoriteta rimskog prvosvećenika.”¹⁵⁷ Kvalifikacija je slična udžbeniku Šanjek-Mirošević, gdje se ne spominje stupanje u vazalni odnos. Međutim, razlika je definiranje kao diplomatskog poteza, a ne iskaza poštovanja Pape. Udžbenici Birin-Šarlija spominju samo kako je Zvonimir za uzvrat obdario papu Grgura VII. samostanom i godišnje ga plaćao s 200 bizantskih zlatnika. Stavljajući naglasak na to kako je Zvonimirova krunidba značila punu pobjedu reformnog pokreta na jadranskoj obali.¹⁵⁸ Udžbenici Bulat-Labor-Šašić, Petrić-Ravančić, Petrić-Ravančić-Gračanin, Samaržija (2005.) opisuju Zvonimira kao Papina vazala. Zvonimir se obvezuje

¹⁵³ Birin, Šarlija 2012, 59.

¹⁵⁴ Petrić, Ravančić, 66.

¹⁵⁵ Isto, 66.

¹⁵⁶ Samaržija, Detling, 70.

¹⁵⁷ Isto, 70.

¹⁵⁸ Birin, Šarlija 2012, 59.

Papi plaćanjem godišnjeg danka, te brigom za pravdu i pomaganje Crkvi.¹⁵⁹ Sklapanje vazalnog odnosa s Papom “doprinjelo je Zvonimirovoj vladavini”.¹⁶⁰ Udžbenici Birin-Šarlija (2003., 2012.) ne dijele ovo mišljenje, nego pišu da Zvonimir nije bio Papin vazal. Udžbenik Samaržija (2005.). Udžbenik Samaržija-Detling opisuje da je Zvonimir davao godišnji danak kao zaštitu na diplomatskome polju, ali nije bio papin vazal.

Udžbenici 1980-ih u ovom kontekstu donose kvalifikaciju rasta moći papa i potpadanja hrvatskih vladara pod njihov utjecaj. Njihov utjecaj negativno je opisan, djelovanjem koje nije bilo u skladu sa željama naroda i njegovim posebnostima. Hrvatski vladari bili su primorani ostvariti želje Pape kako bi zadržali svoju vlast. Papinim interesima suprotstavlja se narod, koji protiv Crkve staje u obranu svog vladara. Sadržajno se jako malo govori o ovoj temi.

Veliku pozornost unutar udžbenika Šanjek-Mirošević zauzima odnos Pape i hrvatskih vladara. Počevši s opisivanjem vladavine kneza Domagoja u udžbeniku se nastoji ukazati na vjernost hrvatskih vladara prema autoritetu Svete Stolice. O važnosti ove teme govori i posebna tema naslovljena: *Pape i međunarodno priznanje Hrvatske*, koja se proteže na tri stranice u udžbeniku. Sadržaj ove teme u udžbeniku prilično je opsežan, čime se stavlja velik zahtjev na učenike. Tema je potvrda značaju koji se pridaje odnosu Pape i Hrvatske u vrijeme pisanja udžbenika. Veze sa Svetom Stolicom uspostavljene su u vrijeme dolaska Hrvata, a temeljenje su na povjerenju u Hrvate. Prilikom kvalifikacije vladavine hrvatskih vladara nastoji se istaknuti povezanost i suradnja sa Crkvom. Branimir, primjerice vraća Hrvatsku u Zapadnu Crkvu, ali obrazloženju njegovih poteza se ne pristupa. Prema drugim vladarima Papa je pokazao povjerenje, tražio je njihovu brigu za Crkvu, no ovi navodi se ne opisuju primjerima. Veliku pozornost unutar teksta pridaje se odnosu pape Grgura VII. i kralja Dmitra Zvonimira. Prikaz kralja Zvonimira u odnosu prema Papi prikazuje se kao ravnopravan, temeljen na uzajamnom poštovanju i podršci. Unutar udžbenika ne navode se politički razlozi zbog kojih Papa i kralj Zvonimir traže međusobnu podršku. U interpretaciji događaja istaknuto je da kralj Zvonimir nije bio Papin vazal, već se kao “iskreni vjernik” obvezuje provoditi reformnu politiku Pape. Udžbenik Šanjek-Mirošević

¹⁵⁹ Petrić, Ravančić, 66.

¹⁶⁰ Bulat, Labor, Šašić, 86.

uspoređuje hrvatskog vladara s ostalim “velikim” europskim vladarima, čime se nastoji istaknuti posebnost i ravnopravnost hrvatskog vladara. Udžbenik Posavec-Medić odnose hrvatskih vladara i Pape opisuje na temelju društveno-političkim događanja vremena njihova odvijanja. Udžbenik pridaje pozornost odnosu vladara i pape, međutim odnos je objašnjen više kao težnja za osiguravanjem vlasti, nego iskonske i prirodne težnje Zapadnoj Crkvi. Navode se jasnim razlozi zbog kojih jedna i druga strana vidi priliku za realizaciju svojih ciljeva. Objašnjavanje razloga utemeljenih na potrebi, ne umanjuje činjenicu međunarodnog priznanja i podrške Pape hrvatskim vladarima. Sklapanje “diplomatskih i prijateljskih” odnosa značili su brigu hrvatskog vladara za Crkvu i njezine vrijednosti. U udžbeniku kontekst suradnje Pape i hrvatskih vladara započinje vladavinom Branimira, a kulminira vladavinom kralja Zvonimira. Odnos kralja Zvonimira i Pape u ovom udžbeniku drugačije je interpretiran. Pristupa mu se opisima osiguravanja političkih interesa, traženjem legitimiteta vlasti i provedbi crkvenih reformi. Kvalifikacija se ne fokusira na kršćanskim vrijednostima hrvatskog kralja, već na političkoj suradnji stupanjem hrvatskog kralja u vazalski odnos. Prisega vjernosti traži od Zvonimira brigu i čuvanje časti apostolske stolice, a zauzvrat hrvatski vladar dobiva snažni vanjskopolitički oslonac. Udžbenici Šanjek-Mirošević, Šanjek-Mirošević-Mijatović i Posavec-Medić slični su što se tiče količine sadržaja, a u oba se ističe utjecaj Crkve i kršćanske kulture. Međutim, udžbenici Šanjek-Mirošević opise idealiziraju, stavljajući naglasak na privrženost Katoličkoj Crkvi. Udžbenici Posavec-Medić stavljaju odnose u kontekst zavisnosti i društvenih okolnosti koje su dovele do realizacije interesa obje strane.

Prema udžbenicima iz 2000-ih Crkva u hrvatskim vladarima nalazi priliku za provođenje svoje reformne politike. Hrvatske kraljeve stavlja se u ulogu osoba od povjerenja Papi, jednako kao i osoba koje traže potporu Pape kako bi dobili priznanje svoje vlasti. Razlozi priklanja Papi, spominju se od Branimira što u ranijim udžbenicima nije bio slučaj. Hrvatski vladar traži u papi zaštitnika kako bi se mogao odvojiti utjecaja jakih svjetovnih sila. Priznanje Svete Stolice kao prvo međunarodno priznanje Hrvatske istaknuto je u svim udžbenicima ovog razdoblja. Isto tako odnos započet od Branimira nastavak je samostalnosti i uklopljenosti u europske tokove. Udžbenik Birin-Šarlija iz 2003. ističe se osobitim pozdravljanjem stupanjem hrvatskog vladara pod okrilje Svete Stolice. Udžbenik opisuje “privrženost Hrvatske papinskoj stolici ostat će sve do danas jedno od glavnih obilježja hrvatskog narodnog bića”. Ovime se daje velika važnost katoličkoj tradiciji Hrvata. Pojam “privrženosti” ima emotivni naboj, a možemo ga interpretirati kao neraskidivu vezu Hrvatske prema Svetoj Stolici temeljenu na emotivnoj ovisnosti. Pojam Hrvat ovom kvalifikacijom

istovjetan je pojmu katolika. Ova kvalifikacija slična je udžbeniku Šanjek-Mirošević, dok je u kasnijem udžbeniku Birin-Šarlija (2012.) on napušten.

U udžbenicima je sklapanje veza s hrvatskim vladarima za Papu označio korak prema realizaciji svojih političkih ciljeva. Razumijevanje odnosa Pape i kralja Zvonimira, razumijevanje je tadašnje europske politike. Udžbenici se u prikazu odnosa hrvatskog vladara i Pape razlikuju. Udžbenik Birin-Šarlija prikazuju Zvonimira kao osobu privrženu Svetoj Stolici, bez vlastitih interesa, željnu pomoći provedbi reformne politike pape Grgura VII. Udžbenik prikazuje Zvonimira kao osoba u koju Papa ima povjerenja, iako razlozi za potvrdu ove tvrdnje nisu vidljivi. Stajalište udžbenika Bulat-Labor-Šašić, Petrić-Ravančić, Petrić-Ravančić-Gračanin i Samaržija dominantno je u ovom razdoblju. Utemeljeno opisuju razloge zbog kojih Zvonimir tražiti potvrdu Pape. Zvonimir nastoji od Pape nastoji dobiti potvrdu legitimiteta svoje vlasti. U udžbenicima ovog razdoblja također se nailazi na različite interpretacije oko definiranja odnosa između Zvonimira i Pape. Udžbenici Bulat-Labor-Šašić, Petrić-Ravančić, Petrić-Ravančić-Gračanin i Samaržija opisuju Zvonimira kao Papina vazala, koji je prema Papi ispunjavao vazalske obveze. Izuzetak su udžbenici Birin-Šarlija i udžbenik Samaržija-Detling, koji Zvonimira ne opisuju kao Papina vazala. Zvonimirove obveze prema Papi definirane su kao “diplomatski potez”. Udžbenik Birin-Šarlija u svojoj interpretaciji najviše odskaače usmjeravanjem sadržaja prema isticanju vjernosti i pripadnosti hrvatskog vladara Svetoj Stolici, stavljajući na stranu političke i društvene okolnosti vremena. Zvonimirovu krunidbu opisuje kao pobjedu reformnog pokreta, čime je hrvatski kralj odigrao važnu ulogu u politici Katoličke Crkve. Udžbenici se interpretacijom odnosa hrvatskih vladara i Pape razlikuju, a razlikovanje možemo pripisati usmjeravanju prema stvaranju željene slike.

Udžbenici koji neutralno interpretiraju srednjovjekovni odnos Pape i vladara su: Posavec-Medić, Petrić-Ravančić, Samaržija, Petrić-Ravančić-Gračanin, Bulat-Labor-Šašić, Birin-Šarlija (2012.) i Samaržija-Detling. Udžbenik Matkovića usmjerava opis na negativni utjecaj Crkve u srednjovjekovnom društvu i potpadanje vladara pod njezin utjecaj. Udžbenici Šanjek-Mirošević, Šanjek-Mirošević-Mijatović i Birin-Šarlija (2003.) usmjereni su sadržajem na stvaranje poželjne slike povijesti katoličkog društva. Navedeni udžbenici svojim sadržajem odgovaraju državnoj politici Franje Tuđmana prema Katoličkoj Crkvi.

7.3. Odnos među kršćanima i “drugima” - muslimanima

Tema *Odnos među kršćanima i “drugima” - muslimanima* promatra prikaz muslimana i kršćana u križarskim ratovima. Kroz sukob dviju religija analizira se predodžba o islamu i kršćanstvu stvorena kroz udžbenike. Stvaraju li promatrani udžbenici sliku o “dobrim” i “lošim” akterima sukoba? Kakav je prikaz motiva i razloga izbijanja vjerskog sukoba? Odvija li se obrada križarskih ratova isticanjem uloge kršćana, uz umanjivanje i izostavljanje muslimana?

Tablica br. 10. Teme i poglavlja o križarskim ratovima

Autor	Tema	Poglavlje
Matković, 1985. Matković-Drašković (Povijest 1.), 1989.	<i>Religija i njezin utjecaj na srednjovjekovni svijet</i>	<i>Križarski ratovi</i>
Šanjek-Mirošević, 1994. Šanjek-Mirošević- Mijatović, 1997.	<i>Križarski ratovi</i>	<i>Poziv pape Urbana II.</i> <i>Turci Seldžuci u Jeruzalemu (1997.)</i> <i>Posljedice križarskih ratova</i>
Posavec-Medić, 1996.	<i>Križarski ratovi</i>	-
Petrić-Ravančić, 2003.		<i>Uzroci križarskih ratova i poziv pape Urbana II.</i>

Petrić-Ravančić-Gračanin, 2014.	<i>Križarski ratovi u svijetu i odjeci u Hrvatskoj</i>	<i>Osam križarskih ratova</i> <i>Posljedice križarskih ratova</i>
Birin-Šarlija, 2003. Birin-Šarlija, 2012.	<i>Križarski ratovi</i>	<i>Uzroci križarskih ratova.</i> <i>Poziv pape Urban II. i Prvi križarski rat (1096. - 1099.)</i> <i>Ostali križarski ratovi</i> <i>Posljedice križarskih ratova</i>
Bulat-Labor-Šašić, 2009.	<i>Crkva i vjera u razvijenome i kasnome srednjem vijeku</i>	<i>Križarski ratovi</i> <i>Posljedice</i>
Samaržija, 2005. Samaržija-Detling, 2016.	<i>Susreti civilizacija - križarski ratovi</i>	<i>Uzroci križarskih ratova</i> <i>Povod križarskih ratova</i> <i>Tijek križarskih ratova</i> <i>Posljedice križarskih ratova</i>

Udžbenik iz 1985. unutar teme *Religija i njezin utjecaj na srednjovjekovni svijet* uključio je obradu križarskih ratova. Križarski ratovi su opisani kao vojni pohod kojime su feudalci u osvojenim “muslimanskim zemljama” očekivali bogat plijen i nove posjede. Povod križarskih ratova opisan je kao skup interesa različitih društvenih skupina. Pape su opisani kao strana u ratu koja je imala veliku korist. Udžbenik ističe kako je Papa u pohodu “vidio obnavljanje svog utjecaja nad Bizantom i muslimanskim zemljama” čime je podigao svoju moć i ugled.¹⁶¹ Duhovno-viteški redovi opisani su kao izrazito podređeni Papi i borbi protiv nevjernika, tj. muslimana. Djelovanje islama na prostoru Bliskog istoka nije opisano, te je stavljeno u sporednu ulogu konteksta interesa kršćana za jačanjem gospodarskog i političkog utjecaja. Posljedice križarskih ratova i utjecaj islamske kulture na Europu opisane su kao pozitivne promjene. Povezuje se trgovina i upotreba robe s istoka, a “pod utjecajem muslimanske kulture počinje se brže razvijati europska feudalna kultura”.¹⁶² Velika pozornost usmjerena je na prikaz rasta i utjecaja papinstva nakon križarskih ratova, napominjući na kraju teksta rast Papine prevlasti nad svjetovnim vladarima.¹⁶³

Kvalifikacija muslimana u udžbenicima prisutan je od 1994. Iako se spominju udžbeniku Matkovića, udžbenik Šanjek-Mirošević opisuje podrijetlo Seldžuka, njihovu pobjedu nad Bizantom kojom su zagospodarili Malom Azijom, Sirijom i Palestinom. Prilikom ovog opisa udžbenik spominje vojnu nadmoć muslimana. Njihovim osvajanjem Palestine i Sirije dovodi se u pitanje mir u krajevima “gdje hodočaste brojni kršćani u nadi da će na Kristovu grobu postići oprostjenje grijeha”.¹⁶⁴ Seldžučko djelovanje na ovim prostorima istiskuje grčki jezik i kršćanstvo, a počeli su napadati kršćane koji su posjećivali sveta mjesta u Jeruzalemu i Betlehemu. Udžbenik opisuje križarske ratove kao potresni događaj kršćanskog zapada, koji je bio “odlučan pothvat u ime jedinstvenog ideala protiv zajedničkog neprijatelja”. Glavni zadatak križarskih ratova: “vojnička hodočašća koja imaju za cilj oslobodjenje Kristova groba u Jeruzalemu od muslimanskih Seldžuka”.¹⁶⁵ Udžbenik također sadrži rečenicu da je povod ratova bila “solidarnost Zapada da pritekne u pomoć ugnjetavanim kršćanima na istoku”.¹⁶⁶ Ovom kvalifikacijom jasan je stav autora koji zastupa viđenje da muslimani maltretiraju kršćane, a zapad iz moralnih razloga i potrebe za pravdom sprema se stati u njihovu obranu.

¹⁶¹ Isto, 86.

¹⁶² Isto, 87.

¹⁶³ Isto, 87.

¹⁶⁴ Mirošević, Šanjek, 74.

¹⁶⁵ Isto, 74.

¹⁶⁶ Isto, 74.

Ovime se u udžbeniku stvara podjela na dobre i loše aktere u ratu, čime je stavljen naglasak na borbu za oslobođenje kršćana. Drugi razlozi povoda bili su i društveno-ekonomske prilike vremena: demografska eksplozija, nedostatak obradivih površina, potreba za proširenje tržišta i dr. U njihovo objašnjavanje se ne ulazi, kao ni u pitanja pravde za kršćane.

Papine ambicije u ratu opisuju se: “Papa Urban II. misli prije svega na obnovu Crkve, njezin ugled i sjedinjenje Crkava”.¹⁶⁷ Tako se Papin interesi u ratu sagledavaju u izuzetno pozitivnom svjetlu motivirani unapređenjem i zajedništvom Katoličke Crkve. Udžbenik stavlja pozornost na kršćansko zajedništvo i jačanje kršćanskih vrijednosti: “... u Europi se osjeća svijest zajedništva i pripadnosti kršćanskom idealu kao nikad prije”.¹⁶⁸ U prvom križarskom ratu, mnoštvo koje je sudjelovalo bilo je oduševljeno oslobođenjem Svete Zemlje od nekršćana. Spominje se kako su te “armade” nerijetko pokazivale nasilništvo, bez opisa i primjera kršćanskog nasilništva nad muslimanima. Pokazivanje razumijevanja i poštovanja odnosa pokazano je zaključivanjem mira nakon trećeg križarskog rata. Kršćani su zadržali vlast u osvojenim gradovima na obali Palestine, a kršćanskim hodočasnicima muslimani su jamčili sigurnost. Islamska kultura ističe se “višom kulturom i civilizacijskim stupnjem od Zapada”.¹⁶⁹ Europa se upoznaje s novim poljoprivrednim kulturama, a istočna kultura mijenja obrt i kulturu. Udžbenik Šanjek-Mirošević pridaje važnost ratovima kao važnim za upoznavanje “arapske i helenske umjetnosti” koje su dale snažan poticaj kulturnom razvoju čitave Europe. Udžbenik Posavec-Medić razlikuje pojam muslimana. Suživot muslimana i kršćana nije oduvijek bio netrpeljiv. Arapi su osvojili Palestinu ranije, a prilike na istoku su se stabilizirale. Muslimani i kršćani zajedno su živjeli, međusobno trgovali, a kršćanski su hodočasnici mogli nesmetano posjećivati Svetu Zemlju. Do promjena je došlo zbog Turaka Seldžuka koji su bili neprijateljski raspoloženi protiv kršćana.¹⁷⁰ Povod ratova ovdje je drukčije definiran, a ideali kršćana koji se bore protiv nevjernika nisu toliko izraženi. Jedan od povoda rata težnja je “pape koji je želio iskoristiti križarski rat kako bi uspostavio svoju prevlast nad cijelim kršćanskim svijetom, a istodobno se zanosio mišlju o preobraćenju muslimana na kršćanstvo, te o stvaranju novih kršćanskih država na istoku koje bi bile podčinjene autoritetu Svete stolice”.¹⁷¹ Kvalifikacija Papinih ambicija, potpuno je kontradiktoran ranijem opisu udžbenika Šanjek-

¹⁶⁷ Isto, 74.

¹⁶⁸ Isto, 77.

¹⁶⁹ Isto, 77.

¹⁷⁰ Posavec, Medić, 56.

¹⁷¹ Isto, 56.

Mirošević. Za razliku od “vojničkih hodočašća” udžbenika Šanjek-Mirošević, udžbenik Posavec-Medić opisuje ih kao “vojno-kolonizatorske” koji zahvaćaju sve društvene slojeve od kojih svaki ima svoje razloge. Prvi puta se spominje veliki pokolj muslimanskog stanovništva, koji su križari izvršili prilikom zauzimanja Jeruzalema 1099. Kršćane opisuje negativnim navodom, u kojem se odnose nasilnički. Udžbenik Posavec-Medić ne generalizira muslimane, nego objašnjava promjene uzrokovane netrpeljivosti Seldžuka prema kršćanima. Suživot muslimana i kršćana nije oduvijek bio netrpeljiv u Svetoj Zemlji, već se miran suživot odvijao stoljećima. Povod ratova ovdje je drukčije definiran, a ideali kršćana koji se bore protiv nevjernika nisu toliko izraženi. Papu se u ovom udžbeniku opisuje suprotno od udžbenika Šanjek-Mirošević. Prikazuje ga se kao negativca, motiviran “uspostaviti svoju prevlast nad cijelim kršćanskim svijetom”.¹⁷²

Udžbenici 2000-ih objašnjavaju prostorne promjene u Palestini i pojavu Turaka Seldžuka. Arapi su tijekom 7. i 8. stoljeća osvojili Svetu Zemlju, međutim kršćani su mogli slobodno hodočastiti. Udžbenik Birin-Šarlija opisuje “...arapski kalifi koji su vladali Svetom Zemljom stoljećima su gostoljubivo primali hodočasnike”.¹⁷³ Počevši od novog izdanja udžbenika Posavec-Medić (2002.) opisuju mijenjanje situacije u Palestini pojavom Seldžuka bez generaliziranja opisa muslimana. Prema udžbeniku Petrić-Ravančić navodi se “netrpeljivost između kršćana i muslimana počela se jače izražavati pojavom Turaka Seldžuka na prostoru Male Azije”. Netrpeljivost muslimana ne navodi se kao glavni povod rata, već se on pripisuje dubljim društvenim i ekonomskim potrebama kršćanskog zapada. Turci Seldžuci prikazani su kroz svoje postupno širenje unutar Arapskog kalifata, prijetnjom Bizantu i preuzimanjem kontrole nad Malom Azijom. Šireći islam i arapsku kulturu, kršćanski hodočasnici postaju ugroženi. Udžbenik Samaržija-Detling Seldžuke naziva fanaticima koji su “zlostavljali hodočasnike u Svetu Zemlju, a oni su svoje negodovanje zbog beščašćenja Kristova groba proširili svuda”.¹⁷⁴ Kvalifikacija muslimana kao nevjernika spominje se u udžbenicima Birin-Šarlija, ali rat protiv nevjernika nije bio jedini razlog pokretanja križarskih ratova.¹⁷⁵ U ostalim udžbenicima pojam nevjernika se izostavlja. Udžbenik Samaržija i Samaržija-Detling opisuje: “Od VIII. st. nakon zaustavljanja ulaza

¹⁷² Isto, 56.

¹⁷³ Birin, Šarlija 2012, 76.

¹⁷⁴ Detling, Samaržija, 81.

¹⁷⁵ Birin, Šarlija 2012, 76.

muslimana u Europu, većih neprijateljstava nije bilo između dvije religije”.¹⁷⁶ Također, Seldžuci nisu samo prijetili kršćanskim hodočasnicima, nego i trgovcima presjecanjem trgovačkih veza, dok se u Europi šire vijesti o patnjama kršćana.¹⁷⁷ Razlozi koji su bili u interesu različitih slojeva političke i gospodarske su prirode. Razlozi povoda rata tiču se prilika u kojem se našla Europa: demografski rast, potreba za zemljom, otvaranje tržišta... Udžbenici ne spominju duhovni kontekst kao povod rata. Udžbenik Birin-Šarlija iz 2003. jedini zadržava duhovni kontekst: “Iskrena želja zapadnog kršćanstva za oslobođenjem svetih mjesta i hodočasničkih puteva ne može se omalovažavati”.¹⁷⁸ Ova kvalifikacija ne nalazi se u ostalim udžbenicima od ove godine, također niti u novijem udžbeniku istih autora. Udžbenik upotrebnom riječi opravdava kršćanske poteze i nastoji istaknuti iskrene namjere kršćanstva u oslobođenju svetih mjesta. Prvi križarski rat obilježilo je kršćansko osvajanje Jeruzalema 1099. godine. Udžbenici opisuju “veliki pokolj nad islamskim stanovništvom” koje se odvijalo prilikom osvajanja Jeruzalema.¹⁷⁹ Udžbenik Samaržija-Detling detaljnije opisuje ovu epizodu: “Nakon nešto više od mjesec dana opsade križarske vojske prolele su potoke krvi i zauzeli Jeruzalem. Osim muslimana nisu bili pošteđeni niti židovi niti kršćani, koji su u njemu dugo u miru zajednički živjeli. Prvi križarski pohod pokazao je “brutalnost rata”.¹⁸⁰ Pojam brutalnosti daje težinu ratnim zbivanjima i događajima koje bi se teško moglo opisati kršćanskima. Ovaj opis spominje se u svim udžbenicima s izuzetkom udžbenika Birin-Šarlija iz 2003. Izostavljanjem, a usmjeravanjem na navode koji brane kršćane, vidljiva je usmjerenost udžbenika Birin-Šarlija na idealiziranje kršćana u ratu. Udžbenik Birin-Šarlija iz 2012. donosi slikovni prikaz zauzimanja Jeruzalema uz opis “...križari su izvršili masovni pokolj muslimanskog i židovskog stanovništva, o čijim razmjerima svjedoči i jedan suvremeni križarski izvještaj: pokolj je bio tako velik da su naši ljudi gazili u krvi do gležnjeva...”¹⁸¹ Ovaj novi udžbenik Birin-Šarlija radi zaokret u odnosu na interpretaciju udžbenika iz 2003. Udžbenik Petrić-Ravančić opisuje ovaj događaj kao inicijator “želje za osvetom i nesnošljivosti muslimana prema kršćanima te oživljavanjem ideje svetog rata - džihada”.¹⁸² Udžbenici Samaržije posebno se ističu svojim opisima muslimana, postupcima prema kršćanima i utjecaju na kršćane. Samaržijin

¹⁷⁶ Samaržija, 87.

¹⁷⁷ Isto, 88.

¹⁷⁸ Birin, Šarlija 2003, 78.

¹⁷⁹ Petrić, Ravančić, Gračanin, 88.

¹⁸⁰ Detling, Samaržija, 82.

¹⁸¹ Birin, Šarlija 2012, 77.

¹⁸² Petrić, Ravančić, 88.

udžbenik opisuje kako su se nakon osvajanja Jeruzalema kršćani navikli živjeti s muslimanima. Saladinu pridaje dosta pozornosti, počevši od njegovih postupaka nakon križarske vojne. Nakon treće vojne dolazi do primirja s kršćanima, a hodočasnici je dopušteno posjećivati Kristov grob. Saladina opisuje: “Postao je najveći neprijatelj kršćana, ali i idol mnogih mladih plemića. Saladinovo ponašanje prema ženama, njegov način odijevanja, a osobito postupci spram nemoćnima, postali su osnovicom viteškoga načina ponašanja”.¹⁸³ Posljedice križarskih ratova i njihov utjecaj na kršćansku Europu opisuje: ”Križarske su vojne, zamišljene kao kaznene ekspedicije protiv pogana, postale civilizacijskom školom milijuna mladih Europljana. Primitivni i neuki Europljani ugledali su sjaj i ljepotu Istoka.¹⁸⁴ Islamsku kulturu naziva “nadmoćnijom” od koje su kršćani mnogo naučili. Donosi opis života Fridrika I. Barbarosse “odgojenog na Siciliji, gdje je pod utjecajem Arapa živio poput mnogih muslimanskih vladara: uživajući u plesačicama, ženama iz harema, lijepoj odjeći i pićima”.¹⁸⁵ U udžbeniku Samaržija-Detling nalazi se i opis muslimanskih vitezova koji su za razliku od kršćanskih vitezova bili pjesnici i obrazovani.¹⁸⁶ U svojoj namjeri da dočara svijet islama udžbenik Samaržija-Detling iznosi netočne podatke. Fridrik I. Barbarossa nije odgojen na Siciliji, a muslimanski vitezovi nisu postojali.

Samaržijin udžbenik opisuje kako je veća važnost križarskih ratova u posljedicama koje su oni ostavili. Križarski ratovi opisani su kao neuspješni, a njihove metode daleko od kršćanskih.¹⁸⁷ Udžbenik Petrić-Ravančić opisuje lošu posljedicu ratova koja se u narednim stoljećima odrazila na Europu. Bizantsko Carstvo prestalo je biti jaki čimbenik Europe i obrana od islamskih osvajanja. Otvorila se mogućnost uspona Turaka Osmanlija koji su u ime džihada prodrli u Europu.¹⁸⁸ Udžbenici razvoj Europe pod utjecajem islamske kulture ističu kao pozitivnu stranu sukoba. Kulturna razmjena raznih antičkih spisa i znanstvenika pridonijela je općem buđenju kulture, opisuje udžbenik Birin-Šarlija.¹⁸⁹ U ranijem udžbeniku istih autora nema opisa kulturnog razvoja, međutim pripisuje se važnost razvoju obrta i gospodarstva. Europa se preko križarskih pohoda upoznala s raznim poljoprivrednim kulturama i oslobodila bizantskog monopola u trgovini. Puno veća pozornost posvećena je opisima muslimana i njihovoj ulozi unutar križarskih ratova od

¹⁸³ Samaržija, 91.

¹⁸⁴ Isto, 92

¹⁸⁵ Isto, 92.

¹⁸⁶ Samaržija, Detling, 82.

¹⁸⁷ Isto, 82.

¹⁸⁸ Petrić, Ravančić, 88.

¹⁸⁹ Birin, Šarlija 2012, 79.

prethodnih udžbenika. Netrpeljivost Seldžuka prema kršćanima ističe se kao povod, no ukazuje se da su razlozi sukoba puno dublji od borbe protiv nevjernika. Prikaz muslimana prije osvajanja Seldžuka opisan je gostoljubivim prema kršćanskim hodočasnici. Pojam nevjernika spominje se samo u udžbeniku Birin-Šarlija, a prisutan je i opis Seldžuka kao izrazitih “fanatika”¹⁹⁰ koji zlostavljaju kršćane. Vijest o širenjima patnja kršćana navodi se kao povod koji nije baš potpuno jednoznačan, već je bio promoviran zbog prijetnje gospodarstvu kršćana. Udžbenik Birin-Šarlija u ovom razdoblju jedini spominje duhovni kontekst rata. Udžbenici slikovito opisuju stradavanja muslimana prilikom kršćanskog osvajanja Jeruzalema. Ova stradavanja dovode se u kontekst poticaja za osvetom muslimana. Udžbenik Birin-Šarlija iz 2003. u svojim opisima ideliziranja kršćanske kulture približava se udžbeniku Šanjek-Mirošević. Udžbenik Birin-Šarlija (2012.) radi pravi zaokret smanjujući fokus isticanja kršćanske tradicije, usmjeravajući ga na razumijevanje uzročno-posljedičnih veza. Islamsku kulturu ističe se kao naprednu u odnosu na kršćanstvo, utjecajem koji se pozitivno odrazio na brojne aspekte europskog života. Udžbenici ovog razdoblja stavljaju opis u širi uzročno-posljedični kontekst, bez generaliziranja muslimana kao negativaca rata. Kršćanstvo je vidjelo prijetnju svojim interesima, rezultirajući sukobom čije su posljedice bile pozitivne za obje strane.

Tema križarskih ratova u udžbenicima 1980-ih svojom kvalifikacijom najviše pažnje posvećuje interesima Pape i jačanju njihova utjecaja. Djelovanje islama na prostoru Bliskog istoka nije spomenuto, te je islam stavljen u sporednu ulogu konteksta interesa kršćana za jačanjem gospodarskog i političkog utjecaja. Posljedice križarskih ratova i utjecaja islamske kulture na Europu opisane su kao pozitivne promjene, no politički interesi Pape i kršćana stavljeni su u prvi plan.

Udžbenik Šanjek-Mirošević uveo je interpretaciju križarskih ratova kvalifikaciju muslimana. Fokus je na prikazu kršćana čija je potraga za “oproštenjem grijeha” sada ugrožena. Događaj se interpretira u udžbeniku kao “potresni” događaj kršćanskog zapada. Kroz križarske ratove nastoji se objasniti prilika i potreba za ujedinjenjem kršćanskog zapada. Krajnji cilj zapravo

¹⁹⁰ Samaržija, 85.

je “vojničko hodočašće” oslobođenja Kristova groba. U udžbeniku se događaj interpretira iz kršćanske vjerske perspektive, čiji su vjerski ideali ugroženi. Moralne i vjerske vrijednosti kršćanskog svijeta fokus su interpretacije. Udžbenik se fokusira kvalifikaciju teškog položaj kršćana, koji su “ugnjjetavani” od muslimana. Ovim navodima stvara se slika o dobrim i lošim akterima u ratu. Kršćani s jedne strane predstavljaju zajedništvo, mir i želju za postizanje vjerskih ideala, dok su muslimani neprijatelji koji ove vrijednost nastoje dokinuti. Društveno-ekonomski povodi rata stavljeni su drugi plan, navedeni bez objašnjenja. Kvalifikacija Pape u ratu izrazito je pozitivna, isticanjem velikih i plemenitih ambicija ujedinjenja i rasta ugleda Katoličke Crkve. Usputno se spominje da su kršćani nerijetko pokazivali nasilništvo, ne ulazeći u opise primjera. Ipak, na kraju teksta istaknuto je postignuto razumijevanje i poštovanje između kršćana i muslimana. Kultura muslimana pozitivno je ocjenjena i ističe se njezino djelovanje na razvoj kulture i gospodarstva Zapadne Europe. Udžbenik Posavec-Medić svojom interpretacijom križarskih ratova razlikuje se od udžbenika Šanjek-Mirošević u mnogočemu. Udžbenik nije fokusiran primarno na kršćansku perspektivu, nego nastoji objasniti uzroke koji su doveli do izbijanja vjerskog sukoba. Unosi kontekst suživot muslimana i kršćana prije turaka Seldžuka iz koje se vidi vjerska tolerancija dvije religije na prostoru Svete Zemlje. Unutar teksta ne stavlja se fokus na vjerske ideale kršćanstva. Zapravo, obrada i dalje veliku pozornost posvećuje kršćanstvu, ali kroz druge ciljeve i motivacije. Prikaz Pape i njegove uloge zauzima veliku pozornost, čiji se planovi i postupci oštro kritiziraju. Papa igra glavnu ulogu negativca, koji je u ratu vidio priliku za ostvarivanje svoje političke prevlasti nad kršćanskim svijetom i nastojao preobratiti muslimane. Udžbenik kvalificira ratove kao “vojno kolonizatorske” s ciljem ostvarivanja društveno-političke koristi. Po prvi puta spominje se veliki pokolj muslimanskog stanovništva, čime se u tekstu pokazuje da se ne zauzimaju stajališta o dobrim i lošim stranama, kada se radi nasilničkom postupanju u ratu. Udžbenik Posavec-Medić oštar je u svojim kritikama prema Crkvi, a dubinu problema sukoba opisuje političkim i gospodarskim pretenzijama zapada.

Udžbenici 2000-ih posvećuju puno više pozornosti muslimana i njihovoj ulozi unutar križarskih ratova od prethodnih udžbenika. Kvalifikacijom muslimana mijenja se pristup promatranja rata iz strogo kršćanske perspektive. Netrpeljivost Seldžuka prema kršćanima ističu kao povod, no odmah se ukazuje da su razlozi sukoba puno dublji od same borbe protiv nevjernika. Sve do dolaska Seldžuka, odnos muslimana prema kršćanskim hodočanicima opisan je gostoljubivim. Muslimane kao nevjernike spominje se samo udžbeniku Birin-Šarlija iz 2003., a

prisutna je i kvalifikacija Seldžuka kao izrazitih “fanatika” koji su zlostavljali kršćane prisutna u Samaržijinim udžbenicima. Samaržijin udžbenik s druge strane najviše pozornosti pridaje karakterizaciji muslimana pozitivnim komentarima. U nastojanju da dočara muslimansku kulturu, udžbenik Samaržija-Detling iznosi netočne informacije. Vijest o sve većoj patnji kršćana navodi se kao povod koji nije potpuno jednoznačan, već je bio propagiran zbog prijetnje gospodarstvu kršćana - ujedno pravom povodu rata. Udžbenici kao razlog povoda izostavljaju duhovni kontekst, koji je posebno izražen u udžbeniku Šanjek- Mirošević. Udžbenik Birin-Šarlija (2003.) jedini ističe važnost duhovnog konteksta, čime želi staviti naglasak na ostvarenje duhovnih ciljeva kršćanstva. Udžbenik Birin-Šarlija iz 2012. radi pravi zaokret smanjujući fokus na prikazu duhovnih vrijednosti kršćanstva. Uloga Crkve i papinstva ne spominje se u kontekstu rata, već se govori o interesima kršćana kao cjeline. Udžbenici slikovito opisuju stradavanja muslimana prilikom kršćanskog osvajanja Jeruzalema. Kvalifikacija svih udžbenika pokazuje da se na kršćane u ratu ne može gledati kao pozitivce, već je njihovo djelovanje u Svetoj Zemlji bilo daleko od kršćanskog. Odnos kršćana prema muslimanima u udžbenicima je istaknut kao poticaj za osvetu islama. Islamsku kulturu u udžbenicima ističu kao naprednu u odnosu na kršćanstvo, utjecajem koji se pozitivno odrazio na brojne aspekte europskog života. Udžbenici donose širi uzročno-posljedični kontekst, bez generaliziranja dobre i loše strane u ratu. Kršćanstvo je vidjelo prijetnju svojim interesima, rezultirajući sukobom čije posljedice su bile pozitivne za obje strane. Nakon sukoba kršćani i muslimani živjeli su u međusobnoj toleranciji, slobodno hodočasteći u Svetu Zemlju.

Udžbenici koji neutralno interpretiraju sadržaj križarskih ratova: Posavec-Medić, Petrić-Ravančić, Samaržija, Bulat-Labor-Sašić, Birin-Šarlija (2012.), Petrić-Ravančić-Gračanin, Samaržija-Detling. Matkovićeви udžbenici ideologiziraju sadržaj u smjeru socijalističke politike usmjerene protiv Crkve. Udžbenik Birin-Šarlija (2003.) izostavljanjem i usmjeravanjem na navode koji brane kršćane okrenuti su na idealiziranje kršćana u ratu. Udžbenici Šanjek-Mirošević u svojem sadržaju ideologiziraju vlast Pape i kršćanske vrijednosti u borbi protiv nevjernika.

8. Zaključak

Analiza udžbenika ukazuje na različitu interpretaciju kršćanske vjerske tematike unutar pojedinog razdoblja. Političke okolnosti i stav državnih vlasti prema katoličkoj tradiciji i Crkvi ocrtavaju se unutar nastavnih planova i programa te udžbenika povijesti.

Socijalistički udžbenici 1980-ih nastojali su istaknuti ideju jugoslavizma i marksizma temeljenu na zajedništvu i snazi naroda pred stranim autoritetom. Stavove koje je iznio Šušteršič o strahu katoličkog utjecaja na socijalističko društvo u školama, vidljivi su interpretacijom kršćanskih vjerskih tema. Obrada teme o pokršćavanju u udžbeniku iz 1983. fokusirana je na utjecaj istočnog kruga, dok se zapadna kršćanska tradicija nastoji izostaviti. Kvalifikacija procesa pokršćavanja stavlja naglasak na jedinstvo Slavena, isticanje i očuvanje narodnih obilježja. Udžbenik iz 1985. donosi manje promjene, gdje se u pozitivnom svjetlu opisuje kršćanska kultura. Utjecaj zapadnog kulturnog kruga interpretira se kao element koji je doveo do razjedinjenja Jugoslavena. Unutar sadržaja ne problematiziraju se povijesni procesi, već su opisi usmjereni da bi ukazali na pojedine elemente relevantne za socijalističko društvo: moć Crkve u društvu, zajedništvo Slavena i snaga naroda pred stranim utjecajem. Od izdanja udžbenika iz 1985. obrađuje se pitanje borbe za investituru. Analiza ove teme pokazala je stajalište socijalističkih vlasti da Crkvi nije mjesto u državnim pitanjima. Kroz nastavni sadržaj nastoji se istaknuti moć Pape, čiji utjecaj predstavlja opasnost za državnu politiku. Fokus sadržaja orijentiran je na jačanje i širenje moći Crkve u društvu, te nastojanjima Pape za ostvarivanje univerzalne vlasti. Hrvatski vladari prikazani su kao podanici Pape, čija je kruna ovisila o njegovoj volji. Važan element koji se ističe je narod, koji čini prepreku interesima crkvenog poglavara. Nastavni sadržaj selektivno opisuje događaje, nastojeći prezentirati negativnu sliku Katoličke Crkve. Papini interesi opisani su isključivo negativno, dok se opis ambicija vladara zanemaruje i interpretira dominantnim nad Crkvom. U obradi kršćanskih vjerskih tema fokus je na interesima Pape i jačanju njegova utjecaja. Dominiraju opisi širenja moći Crkve u svijetu, a interpretacija "drugih" stavljena je u sporednu ulogu konteksta interesa kršćanstva za jačanjem gospodarskog i političkog utjecaja. U svim promatranim temama vidljivo je usmjeravanje prema isticanju moći i negativnog utjecaja Crkve u društvu. Razumijevanju složenosti srednjovjekovnih problema gotovo se ne pristupa. Udžbenici stvaraju sliku koja upozorava na Katoličku Crkvu i mogućnost njezina negativna utjecaja na politiku. Kršćansku kulturu se ne zanemaruje, ali se u interpretaciji usmjerava prema idejama socijalističkog

društva. Unutar sadržaja vidljiv je Šuvarov stav koji smatra da kršćanska kultura može obogatiti socijalističko društvo.

Stvaranje neovisne Republike Hrvatske označilo je prekretnicu pristupu obrade kršćanske vjerske tematike kao bitne odrednice hrvatskog nacionalnog identiteta. Nastavni sadržaj promatranih tema odgovora stajalištima Franje Tuđmana iznesenih u njegovim govorima u duhu novonastale političke situacije koja je na temelju kršćanske, tj. katoličke tradicije Hrvata jačala nacionalni identitet i tražila svoj put prema priznanju i pripadnosti Europi. Stavovi izraženi u političkim govorima Franje Tuđmana preslikavali su se na nastavni plan i program i udžbenike povijesti od početka 1990-ih. Katolička Crkva uključivanjem teologa u komisije za pisanje nastavnih planova i programa stavlja utjecaj na obrazovanje. Franjo Šanjek redovnik, crkveni povjesničar i autor udžbenika, bio je jedna od osoba zaslužna za stvaranje poželjne slike hrvatske srednjovjekovne povijesti temeljene na kršćanskoj tradiciji pod okriljem Katoličke Crkve. Udžbenici Šanjek-Mirošević potpuna su suprotnost u odnosu na udžbenike socijalističkog razdoblja. Udžbenici ovih autora blisko su se približili vjerskom nauku i promicanju vrijednosti katoličke religije. Sadržaj udžbenika govori o stvaranju kršćanskog mentaliteta i odanosti katoličkoj tradiciji duboko ukorijenjenoj u identitet Hrvata. Sadržaj kršćanskih vjerskih tema usmjeren je na uzročno-posljedične veze i problematiku povijesnih procesa, no njega se interpretira iz katoličke perspektive. Obradom kršćanskih vjerskih tema procesa pokršćavanja naglasak je na isticanju zapadnog kulturnog kruga i posebnostima hrvatske kulture. Na temelju pripadnosti kršćanskoj tradiciji nastoji se istaknuti hrvatsko mjesto u Europi. Odnos Crkve i svjetovnih vladara prvenstveno je orijentiran na probleme iz perspektive Crkve. Interpretacija odnosa Pape i hrvatskih vladara zauzima posebno mjesto. Hrvatski vladari u udžbenicima predstavljaju ideale kršćanskih vjernika. Njihova privrženost i odanost Svetoj Stolici preslika je aktualne politike 1990-ih. Aktualne politike usmjerene na isticanje katoličke tradicije hrvatskog naroda, na temelju koje se traži potvrda pripadnosti Europi. Tema križarskih ratova u udžbeniku se interpretira iz kršćanske vjerske perspektive, čiji su vjerski ideali ugroženi. Moralne i vjerske vrijednosti kršćanskog svijeta fokus su interpretacije, dok se uloga muslimana zanemaruje. U razdoblju od sredine 1990-ih pojavio se udžbenik Posavec-Medić. Ovaj udžbenik udaljio se od interpretacije događaja opisima i isticanjem katoličke tradicije te vrijednostima kršćanske religije. Međutim, ne može se reći da zanemaruje važnost kršćanskog konteksta. Udžbenikom je uveden novi pogled na interpretaciju sadržaja, fokusiranjem na razumijevanje povijesnih procesa kao rezultatu preklapanja različitih

društvenih čimbenika i interesa, bez zanemarivanja konteksta ostalih aktera unutar povijesnog događaja.

Početak 2000-ih pojavljuju se udžbenici novih autora čije pisanje se temelji na znanstveno-istraživačkom pristupu u udžbenicima. Fokus u obradi kršćanskog sadržaja udaljava se od interpretacije temeljene na katoličkim pogledima, već se nastoji sagledati širu sliku povijesne problematike i razumjeti uzročno-posljedične veze povijesnih događaja. Jednaka pozornost pridaje se razumijevanju svih teorija o pokršćavanju i kristijanizaciji, nastojeći objasniti njihove sličnosti i posebnosti djelovanja na hrvatsku kulturu. U udžbenicima se ne naglašava pripadnost zapadno-kršćanskoj tradiciji. Borba za investituru kvalificira se iz pozicije obje strane, bez preferiranja i zauzimanja stajališta unutar sukoba. Hrvatske vladare i odnos s Papom nastoji se objasniti kroz interese motivirane zaštitom vlasti i provođenjem političkih interesa. Položaj hrvatskih vladara prema Papi se ne umanjuje, a unutar udžbenika nalaze se opisi potvrde i priznanja vlasti hrvatskih vladara. Izuzetak ovog razdoblja udžbenik je Birin-Šarlija (2003.). Pristup udžbenika temelji se na isticanju privrženosti zapadnoj kršćanskoj tradiciji, posebnog položaja Crkve i odnosa hrvatskog vladara s Papom. U svojem sadržaju približio se udžbeniku Šanjek-Mirošević. S kasnijim udžbenikom Birin-Šarlija (2012.) napušta se slika posebnog položaja kršćanstva. Kvalifikacija muslimana i fokus promatranja križarskih ratova iz strogo kršćanske perspektive bitno se mijenja. Udžbenici ističu posebnosti obje kulture, razloge ulaska rat i potiču razvoj vjerske tolerancije. Izostavlja se duhovni kontekst povoda rata, koji je posebno izražen u udžbeniku Šanjek-Mirošević. Istanje uloge Crkve i papinstva ne spominje se u kontekstu rata, već se govori o interesima kršćana kao cjeline. Udžbenici stavljaju interpretaciju u širi uzročno-posljedični kontekst, bez generaliziranja dobre i loše strane u ratu.

U radu je vidljivo da se prikaz kršćanskog vjerskog sadržaja u udžbenicima povijesti mijenjao ovisno o stavu države prema kršćanstvu i katoličkoj tradiciji. U razdoblju socijalizma poučavanju kršćanskih vjerskih tema pristupano je selektivnim opisima, bez isticanja kršćanskih vrijednosti i utjecaja zapadne kršćanske kulture. Organizacija školstva te nastavnog plana i programa okrenuta je stvaranju radničkog društva te na sadržaj moderne i suvremene povijesti. Usmjerenost sadržaja na “novija” razdoblja i smanjena nastava povijesti, uzrokovalo je smanjenu obradu sadržaja srednjovjekovne povijesti. Smanjena količina sadržaja kršćanske vjerske tematike udžbenika fokusirana je na opisivanje negativne uloge Crkve u društvu i utjecaj kršćanstva na jačanje socijalističkih vrijednosti. Kvalifikacija kršćanskih vjerskih tema stvara predodžbu o

kršćanstvu kao sastavnom dijelu socijalističkog društva, ali u službi socijalističkih vrijednosti i elementu društva koji je predstavljao opasnost udaljavanja od socijalističkih vrijednosti. Konfesionalni identitet dio je socijalističkih vrijednosti, no katoličku tradiciju definitivno se zanemaruje.

Suprotno socijalističkim udžbenicima, koji su kršćanstvu pristupali u duhu socijalističkih vrijednosti, udžbenici 1990-ih interpretiraju sadržaj u kontekstu jačanja hrvatskog nacionalnog imaginarija. Iako se tadašnja vlast nastojala udaljiti od pristranosti socijalizma, svojim je izborom sadržaja učinila isto. Udžbenici oba razdoblja selektivnim opisima i fokusiranjem na odabrane čimbenike povijesnih događaja usmjereni su prema istom cilju - stvaranju poželjne slike povijesti. Stvaranjem neovisne Republike Hrvatske smatralo se da je potrebno okrenuti se sadržaju o hrvatskom narodu koji je bio zanemaren u razdoblju socijalizma. Uvođenjem novog nastavnog plana i programa stavljen je velik fokus na kršćansku vjersku tematiku. Katolička tradicija Hrvata ključan je element autopredožbe koja predstavlja hrvatsku specifičnost u odnosu na druge. Analiza izraza sadržaja udžbenika Šanjek-Mirošević pokazuje da se obradi kršćanskih vjerskih tema pristupa iz pozicije kršćanskog nauka s ciljem uveličavanja povijesnih događaja. Plan i program stavlja fokusa na obradu tema istaknutih povijesnih ličnosti. Prikazom hrvatskih vladara stvaraju se povijesni mitovi. Povijesnim mitovima stvarala se kultura pamćenja posebnog odnos Hrvata i Crkve. Hrvatski vladari zauzimali su poseban položaj prema Crkvi, a političko i društveno djelovanje Crkve prikazano je striktno pozitivnim. Fokus u obradi je na stvaranju povijesnih mitova, isticanju obilježja vlastite kulture, a zanemaruje se “druge”.

Stvaranje povijesnih mitova prati aktualnu politiku 1990-ih. Vladajuća stranka na čelu s Tuđmanom iskoristila je priliku upotrijebiti rano srednjovjekovni kontekst koji odgovara aktualnim situacijama, kao primjer, ali i utemeljenje za potvrdu i potporu u jačanju nacionalnog imaginarija.

Od 2003. možemo govoriti o udžbenicima u kojima se napušta pristup idealiziranja kršćanskog vjerskog sadržaja. Noviji udžbenici pisani su prema istom nastavnom planu i programu, no okrenuti su multiperspektivnom pristupu. U obradi kršćanske vjerske tematike ne izostavljaju se različite perspektive, a povijesna problematika razlaže se bez pristranosti čime se ostavlja prostor za donošenje samostalnih zaključaka. Kršćanska vjerska tematika, isticanje katoličke tradicije i dalje je prisutno udžbenicima kao kulturna vrijednost, vjera većine stanovnika i dio nacionalnog identiteta. Međutim, u odnosu na udžbenik Šanjek-Mirošević sadržaj je usmjeren na razumijevanje šire problematike povijesnog sadržaja, multiperspektivnost i razvoj vjerske tolerancije. Ovaj razvoj

započeo je s udžbenikom Posavec-Medić, a nastavljao se u udžbenicima: Samaržije, Petrić-Ravančić, Bulat-Labor-Šašić, Birin-Šarlija, Petrić-Ravančić-Gračanin i Samaržija-Detling.

Sažetak

Rad promatra prikaze odabranih tema kršćanske vjerske povijesti u srednjoškolskim udžbenicima iz povijesti. Analizirani su udžbenici od 1980-ih do udžbenika korištenih u školskoj godini 2018./2019. Cilj rada je identificiranje razlika u prikazu kršćanske vjerske tematike kroz nastavni sadržaj udžbenika u različitim razdobljima hrvatske državnosti i povezivanje te razlike s razlozima njihova nastajanja. Centralni fokus istraživanja stavljen je na 1990-e koje je obilježila borba za hrvatsku neovisnost i jačanje nacionalnih obilježja. Kršćanska tradicija usko je povezana s hrvatskim nacionalnim identitetom, a promjene nastale u udžbenicima 1990-ih uspoređuju se s udžbenicima kasnog socijalizma i udžbenicima 2000-ih. Razumijevanje razdoblja kasnog socijalizma i stvaranja demokratske Hrvatske omogućava spoznaju kako društvena situacija diktira pisanje i obradu kršćanskog vjerskog sadržaja u udžbenicima. Odnos države i Crkve unutar socijalističkog, odnosno demokratskog društva promatra se u svrhu razumijevanja društvenog i političkog utjecaja na sadržaj kršćanskog vjerskog predznaka. Analizom tema istražuje se imagološka dimenzija sadržaja i kultura pamćenja koja se stvara putem udžbenika. U radu se promatra stvaranje povijesnog mita o Hrvatima i hrvatskoj katoličkoj tradiciji u udžbenicima 1990-ih. Istraživanje potvrđuje da se u različitim periodima hrvatske državnosti prikaz kršćanske vjerske tematike u udžbenicima povijesti mijenja s ciljem stvaranja poželjne slike povijesti.

Ključne riječi: kršćanstvo, Katolička crkva, srednji vijek, povijesni mit, imagologija, kultura pamćenja, udžbenik, 1990-e

Summary

The thesis observes representation of selected topics from Croatian religious history in high school history textbooks. The analyzed textbooks date from 1980s to the school year of 2018/2019. The aim of this thesis is to identify differences in the representation of Christian religious topics in the textbooks' teaching content in different periods of Croatian statehood and to detect the reasons for these differences. The central focus of the research is placed on the 1990's, which were marked by the struggle for Croatian independence and strengthening of national identity. The Christian tradition is seen as closely connected with the Croatian national identity, and the changes that are evident in the 1990s textbooks with regard to the Christian religious topics are compared with those in the the late socialist period textbooks as well as with those in the 2000s textbooks. By understanding the late socialist period and the creation of democratic Croatia makes it possible to recognize how the social and political situation has dictated the writing and teaching of Christian religious content in textbooks. The relationship between the state and the Church within socialist as well as democratic society is analyzed in order to understand the social and political influence on the textbooks' Christian religion content. The imagological dimension and the memory culture that is created through these textbooks are investigated. The thesis examines the creation of historical myth about Croats and the Croatian Catholic tradition in the 1990s textbooks. The research has confirmed that the representation of Christian religious topics in textbooks changed in different periods of Croatian statehood as to facilitate the creation of a desirable image of history.

Keywords: Christianity, Catholic Church, Middle ages, historical myth, imagology, cultural memory, textbooks, 1990s

9. Bibliografija

Izvori:

- Brin, Ante, Tomislav Šarlija. *Hrvatska i svijet od V. do početka XVIII. stoljeća*. Zagreb: Alfa, 2003.
- Birin, Ante, Tomislav Šarlija. *Povijest 2*. Zagreb: Alfa, 2012.
- Matković, Hrvoje. *Povijest 1: udžbenik za usmjereno obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga, 1983.
- Matković, Hrvoje. *Povijest 1: udžbenik za usmjereno obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga, 1985.
- Matković, Hrvoje. Blagota Drašković. *Povijest 1: udžbenik za učenike kulturno-umjetničkog, odgojno-obrazovnog, jezičnog, upravno-pravnog i muzičkog usmjerenja*. Zagreb: Školska knjiga, 1989.
- Matković, Hrvoje. *Povijest 1: udžbenik za usmjereno obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga, 1990.
- Matković, Hrvoje. Blagota Drašković. *Povijest 2: udžbenik za učenike gimnazija i centra kulturološko-umjetničkog, odgojno-obrazovnog, jezičnog, upravno-pravnog i muzičkog usmjerenja*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.
- Mirošević, Franko, Franjo Šanjek, Anđelko Mijatović. *Povijest za drugi razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- Mirošević, Franko, Franjo Šanjek, Anđelko Mijatović. *Povijest za drugi razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga, 2001.
- “Nastavni plan i program za gimnazije u Republici Hrvatskoj.” U: *Glasnik ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske*, ur. Antun Kuntarić, 1-206. Zagreb: Školske novine, 1994.
- Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj*. Zavod za unapređenje stručnog obrazovanja SR Hrvatske. Zagreb: Školska knjiga, 1974.
- Posavec, Vladimir, Tatjana Medić. *Stvaranje europske civilizacije i kulture (V. - XVIII. st.)* Zagreb: Profil international, 2002.
- Petrić, Hrvoje, Gordan Ravančić. *Povijest 2*. Zagreb: Meridijani, 2003.
- Petrić, Hrvoje, Gordan Ravančić, Hrvoje Gračanin. *Povijest 2*. Zagreb: Meridijani, 2014.
- Posavec, Vladimir, Tatjana Medić. *Stvaranje europske civilizacije i kulture (V. - XVIII. st.)* Zagreb: Profil international, 1998.

Samaržija, Zdenko. *Povijest 2*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Samaržija, Zdenko, Denis Detling. *Koraci kroz vrijeme 2*. Zagreb: Školska knjiga, 2016.

Stanovništvo prema narodnosti i vjeri.

https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_12/H01_01_12.html

(Pristupljeno, 20. srpnja 2019.)

Šanjek, Franjo, Franko Mirošević. *Hrvatska i svijet od V. do XVIII. st.* Zagreb: Školska knjiga, 1994.

Šanjek, Franjo, Franko Mirošević. *Hrvatska i svijet od V. do XVIII. st.* Zagreb: Školska knjiga, 1996.

Literatura:

Baranović, Branislava. "Promjene obrazovnog diskursa u postsocijalističkoj Hrvatskoj." *Revija za sociologiju* 25, br.3-4 (1994): 201-211.

Benčić, Andriana. "Teorijska konceptualizacija kolektivnih sjećanja u sociologiji i srodnim društvenim znanostima". *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena istraživanja* 25, br.1 (2016): 1-19.

Budak, Neven, Tomislav Raukar. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

Bulat, Damir, Šime Labor, Miroslav Šašić. *Povijest 2*. Zagreb: Profil, 2005.

Bušljeta, Rona. "Didaktičko-metodička koncepcija hrvatskih gimnazijskih povijesnih udžbenika od 2003. do 2008. godine". *Napredak* 3 (2013): 317-337.

Czerwinski, Maciej. *Naracije i znakovi: hrvatske i srpske sinteze nacionalne povijesti*. Zagreb: Srednja Europa, 2015.

Dukić Davor i Zrinka Blažević, ur. *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa, 2009.

Dukić, Davor. "Predgovor: O imagologiji." U: *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, ur. Dukić Davor, Zrinka Blažević, 5-22. Zagreb: Srednja Europa, 2009.

Girardet, Raoul. *Politički mitovi i mitologije*. Beograd: Biblioteka XX.vek., 2000.

Goldstein, Ivo. "O udžbenicima povijesti u Hrvatskoj". U: *Dijalog povjesničara-istoričara.*, ur. H.S. Fleck i I. Grabovac, 15-28. Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2001.

Gračanin, Hrvoje. "Hrvatsko rano srednjovjekovlje u službi politike u počecima neovisne Hrvatske." *Kroatologija* 1 (2010): 89-100.

- Hopken, Wolfgang. "Između građanskog identiteta i nacionalizma: udžbenici povijesti u postkomunističkoj Europi." U: *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj: transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji*, ur. Sabrina Ramet i Davorka Matić, 143-169. Zagreb: Alinea, 2006.
- Jakulj, Ivan. "Pravni položaj Katoličke Crkve u Republici Hrvatskoj: od totalitarizma do demokracije." *Crkva u svijetu* 50, br. 3 (2015): 478-513.
- Janković, Branimir. *Mijenjanje sebe same: preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma*. Zagreb: Srednja Europa, 2017.
- Janković, Branimir. "Teorijsko istraživački pristupi/historija sjećanja i pamćenja". *Historijski zbornik* 63 (2010): 269-311.
- Jelaska Marijan, Zdravka. "Interpretacije događaja vezanih uz 1102. godinu u udžbenicima povijesti korištenim na području današnje Republike Hrvatske od kraja I. svjetskog rata do školske godine 2001./2002." *Croatica Christiana periodica* 51 (2003): 179-205.
- Koren, Snježana. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945. - 1960.)*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.
- Koren, Snježana. *Čemu nas uči povijest?* Zagreb: Profil-Klett, 2014.
- Krišto, Jure. *Katolička Crkva u totalitarizmu: 1945. - 1990.: razmatranja o crkvi u Hrvatskoj u komunizmu*. Zagreb: Nakladni zavod globus, 1997.
- Krušelj, Valentina. *Prikaz Zrinsko-Frankopanske urote u udžbenicima povijesti od 1918. do danas: diplomski rad*. Zagreb: vlast.nakl., 2018.
- Leerssen, Joep. "Imagologija: povijest i metoda". U: *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju.*, ur: Dukić Davor, Zrinka Blažević, 169-187. Zagreb: Srednja Europa, 2009.
- Miškuljin, Ivica. "Prof. dr. Hrvoje Matković (1923. - 2010.)" *Časopis za suvremenu povijest* 42, br.2 (2010): 518-522.
- Najbar-Agičić, Magdalena. "Kritika nastavnog plana i programa". U: *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj: transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji.*, ur. Sabrina Ramet i Davorka Matić, 169-191. Zagreb: Alinea, 2006.
- Najbar-Agičić, Magdalena, Damir Agičić. "Nastava povijesti u Republici Hrvatskoj i njezina zlouporaba." U: *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj: transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji*, ur. Sabrina Ramet i Davorka Matić, 169-191. Zagreb: Alinea, 2006.
- Oršolić, Tado. Branka Grbavac. "In memoriam akademik Franjo Šanjek (1939. - 2019.)" *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 61 (2019): 1-4.

- Pageau, Daniel-Henri. "Od kulturnog do imaginarnog." U: *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, ur. Dukić Davor, Zrinka Blažević, 125-150. Zagreb: Srednja Europa, 2009.
- Petrungaro, Stefano. *Pisati povijest iznova: hrvatski udžbenici povijesti 1918. - 2014*. Zagreb: Srednja Europa, 2009.
- Pisek, Mladen. *Crkva i država: procesi (de)sekularizacije*. Zagreb: vlast. nakl., 2014.
- Ramet, Sabrina. "Građanske vrijednosti u demokratskoj tranziciji: najvažniji saveznici na početku". U: *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj: transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji.*, ur. Sabrina Ramet i Davorka Matić, 11-35. Zagreb: Alinea, 2006.
- Szabo, Agneza. "Problemi hrvatske historiografije u XX. stoljeću s posebnim osvrtom na terminologiju i školske udžbenike". U: *Hrvatska historiografija u XX. stoljeću: između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva*, ur. Srećko Lipovčan i Ljiljana Dobrovšak., 17-31. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005.
- Šanjek, Franjo. *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru: pregled religiozne povijesti Hrvata (7. – 20. st.)*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996.
- Šanjek, Franjo. *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.
- Šuvar, Stipe. *Škola i tvornica: u susret reformi odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga, 1977.
- Šuvar, Stipe. *Vizija i stvarnost u socijalističkom preobražaju obrazovanja*. Osijek: Pedagoški fakultet, 1982.
- Vedriš, Trpimir. "Pokršćavanje i rana kristijanizacija Hrvata." u: *Nova zraka u europskom svjetlu- Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 - 1150)*, ur. Zrinka Nikolić Jakus, 173-199. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.
- Zrinišćak, Siniša. "Religija i vrijednosti". U: *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj: transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji*, ur. Sabrina Ramet i Davorka Matić, 125-140. Zagreb: Alinea, 2006.
- Žiljak, Tihomir. "Dvije faze obrazovne politike u Hrvatskoj nakon 1990. godine" *Androgoški glasnik* 30, br.1 (2013): 7-23.
- Žanić, Mateo. "Katolička Crkva u Hrvatskoj i kultura sjećanja na Vukovarsku bitku u izvještaju Glasa koncila (2000. - 2016.)." *Bogoslovska smotra*, 89, br.1 (2019): 127-148.